

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การวิจัยเพื่อพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าหมัก
**Research-Based Teacher of Phetchabun Province Development Project using
Regional Knowledge and Wisdom : Cotton Finger Weaving**

ดร.บุญช่วย สุทธิรักษ์
เอนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

2555

รหัสโครงการ 2555A14562022

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การวิจัยเพื่อพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก

ดร.บุญช่วย สุทธิรักษ์

เอนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

สนับสนุนโดย สำนักบริหารโครงการวิจัยในอุดมศึกษา

และพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณสำนักบริหารโครงการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาภายใต้โครงการพัฒนาครูของครูด้วยโจทย์วิจัยท้องถิ่น ประจำปีงบประมาณ 2555 ในการสนับสนุนทุนวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศ.ดร.สุมาลี ตั้งประดับกุล ผู้ให้คำปรึกษาและชี้แนะแนวทางการวิจัย ตลอดช่วงระยะเวลาการวิจัย ขณะเดียวกันใคร่ขอขอบพระคุณ คณาจารย์ ครู ประชาชนชาวบ้าน บุคลากรและหน่วยงาน อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่มีส่วนทำให้งานวิจัยนี้สามารถทำได้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี และหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้สามารถนำมาเป็นแนวทางสำหรับ การพัฒนาครูด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการ อนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป

ดร.บุญช่วย สุทธิรักษ์

เอนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัย การวิจัยเพื่อพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก

ผู้จัดทำ ดร.บุญช่วย สุทธิรักษ์ เอนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์

แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

ปีงบประมาณ 2555

คำสำคัญ ภูมิปัญญาท้องถิ่น , การทอดผ้าผูก, การวิจัยเพื่อพัฒนาครู, การมีส่วนร่วมของชุมชน

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาแนวทางการ พัฒนาครูในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก เพื่อเป็นแนวทางปฎิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น ในขณะเดียวกันสามารถอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่น และสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีประโยชน์ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ โดยสนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนตนเอง โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน ซึ่งเป็นการช่วยสร้างคุณลักษณะของการเรียนรู้แบบพหุภาคี พร้อมกับก่อให้เกิดผลพลอยได้ที่เป็นจิตสำนึกตระหนักในปัญหา หน้าที่ และร่วมกันอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเอง

จากผลการศึกษาพบว่าแนวทาง การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยศึกษากรณีภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก ตำบลบ้านดัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่ง เป็นตำบลแรกที่มีการทอดผ้าผูก และมีการสืบทอดการทอดผ้าผูกมาจนถึงสมัยรุ่นลูกหลานจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจากการศึกษา พบว่า แนวทางการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ควรจัดทำเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนใน สถานศึกษาของท้องถิ่น จัดทำเป็นฐานข้อมูลในเว็บไซต์ขององค์กรที่เกี่ยวข้อง และจัดทำเป็นหนังสือ วิทยุทัศน์ ซีดีเผยแพร่ให้ผู้สนใจ เพื่อเป็นแนวทาง การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ในขั้นตอนการสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูกผู้วิจัยดำเนินการเป็น 4 ขั้นตอน คือ การสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ การตรวจสอบกระบวนการเรียนรู้โดยผู้เชี่ยวชาญ การทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ และการสรุปกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งผลที่ได้จากการเข้าร่วมโครงการของข้าราชการครูสังกัดโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับช่วงชั้นที่ 3 มีความคิดเห็นต่อการสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก ว่าเป็นแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาครูด้วย ภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนต่อไปในอนาคต อยู่ในระดับมากที่สุด

Abstract

This research was to study the way to develop of the teacher knowledge in Phetchabun province to Pamuk weaving wisdom to education reform teaching and learning process in both official and unofficial system as well as the development of self, support learning in the local way of life. At the same time can able to conserve and heritage in local identity and sustainability from the result of research to solve the problem of local knowledge and a network of local research useful in sustainable local development including development county with quality and system by encourage the villagers or representatives to create of new knowledge for themselves and the community by learning to find the local wisdom of their communities themselves to sharing plan and implementation of the plan or project schedule and implementation of the plan which help create a multilateral features of learning and to cause the conscious awareness of problem, duty and to preserve and heritage in local wisdom and identity of their own group.

The results showed that the identity and heritage conservation and local sustainable development by study of Pamuk weaving wisdom at Ban Tio subdistrict, Lomsak district, Phetchabun province which the first subdistrict is Pamuk weaving and inheritance Pamuk weaving until the new generations to the present. The study found that the way to heritage and conservation of identity should conduct curriculum to study in the local school, develop a database on the website of the organization involved, and writing book, video, CD releases to propagate for interesting person for the way to conserve and heritage identity including local wisdom sustainable. In the system of creating knowledge for teacher development in Phetchabun province by Pamuk weaving wisdom the researchers carried out a four-step synthesis is the process of learning which are the monitoring the learning process, the checking learning process by experts, the example for using learning processing, and summary of the learning process. The result of the participation of official teachers in the 3rd rang group was found the opinions on the development of teacher knowledge in Phetchabun province by Pamuk weaving wisdom that they suitable way to develop the teacher knowledge with Pamuk weaving wisdom and able to useful in teaching and teaching in the future at the highest level.

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ.....	ค
บทคัดย่อ.....	ง
Abstract.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญรูป.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	6
1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย	6
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
2.1 ทฤษฎีพหุปัญญา	9
2.2 ทฤษฎีการเรียนรู้ของธอร์นไคค์	11
2.3 ปรัชญาภูมิปัญญาท้องถิ่น	12
2.3.1 ที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	12
2.3.2 ความหมายและปรัชญาของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น	13
2.3.3 ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน.....	19
2.4 สภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดเพชรบูรณ์	25
2.5 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	31
2.5.1 ความหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	32
2.5.2 คุณลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	35
2.5.3 แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม	36
2.5.4 พัฒนาการของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม	37
2.6 กรอบแนวความคิดของการวิจัย	40
2.7 ประวัติการทอผ้าหมัก	43
2.7.1 ทบทวนวรรณกรรมและสารสนเทศที่เกี่ยวข้อง	43
2.7.2 ประวัติความเป็นมาของการทอผ้า	44
2.7.3 การทอผ้าแบบต่างๆ	46
2.7.4 วัสดุในการทอผ้าหมัก.....	48
2.7.5 ขั้นตอนการทอผ้าหมัก	49

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	50
2.8.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	50
2.8.2 งานวิจัยเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน	54
2.8.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการสอนและการยอมรับของครูที่มีต่อหลักสูตร	55
2.8.4 งานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตร	56
2.8.5 งานวิจัยเกี่ยวกับการยอมรับของผู้ปกครองและชุมชนที่มีต่อหลักสูตร	57
บทที่ 3 วิธีดำเนินงานวิจัย	59
3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	59
3.2 วิธีดำเนินการ	60
3.3 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตร	61
3.4 การวางแผนเก็บรวบรวมข้อมูล	61
3.5 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน	62
3.6 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	62
3.7 การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)	65
3.8 เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน	66
3.9 การวิเคราะห์ข้อมูล	66
บทที่ 4 ผลการวิจัย	68
4.1 การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการใช้ ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่น	69
4.2 การสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก	73
4.3 การปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการ พัฒนาระบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตใน ท้องถิ่น	75
4.4 การสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่าง ยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ	77
4.5 การเตรียมการร่างหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ที่สอดคล้องกับอัต ลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น	79
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	81
5.1 สรุปผลการวิจัย	82
5.2 อภิปรายผลการวิจัย	86
5.3 ข้อเสนอแนะการวิจัย	92
เอกสารอ้างอิง	96

ภาคผนวก		98
ภาคผนวก ก	แบบสัมภาษณ์.....	99
ภาคผนวก ข	ภาพกิจกรรม.....	104
ภาคผนวก ค	ผลผลิต (Output).....	107
ภาคผนวก ง	ประวัตินักวิจัยและคณะ	118
ภาคผนวก จ	รายงานการเงิน	122

สารบัญตาราง

ตารางที่ 4.1	องค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้ามุก	74
ตารางที่ 4.2	ความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนที่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น	76
ตารางที่ 4.3	การสร้างเครือข่ายในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้า	78

สารบัญรูป

รูปที่ 2.1 โครงการนิเทศทางไกลชุดฝึกอบรมตนเอง (กระทรวงศึกษาธิการ ,2545: 15).....	12
รูปที่ 2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพชรบูรณ์ พื้นภูมิเพชรบูรณ์ (2544: 16)	30
รูปที่ 2.3 แสดงวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม.....	30
รูปที่ 2.4 แสดงวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม.....	30
รูปที่ 2.5 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	41
รูปที่ 2.6 กรอบการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องการทอผ้าฝ้าย	30

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาและการสร้างความมั่นคงให้แก่ประเทศชาติ ในขณะเดียวกันคนไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤตการณ์ที่เป็นผลกระทบจากการเลื่อนไหลทางวัฒนธรรมต่างชาติเข้าสู่ประเทศทั้งทางสื่อสารมวลชนและเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยขาดการคัดกรอง และเลือกรับวัฒนธรรมที่ดีงาม ทำให้คุณธรรมและจริยธรรมของคนไทยลดลง โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน เนื่องจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ทำให้สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาและสถาบันศาสนามี บทบาทในการอบรมเลี้ยงดู ให้ความรู้ปลูกฝังศีลธรรมให้มีคุณภาพและจริยธรรมลดน้อยลง นำไปสู่ ค่านิยมและพฤติกรรมที่เน้นวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเพิ่มมากขึ้นการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐาน การจัดการศึกษาในทุกระดับและทุกรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและ สังคม

ประเทศไทยจึงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา จึงได้เร่งพัฒนาคุณภาพการศึกษา โดยการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ ปรับเปลี่ยนแนวคิด และกระบวนการจัดการศึกษาใหม่ การ จัดการศึกษาเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาประเทศ การพัฒนาคุณภาพการศึกษาคือเป็นกลไกสำคัญที่ จะผลักดันให้ประเทศผ่านพ้นจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ด้วยการสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียน เรียนรู้ สภาพสังคมในท้องถิ่นของตน ตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับหลักการและ จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และการ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ในมาตราที่ 38 วรรค 1 หน้าที่ 23 ที่เน้นให้ผู้เรียนศึกษาสภาพ ปัญหาในชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของ ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ (สมหมาย สว่างวัฒนาภิรักษ์, 2546: 1)

การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าหลักสูตรการศึกษาทุก ระดับ และทุกประเภทต้องมีความหลากหลาย โดยส่วนกลางจัดทำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้น พื้นฐาน เน้นความเป็นไทย และความเป็นพลเมืองดี การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดจน เพื่อการศึกษาต่อและให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดทำหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาใน ชุมชนและสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น และคุณลักษณะของสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชนและสังคม (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, 2542: 32)

การเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติใหม่ ในปีพุทธศักราช 2542 แนวคิด หนึ่งที่กล่าวไว้ใน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว คือ เน้นความสำคัญของครู เพราะการ ปฏิรูปการศึกษาและการดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบายและแผนการศึกษาแห่งชาติจะสำเร็จและมี คุณภาพหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับครู เพราะครูเป็นผู้นำแนวคิดหรือนโยบายทางการศึกษาลงมาสู่ระดับ

ปฏิบัติในระดับห้องเรียน โดยผ่านกระบวนการจัดการเรียนการสอน ครูจึงเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้การปฏิรูปการศึกษาบรรลุเป้าหมายดังที่ (มนตรี จุฬาววัฒนทล , 2543: 3) ได้กล่าวถึงความสำคัญของครูต่อการปฏิรูปการศึกษาไว้ว่า การปฏิรูปการศึกษาจะทำได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับครูผู้ดำเนินการให้เกิดการเรียนรู้ในชั้นเรียนและส่งเสริมความใฝ่รู้ของผู้เรียน ถ้าขาดความร่วมมือจากครู การปฏิรูปการศึกษาจะมีผลสำเร็จน้อยหรือล้มเหลวโดยสิ้นเชิง จึงจะเห็นได้ว่าคุณภาพของผู้เรียนนั้นขึ้นอยู่กับคุณภาพของครูเป็นสำคัญ

หลักสูตรสถานศึกษาต้องยึดหลักสูตรแกนกลางเป็นหลัก ซึ่งสถานศึกษาเป็นผู้จัดทำเอง โดยกำหนดให้ผู้เรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานเรียนรู้เนื้อหา แต่ละสถานศึกษาจะจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาของตนเองโดยกำหนดให้ผู้เรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานได้เรียนรู้เนื้อหาตามหลักสูตรแกนกลางที่กระทรวงศึกษากำหนด และเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่ในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ประเพณีและวัฒนธรรม ตลอดจนอาชีพและภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในภาคทฤษฎีและปฏิบัติรวมความไปถึงการศึกษาในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียน ดังนั้น สถานศึกษาจึงต้องมีการสร้างหลักสูตรของสถานศึกษาเองเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จัดทำขึ้นเพื่อให้เขตพื้นที่การศึกษา หน่วยงานระดับท้องถิ่นและสถานศึกษาทุกสังกัดที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้นำไปใช้เป็นกรอบและทิศทางในการพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนไทยทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551: 3)

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการ เป็นการสร้างกลยุทธ์ใหม่ในการพัฒนาการศึกษาให้สามารถตอบสนองความต้องการของบุคคล สังคมไทย ผู้เรียนมีศักยภาพในการแข่งขันและร่วมมืออย่างสรรค์ในสังคมโลกเป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ที่ต้องการให้ผู้เรียนได้รู้จักท้องถิ่น เกิดความรัก ความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองนั้น นอกจากการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับชีวิต อาชีพ เศรษฐกิจ และสังคมของท้องถิ่นแล้ว จะต้องนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนด้วย เพราะจะช่วยให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงกับชีวิตสภาพเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมที่แท้จริงจน สามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดของการจัดการศึกษาตามหลักสูตรฉบับปรับปรุงอย่างแท้จริง (กรมวิชาการ, 2546:3)

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จัดทำขึ้นเพื่อให้เขตพื้นที่การศึกษา หน่วยงานระดับท้องถิ่นและสถานศึกษาทุกสังกัดที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้นำไปใช้เป็นกรอบและทิศทางในการพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนไทยทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551: 3)

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 นอกเหนือจากการกำหนดวิสัยทัศน์ หลักการ จุดหมาย สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ มาตรฐานการเรียนรู้แล้วยังได้ให้รายละเอียดในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ ได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน มาตรฐานการเรียนรู้ระบุสิ่งที่ผู้เรียนพึงรู้และปฏิบัติได้ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ ที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียน เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากนั้น มาตรฐานการเรียนรู้ยังเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนพัฒนาการศึกษาทั้งระบบ

โครงสร้างหลักสูตรเป็นการนำเสนอโครงสร้างหลักสูตรของโรงเรียนในแต่ละระดับชั้น สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และความเป็นท้องถิ่นทั้งในระดับเขตพื้นที่การศึกษา และระดับสถานศึกษาที่สะท้อนการบริหารจัดการหลักสูตร เวลาเรียนในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน สาระการเรียนรู้ท้องถิ่นเพิ่มเติม หรือ การจัดรายวิชาเพิ่มเติมตามความต้องการของโรงเรียน

ปัญหาของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในเรื่อง ปัญหาความสับสนของผู้ปฏิบัติระดับสถานศึกษาในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา สถานศึกษาส่วนใหญ่กำหนดสาระการเรียนรู้และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังไว้มาก ทำให้เกิดปัญหาด้านหลักสูตร การวัดและประเมินผลไม่สะท้อนมาตรฐาน ส่งผลต่อปัญหาการจัดทำเอกสารหลักฐานทางการศึกษา และ การเทียบโอนผลการเรียน รวมทั้งปัญหาคุณภาพของผู้เรียนในด้านความรู้ ทักษะ ความสามารถและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ยังไม่เป็นที่น่าพอใจ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551: 1)

อนึ่ง ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2545 และนโยบายรัฐบาลมีส่วนของเนื้อหาสาระที่เอื้อต่อการจัดการเรียนการสอนให้สนองความต้องการและสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น มีการประสานแหล่งความรู้ระหว่างวิทยาการสากลกับภูมิปัญญาท้องถิ่น (กรมวิชาการ, 2540: 52)

แนวความคิดการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดสืบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง รู้จักชุมชนที่ตนอาศัยอยู่มีความรู้สึกร่วมกับชุมชนของตนโลกปัจจุบันได้ก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์อย่างรวดเร็วด้วยอิทธิพลของความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการด้านการสื่อสาร โทรคมนาคม และเทคโนโลยี สารสนเทศ ที่มีเครือข่ายโยงใยไปทั่วโลก เช่น ทางด่วนข่าวสารข้อมูล (Information Superhighway) รวมทั้งระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ที่เรียกว่า “อินเทอร์เน็ต” (Internet) ทำให้สังคมเป็นสังคมแห่งข่าวสารข้อมูลโลกถูกล้อมเป็นหนึ่งเดียว ไร้ซึ่งพรมแดน เปรียบประหนึ่ง เป็นหมู่บ้านโลก (global villages) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2540:38)

ยุทธวิธีที่จะนำไปใช้สอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นจะให้เกิดความสะดวกได้ เพราะเป็นคนในพื้นที่และมีความหลากหลาย เด็กจะเกิดความรู้สึกรู้ว่าครอบครัว ชุมชน ของตนมีคุณค่าและสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีปรีชาญาณ นอกจากนี้การเรียนโดยใช้ภูมิปัญญา ถือว่าหลักสูตรคือชีวิต ชุมชนคือห้องเรียน ทำให้เด็กเกิดการแสวงหาความรู้ เกิดความภูมิใจในถิ่นกำเนิดของตน มีความสุขเมื่อได้ออกไปเรียนรู้จากชุมชน เกิดการเรียนรู้สิ่งที่ยุ่งยากได้ด้วยตนเอง (เกษมา วรวรรณ ณ อยุธยา, 2539: 5) อย่างไรก็ตามหากไม่มีเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วย เด็ก จะมีลักษณะที่สับสน วุ่นวายทางวัฒนธรรม ระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกกับวัฒนธรรมไทย และจะมีวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มของตน มีการใช้จ่าย ฟุ่มเฟือยหรูหรา จะไม่ยอมรับวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ จะไขว่คว้าความสำเร็จ ความก้าวหน้า โดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น และหน่วยงานที่สำคัญทั้งหลายที่ให้การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาใช้ในการเรียนการสอนได้ดี คือ โรงเรียน (สมพงษ์ รัตน์, 2539: 11)

ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ในสถานศึกษา เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของผู้คนในท้องถิ่น ผ่านกระบวนการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนานจนได้เป็นข้อสรุปของความรู้ที่ยึดถือสืบทอดต่อ ๆ กันมา เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร จึงเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของนักเรียนในท้องถิ่นนั้น ๆ อย่างแท้จริง (กรมวิชาการ, 2540: 64)

จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้มีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยการนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามาเสริมหลักสูตรแกนกลาง แต่ยังไม่มีการสร้างหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเลยและเป็นจังหวัดซึ่งมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน จึงมีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีสืบทอดกันมาเป็นของตนเองอย่างเด่นชัด และยังปรากฏว่ามีผู้เชี่ยวชาญในการคิดค้น การปฏิบัติ การอบรมสั่งสอน และถ่ายทอดภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ สืบทอดกันมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างมากมายหลายท่าน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ก็ได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลดีเด่นด้านวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ สมควรที่คนรุ่นใหม่จะได้ศึกษาเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต จังหวัดเพชรบูรณ์จึงมีนโยบายกำหนดไว้ในแผนพัฒนาจังหวัดในอันที่จะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยสนับสนุนให้หน่วยงานต่าง ๆ นำองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่เรียกกันว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเผยแพร่ แลกเปลี่ยนและถ่ายทอดแก่คนรุ่นใหม่

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์ ได้มีการจัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ได้สร้างหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง พื้นภูมิเพชรบูรณ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2544 ซึ่งพบว่าในระยะแรกยังประสบปัญหาอยู่ เนื่องจากเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านบางคน มีความรู้ และทักษะแต่ในการถ่ายทอดให้ความรู้นั้นอาจถ่ายทอดยังไม่เป็น นอกจากนั้น ยังมีภารกิจส่วนตัว ไม่มีเวลามากพอในการให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียน สำหรับโรงเรียนเองก็ไม่ได้มีการสนับสนุนในด้านนโยบายและงบประมาณ ส่วนในด้านครูผู้สอนมีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านและการพัฒนาหลักสูตรค่อนข้างน้อยและไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

จากความเป็นมาดังกล่าวจะเห็นว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับสถานศึกษา ในทุกระดับรวมทั้งระดับมัธยมศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา ของจังหวัด เพชรบูรณ์ ยังไม่มีการพัฒนาหลักสูตรใดๆเลย เพราะยังขาดข้อมูลที่จะทำการรวบรวมและวิธีการต่างๆที่จะทำการค้นหาเรื่องราวของการได้มาและที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อที่จะนำหลักสูตรท้องถิ่นมาทำการพัฒนาหลักสูตรเป็นหลักสูตรของสถานศึกษาที่เหมาะสมขึ้นมาเพื่อที่จะนำไปใช้ในโรงเรียนของตนได้ ซึ่งสาเหตุสำคัญคือ การที่ครู อาจารย์ ประชาชนชาวบ้านและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอน ยังขาดความรู้ความเข้าใจในแนวทางของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ดังนั้นจึงทำให้การดำเนินงานขยายผลของโครงการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาของจังหวัดเพชรบูรณ์ยังไม่บรรลุผลเท่าที่ควร

จากเหตุผลและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น คณะวิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาแนวทางการพัฒนาครู ในจังหวัด เพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญา การทอดผ้าผูก เพื่อเป็นแนวทาง ปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น ในขณะเดียวกันสามารถ อนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญา ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่น อย่างยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ โดยสนับสนุน ให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนตนเอง โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ โดยนักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวยให้กระบวนการวิจัยบังเกิดผลสอดคล้องกับเป้าหมาย อันนับได้ว่าการวิจัยได้ช่วยสร้างคุณลักษณะของการเรียนรู้แบบพหุภาคี พร้อมกับก่อให้เกิดผลพลอยได้ที่เป็นจิตสำนึกตระหนักในปัญหา หน้าที่ และร่วมกันอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเอง ส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มทำงานร่วมกันทั้งแก้ปัญหา และพัฒนาอย่างต่อเนื่องยั่งยืนของชุมชน

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญา ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. เพื่อสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญา การทอผ้าหมวก
3. เพื่อปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น
4. เพื่อสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ
5. เพื่อเตรียมการร่างหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาครูมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าหมวก โดยมีขอบเขตการวิจัย 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1. ด้านเนื้อหา จะเป็นการนำเสนอระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อการสร้างองค์ความรู้สำหรับ พัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญา การทอผ้าหมวกและปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น
2. ด้าน ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนทอผ้าหมวก อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ประชาชนทั่วไปที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดเพชรบูรณ์
3. ด้านกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย โดยทำการสุ่มเลือกจากประชากรที่ใช้ในการวิจัยจำนวนทั้งสิ้น 100 คน เพื่อสำรวจข้อมูลและแนวทาง การพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าหมวก และทำการสุ่มเลือกจากประชากรที่ใช้ในการวิจัยจำนวน 50 คน เพื่อร่วมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาครูมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าหมวก
4. ด้านโจทย์วิจัยที่ใช้ในการพัฒนาครู โจทย์วิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าหมวก

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

กลุ่มเป้าหมายที่จะได้ประโยชน์โดยตรงได้แก่นักวิจัย ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานการพัฒนาการศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน โดยประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับคือ

1. ได้องค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญา การทอดผ้าผูก
2. ปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น
3. อนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญา ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. เครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่น อย่างยั่งยืนตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ
5. หลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการดำเนินการวิจัยเพื่อพัฒนาครูในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าหมักในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาแนวทางการ พัฒนาครูในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญา การทอผ้าหมัก เพื่อเป็นแนวทางปฎิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนา ระบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่นในขณะเดียวกัน สามารถอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญา ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการใช้ผลงานวิจัย โจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ ในการพัฒนา ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎี ความรู้ต่าง ๆ จากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัย ได้นำเสนอการศึกษาตามลำดับ ดังมีสาระสำคัญ ดังนี้

- 1) ทฤษฎีพหุปัญญา
- 2) ทฤษฎีการเรียนรู้ของธอร์นไคค์
- 3) ปรัชญาภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 3.1) ที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 3.2) ความหมายและปรัชญาของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 3.3) ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 3.4) วิธีการค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 3.5) การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 4) สภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดเพชรบูรณ์
- 5) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- 6) กรอบแนวคิดในการวิจัย
- 7) ประวัติการทอผ้าหมัก
 - 7.1) ทบพทอวรรณกรรมและสารสนเทศที่เกี่ยวข้อง
 - 7.2) ประวัติความเป็นมาของการทอผ้า
 - 7.3) การทอผ้าแบบต่างๆ
 - 7.4) วัสดุในการทอผ้าหมัก
 - 7.5) ขั้นตอนการทอผ้าหมัก
- 8) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีพหุปัญญา

ผู้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความสามารถทางสติปัญญาด้านต่าง ๆ เรียกว่า ทฤษฎีพหุปัญญา โดยสรุปไว้ว่าคนทุกคนมีความสามารถทางสติปัญญาหลายด้านและแตกต่างกันสามารถนำสติปัญญาไปใช้ในการสร้างสรรค์และแก้ปัญหาต่างๆสติปัญญาในแต่ละด้านเป็นอิสระซึ่งกันและกัน และทุกคนสามารถพัฒนาสติปัญญาเหล่านี้ได้ ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน ครูผู้สอนควรจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมสติปัญญาที่หลากหลายเหล่านี้ด้วยการใช้วิธีการสอนหลายวิธีและการจัดกิจกรรมหลายรูปแบบเพื่อให้นักเรียนได้ปฏิบัติให้สอดคล้องกับความสามารถทางสติปัญญาด้านต่าง ๆ ของตน Gardner (1983: 29) ความสามารถทางสติปัญญาทั้ง 8 ด้านได้แก่

2.1.1 สติปัญญาด้านภาษา เป็นความสามารถในการใช้ทักษะทางภาษา การแสดงออก การเข้าใจถ้อยคำ และศิลปะในการสื่อสาร ผู้ที่มีความสามารถทางสติปัญญาด้านนี้ จะเป็นคนที่ชอบการอ่าน การเขียน การเล่าเรื่อง มีความจำดี ชอบเล่นเกมเกี่ยวกับคำ ปริศนาอักษรไขว้ กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมปัญญาด้านนี้ ได้แก่ การเล่าเรื่อง การพูดในโอกาสต่าง ๆ การฟัง และการเขียนเรื่อง บทความ หรือนิทาน การเขียนเชิงสร้างสรรค์ และการเขียนบทร้อยกรอง

2.1.2 สติปัญญาด้านการใช้เหตุผลและคณิตศาสตร์ เป็นความสามารถในการคิดหาเหตุและผล มีความเข้าใจในความสัมพันธ์ของการกระทำ วัตถุ และความคิด มีความสามารถในการคำนวณ การพิจารณาปัญหาและแก้ปัญหา การคิดวิเคราะห์ สามารถเข้าใจรูปแบบและความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมสติปัญญาด้านนี้ ได้แก่ การฝึกแก้ปัญหา การใช้เหตุผลฝึกทักษะทางคณิตศาสตร์ การออกแบบทำการทดลอง การคิดคำนวณ การจัดหมวดหมู่และการฝึกคิดวิเคราะห์

2.1.3 สติปัญญาด้านมิติสัมพันธ์ เป็นความสามารถในด้านการมองเห็นสิ่งต่าง ๆ สร้างสิ่งที่สร้างสรรค์หรือจินตนาการภายในใจ การเข้าใจภาพหลายมิติ การออกแบบ การเดินเรือและสถาปัตยกรรม เป็นความสามารถในการมอง 3 มิติ การถ่ายโอนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ประสบการณ์ของตนสู่จินตนาการ สติปัญญาด้านนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับงานที่เกี่ยวกับทัศนศิลป์ กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมสติปัญญาด้านนี้ ได้แก่ การสร้างสรรค์ภาพ การสร้างแบบรูป การใช้สัญลักษณ์กราฟิก การใช้แผนภูมิ การทำแผนผังความคิด แผนที่และการสร้างรูปบล็อก

2.1.4 สติปัญญาด้านการเคลื่อนไหวร่างกายและกล้ามเนื้อ เป็นความสามารถในการเคลื่อนไหวร่างกาย การแสดงออกทางอารมณ์ ภาษาท่าทางและการออกกำลังกาย สติปัญญาด้านนี้จะเป็นการควบคุมส่วนต่าง ๆ ของร่างกายทุกส่วนให้ประสานกันได้ดี มีความยืดหยุ่น คล่องแคล่ว แข็งแรง ประสาทสัมผัสดี มีกลยุทธ์ในการวางแผนเคลื่อนไหวร่างกาย เป็นการแสวงหาความรู้โดยใช้การเคลื่อนไหวร่างกาย กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมสติปัญญาด้านนี้ ได้แก่ การใช้ร่างกายเป็นสื่อในการเรียนการสอน การแสดงท่าทาง แสดงละคร แสดงบทบาทสมมติ เล่นเกม การศึกษานอกสถานที่ และการรำหรือทำท่าทางประกอบเพลงหรือเสียงดนตรี

2.1.5 สติปัญญาด้านดนตรี เป็นความสามารถเกี่ยวกับท่วงทำนอง จังหวะ ระดับเสียงสูงต่ำ สามารถเล่นเครื่องดนตรีได้ ร้องเพลงร่วมกับผู้อื่นได้ มีความซาบซึ้งและสนุกสนานในการฟังดนตรี สามารถทำเสียงล้อเลียนดนตรีที่ฟังได้ ในการจัดกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมสติปัญญาด้านนี้ อาจทำได้โดยการใช้เพลงหรือดนตรีประกอบในการปฏิบัติกิจกรรม ใช้ดนตรีช่วยสร้างภาพในสมอง การแต่งเพลง การใช้เครื่องเคาะจังหวะดนตรี และการเล่นดนตรี

2.1.6 สติปัญญาด้านการเข้าใจผู้อื่น เป็นความสามารถในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เข้าใจใจอารมณ์ ความรู้สึก ความคิดและพฤติกรรมของผู้อื่น สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มีความเป็นผู้นำ รู้จักรักษาความสัมพันธ์กับผู้อื่น ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ตลอดจนมีทักษะของการขัดแย้งและการประนีประนอม มีความฉลาดทางอารมณ์ กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมสติปัญญาด้านนี้ได้แก่ การทำกิจกรรมในรูปของการเรียนแบบร่วมมือ การทำงานกลุ่ม และการอยู่ค่ายพักแรม

2.1.7 สติปัญญาด้านการเข้าใจตนเอง เป็นความสามารถในการรู้จักและเข้าใจสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับตัวเอง เช่น ความรู้สึก ค่านิยม ความเชื่อ การรับรู้ การคิด มีความเชื่อมั่นในตัวเอง มีการวางแผนอย่างมีประสิทธิภาพ มีบุคลิกที่เข้มแข็งสามารถประพฤติด้วยตนเองได้ สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดี รู้จักตนเองตามความเป็นจริง เช่น มีจุดเด่นจุดด้อยในเรื่องใด รู้เท่าทันอารมณ์และความคิดของตน มีการสร้างแรงจูงใจจากภายใน กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมสติปัญญาด้านนี้ ได้แก่ การศึกษาอิสระ การพูดหรือเขียนบทความที่เกี่ยวกับประสบการณ์หรือเรื่องราวของชีวิตตน การทำงานเดี่ยว และการฝึกประเมินตนเอง

2.1.8 สติปัญญาด้านการเข้าใจธรรมชาติ เป็นความสามารถในการเข้าใจส่วนต่าง ๆ ของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม พืช และสัตว์ สามารถทำความเข้าใจ จำแนกส่วนต่าง ๆ ตามธรรมชาติ เข้าใจความสัมพันธ์ในระบบนิเวศ สามารถสัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตได้อย่างดี ตระหนักถึงการดำรงชีวิตอยู่ได้และอิทธิพลของธรรมชาติ รักธรรมชาติ ใฝ่ต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมสติปัญญาด้านนี้ ได้แก่ การเรียนรู้ในห้องเรียนธรรมชาติ ทำโครงการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนอกห้องเรียนให้นักเรียนได้มีโอกาสสัมผัสกับธรรมชาติรอบ ๆ ตัว และการไปศึกษาธรรมชาติทั่ว ๆ ไป

การพัฒนาหลักสูตรบูรณาการควรเน้นการพัฒนาความสามารถทางสติปัญญาเหล่านี้ ซึ่งอาจทำได้โดยการจัดกิจกรรมตามสภาพจริงในชีวิตประจำวันอย่างมีชีวิตชีวา การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ การส่งเสริมความถนัดและความสนใจของนักเรียนโดยองค์รวม เน้นการพัฒนาทักษะกระบวนการคิด การสื่อความหมาย การอยู่ร่วมกับผู้อื่น การใช้สื่อและแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย ตลอดจนการประเมินผลด้วยวิธีการประเมินพัฒนาการและการสังเกตศักยภาพของนักเรียน (เยาวพา เดชะคุปต์, 2544: 53)

2.2 ทฤษฎีการเรียนรู้ของธอร์นไดค์

Edward (1874-1949 : ระบบออนไลน์) ได้นำทฤษฎีการเรียนรู้ไปใช้กับกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนโดยมีหัวข้อดังนี้

2.2.1 เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูกบ้าง ถ้าผู้สอนเห็นว่าไม่เป็นอันตรายและเสียเวลามากเกินไป เพราะจะทำให้ผู้เรียนเรียนรู้การค้นพบวิธีแก้ปัญหาด้วยตนเอง และเกิดความภาคภูมิใจในการทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง

2.2.2 ก่อนสอนบทเรียน ผู้สอนควรมีการสำรวจและศึกษาความพร้อม เช่น การสร้างบรรยากาศให้ผู้เรียนเกิดความอยากรู้อยากเห็น การเชื่อมโยงความรู้เดิมมาสู่ความรู้ใหม่ การสำรวจความรู้พื้นฐาน เพื่อดูว่าผู้เรียนมีความพร้อมที่จะเรียนบทเรียนต่อไปหรือไม่

2.2.3 ผู้สอนควรมีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้เรียน มีการยอมรับความคิดเห็นของผู้เรียน และมีการให้รางวัลในลักษณะต่างๆ เช่น รางวัล คำชมเชย หนังสือ หรือสิ่งของต่างๆ

2.2.4 การนำกฎแห่งการฝึกหัดมาใช้ หากต้องการให้ผู้เรียนมีทักษะในเรื่องใดผู้สอนจะต้องช่วยให้เขาเกิดความเข้าใจในเรื่องนั้นอย่างแท้จริง แล้วให้ฝึกฝนโดยกระทำสิ่งนั้นบ่อยๆ แต่ถ้าเป็นการฝึกงานทักษะทางวิชาชีพ ควรมีการฝึกที่มีการพักสลับกันไปเพื่อให้ผู้เรียนจะได้มีเวลาวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ผลของการฝึกก่อนที่จะลงมือฝึกต่อไป ส่วนการฝึกที่เป็นงานสร้างสรรค์การฝึกติดต่อกันไปโดยไม่หยุดจะมีผลดีกว่า เพราะจะทำให้ความคิดต่อเนื่องกันไป

2.2.5 ทุกครั้งที่ผู้เรียนตอบสนองได้ถูกต้อง จะต้องให้รางวัล หรือให้สิ่งที่ทำให้ความพอใจแก่ผู้เรียนการฝึกจะมีผลสมบูรณ์หากผู้กระทำนั้นรู้วัตถุประสงค์และมองเห็นคุณค่าและประโยชน์ของสิ่งที่กระทำนั้นด้วย พร้อมทั้งมีความสนใจและตั้งใจอีกด้วย ดังนั้นก่อนการฝึกจะต้องสร้างความอยากที่จะฝึกเพื่อให้ผู้เรียนสามารถฝึกซ้ำ ฝึกหลายๆ ครั้ง หรือสามารถเรียนเกินขีด (Over Learning) ได้โดยไม่เบื่อหน่ายตามลำพังจึงจะทำงานได้ ฯลฯ ในการที่จะอธิบายถึงความแตกต่างนี้ จะต้องเข้าใจถึงอิทธิพลของความจำระยะยาว ซึ่ง Neisser (1967:61) กล่าวว่า “ผู้เรียนจะให้ความสนใจเฉพาะสิ่งที่เขามีความคิดเกี่ยวกับเรื่องนั้นอยู่แล้ว และจะละเลยที่จะให้ความสนใจกับเรื่อง อื่นๆ ” นั่นคือ การที่คนคาดหวังที่จะเห็นหรือได้ยินในสิ่งที่ต้องการจะเห็น หรือต้องการจะได้ยิน เช่น การที่ผู้เรียนบางคนนั่งเหม่อลอย หรือฝันกลางวันหรือทำอะไรที่ไร้สาระ ตลอดจนการนั่งเขียนจดหมายแทนการตั้งใจฟังคำบรรยายของผู้สอน ทั้งนี้เพราะผู้เรียนมีความคาดหวังว่าจะได้รับฟังสิ่งที่มีคุณค่าน้อยกว่าผู้สอนจึงหันไปสนใจทำอย่างอื่นแทน ลักษณะการคาดหวังนี้จะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมในระยะยาว เช่น ถ้าใครคนใดคนหนึ่งขอให้คุณอ่านหนังสือเกี่ยวกับไวยากรณ์อังกฤษ คุณ ก็อาจจะนึกถึงความน่าเบื่อหน่ายที่เคยเรียนมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของรูปประโยคหรือกฎไวยากรณ์ถ้าคุณเคยมีประสบการณ์เช่นนั้น คุณก็จะไม่อยากอ่านหรือไม่ก็อ่านอย่างลวกๆ

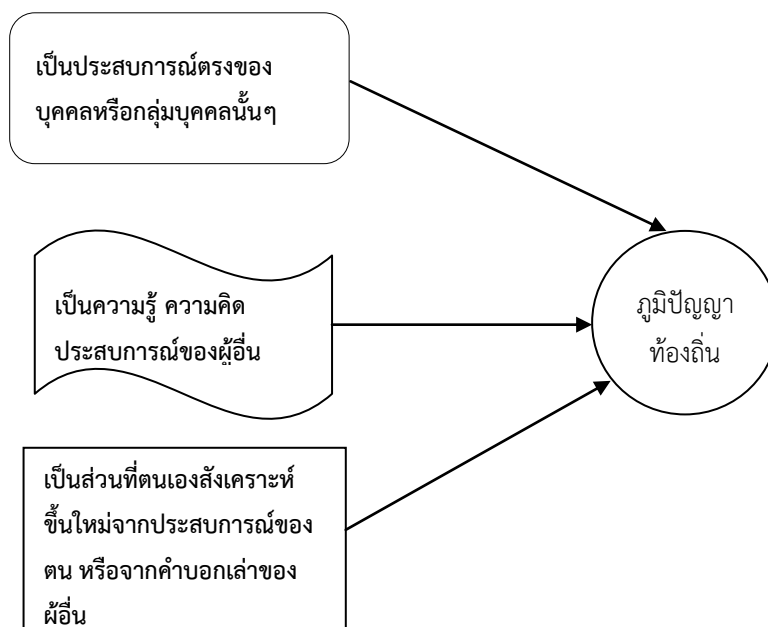
สารประโยชน์ที่ผู้สอนจะนำความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ไปใช้ คือ ในการจัดการเรียนการสอน จะต้องทำให้ผู้เรียนเกิดความมั่นใจว่า บทเรียนนี้เป็นสิ่งที่มีประโยชน์สนุกสนาน และมีความหมาย

2.2.6 ความจำระยะยาว (Long Term Memory) ความจำระยะสั้นกับความจำระยะยาวมีความแตกต่างกันมาก ความจำระยะสั้นนั้นเกิดจากข้อมูลหรือสิ่งเร้าวิ่งเข้ามาปะทะระบบประสาทการรับรู้อย่างรวดเร็ว ถ้าจะให้ข้อมูลนั้นอยู่คงทนถาวร จะต้องอาศัยเวลาและความพยายามมาก หน่วยความจำระยะสั้นนั้นมีข้อจำกัด แต่หน่วยความจำระยะยาวนั้น ไม่มีขีดจำกัด และข้อมูลที่เก็บไว้ในส่วนนี้จะถาวร

ถ้าจะเปรียบเทียบความจำระยะสั้นกับการทำงานของเครื่องคอมพิวเตอร์แล้ว ก็เหมือนที่ว่างในหน่วยความจำ ในขณะที่ใช้งาน ถ้าเราต้องการเก็บข้อมูลไว้ใช้ต่อไปเราจะต้องจัดเก็บไว้ในที่จัดเก็บถาวร เช่น จัดเก็บบันทึกโดยระบบการบันทึกในตำแหน่งที่จะค้นหาได้สะดวกในรูปของระบบ (Directory) ซึ่งประกอบด้วยแฟ้มชื่อต่างๆ (File name) เป็นต้น เมื่อต้องการแก้ไขงานเดิมหรือทำงานเดิมที่ค้างไว้ให้เสร็จ ก็เปิดเรียกข้อมูลนั้นกลับคืนมาจากแฟ้มข้อมูลที่บันทึกไว้

2.3 ปรัชญาภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.3.1 ที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

รูปที่ 2.1 โครงการนิเทศทางไกลชุดฝึกอบรมตนเอง (กระทรวงศึกษาธิการ ,2545: 15)

2.3.2 ความหมายและปรัชญาของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.3.2.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk wisdom หรือ popular wisdom) หรือภูมิปัญญาไทย (Thai wisdom) มีนักการศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษาได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของท้องถิ่น ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ท้องถิ่นคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ปัญหาคำดำเนินชีวิตในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม (สามารถ จันทร์สุรย์, 2533: 6)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชาแบบเรียนที่เราเรียนแต่เป็นการเชื่อมโยงกันทุกรายวิชาทั้งที่เป็นเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ การศึกษา และวัฒนธรรมจะผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน (ประเวศ วะสี, 2536: 25)

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าเป็นเรื่องที่มีขอบเขต กว้างขวางลึกซึ้ง คตินิยม ความรู้ ความสันทัด การรู้เท่าทันธรรมชาติของสรรพสิ่งรอบตัว และการเลือกเฟ้นความคิด วิธีการมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างได้ผล เป็นเรื่องของการสั่งสมประสบการณ์มาหลายชั่วคน (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2531: 27)

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง สาระ ข้อมูล วิธีการที่สามารถนำมาใช้ในการจัดระเบียบ แก้ปัญหา รวมถึงการพัฒนาในด้านต่างๆ ที่เหมาะสมกับชุมชนหรือท้องถิ่นหนึ่งๆ (วิชา ทรวงแสง, 2534: 39)

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ปรับแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อให้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย (ฉวีวรรณ แจ่มหมวก, 2545: 31)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก ซึ่งลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นคือมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ความเป็นบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง อีกทั้งยังเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์มากกว่าตามที่ (ประเวศ วะสี, 2536: 27) กล่าวไว้

ปรัชญาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความสามารถ ทักษะ เทคนิคอันเกิดจากการสะสม องค์ความรู้ มวลประสบการณ์ทั้งหลายที่ทำให้คนในชุมชนรักถิ่นเกิดของตนเองรวมทั้งต้องศึกษาสิ่งที่มีในท้องถิ่นของตนเองเพื่อนำมาใช้ประโยชน์สูงสุดโดยรวมทุกด้านที่ต้องผ่านกระบวนการ สืบทอด ปรับปรุง พัฒนาและเลือกสรรแล้วเป็นอย่างดี

จากที่ศณะดังกล่าวจะเห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นกระบวนการที่แก้ปัญหาของบุคคลในท้องถิ่นให้อยู่ร่วมกันตามกาลเวลาอย่างเหมาะสม ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์และมวลความรู้ของท้องถิ่นที่ใช้ในการดำเนินชีวิต โดยการประสมประสาน ความรู้ ความคิดเข้าด้วยกันในการใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งได้รับการสั่งสมสืบทอดกันมาตามวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย และดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

2.3.2.2 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะต่างๆดังนี้

1) ภูมิปัญญาเป็นความรู้ เกี่ยวกับเรื่องใดๆ หรือหน่วยสังคมหน่วยใดๆ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้น เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัว ของสังคมนั้น

2) ภูมิปัญญาเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใด ๆ ของสังคมนั้นมีความเชื่อ อาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน

3) ภูมิปัญญา คือ ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหาหรือป้องกันปัญหาเกี่ยวกับหน่วยสังคมหนึ่งสังคมใด ตัวอย่างครอบครัว เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว

4) ภูมิปัญญาทางวัตถุ ในหน่วยสังคมใดๆ ตัวอย่างเช่น เรือนชาญบ้านช่อง เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ เป็นต้น

5) ภูมิปัญญาพฤติกรรม ในหน่วยสังคมใด ๆ ตัวอย่างครอบครัว เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติตัวของคนต่าง ๆ ในครอบครัว ทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้ ก็นับเป็นภูมิปัญญาเช่นเดียวกัน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2532: 26)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2540 ข) ได้กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1) เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม

2) แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กร ตลอดจนการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่างๆ เป็นต้น

3) เป็นองค์กรรวม หรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต

4) เป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม

5) เป็นแกน หรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆ

6) มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา

7) มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

จากแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่า ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะคือ

1) เป็นรูปธรรม ได้แก่ วัตถุการกระทำทั้งหลาย เช่น การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี เป็นต้น

2) เป็นนามธรรม คือความรู้ ความเชื่อ หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหาและป้องกันปัญหารวมทั้งการสร้างความสุขให้กับชีวิตมนุษย์

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นคำที่มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทยเป็นองค์ความรู้ที่อยู่ในท้องถิ่นซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากผู้รู้หรือผู้มีประสบการณ์ซึ่งเรียกว่าปราชญ์ชาวบ้าน หรือปราชญ์ท้องถิ่น ซึ่งมีผู้ให้คำจำกัดความของภูมิปัญญาชาวบ้านในลักษณะต่าง ๆ กันดังนี้

ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตในท้องถิ่นอย่างสมสมัย ดังที่ (สามารถ จันทร์สุรย์, 2533: 26) กล่าวว่า

ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าคือความรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราจากกระบวนการศึกษาสังเกตวิเคราะห์จนเกิดปัญญาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบขึ้นมากจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์กับเฉพาะสาขาวิชาต่างๆ อาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้านจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่ช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ดังที่ (กรมวิชาการ, 2536: 9) ได้ให้ความหมายไว้

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง กระบวนการที่คนของบุคคลท้องถิ่นตนเอง ต่อโลก และสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะมีรากฐานมาจากคำสอน ทาง ศาสนคติ จารีต ประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอด สืบสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคม ที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัยทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชน และปัจเจกบุคคล ดังที่ (รัตนะ บัวสนธ์, 2535: 28) กล่าวไว้

ความหมายว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ สติปัญญาอันเกิดจาก การเรียนรู้สะสมถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนาน ของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ทำหน้าที่ชี้แนะว่า การใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนและถาวรกับธรรมชาติรอบตัวนั้นทำอย่างไร ซึ่งในที่สุดแล้วภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งอาจ ถูกยกระดับให้หมายถึงอุดมการณ์ของการใช้ชีวิตที่เรียบง่าย บนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนสรรพสิ่ง ทั้งหลายทั้งปวง ทั้งที่มีชีวิต สัตว์ พืช และมนุษย์ด้วยกันเอง ตลอดจนสิ่งที่ไม่มีชีวิตรอบข้าง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ม.ป.ป.) กล่าวถึงภูมิปัญญาไทยว่าเป็น องค์ความรู้ความสามารถและทักษะของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการ เลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้ สมดุลกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุคสมัย

ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิ ปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง แก่นหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุขซึ่งมี ความหมายทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคล และในแง่ของสังคมหมู่บ้าน (วิจิต นันทสุวรรณ, 2528 :36)ไม่ใช่ กลับไปหาอดีตแต่หมายถึงการแสวงหาอดีตที่ก้าวหน้า โดยศึกษาประสบการณ์จากประวัติศาสตร์ ด้วย คำว่า “ภูมิปัญญาไทย ” (เสน่ห์ จามริก , 2526: 27)บางท่านให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง พื้นเพ รากฐานของความรู้ของชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ, 2529: 59) หรือที่เกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็น ระยะยาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา (ประเวศ วะสี, 253 6:17,45) อีกนัยหนึ่ง คือภูมิปัญญาชาวบ้านต่างจากองค์ความรู้ตรงที่ เรามีหนังสือทฤษฎี ความรู้มากมายอ้างอิงได้ และภูมิ ปัญญาชาวบ้านผ่านขั้นตอน 3 อย่างคือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิบัติ

นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานและนักการศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญา ชาวบ้านไว้ต่างกันดังนี้

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้และมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมาผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้อง กับกาลสมัยตามที่ (อังกุล สมคะเนย์ ,2535: 46)

กรมวิชาการ (25 40:43) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ ทั้งหลายของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ใช้แก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิต โดยได้รับการถ่ายทอดและ กลั่นกรองกันยาวนาน

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมา ผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

1) ความสำคัญและความจำเป็นในการใช้ภูมิปัญญา ท้องถิ่น การจัดการศึกษาในอดีตที่ผ่านมาเป็นภาระหน้าที่ของชุมชน ในการให้การศึกษาแก่ลูกหลานและสมาชิกของชุมชนทั้งด้านวิชาการและอาชีพ โดยมี พ่อ แม่ คนเฒ่า คนแก่ และช่างฝีมือเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่เด็ก การศึกษาในลักษณะนี้ จึงมีรูปแบบที่หลากหลาย และสอดคล้องกับพื้นฐาน หรือวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ความหลากหลายของรูปแบบการศึกษาที่เคยมีในชุมชน ได้สูญไปเมื่อรัฐเข้าควบคุมการจัดการศึกษา และนำเอาระบบการศึกษาของประเทศทางตะวันตก มาใช้แทนระบบการศึกษาที่เคยมีมาแต่เดิม การจัดการศึกษาจึงถูกกำหนดนโยบายหลักการและแนวปฏิบัติจากหน่วยงานนี้อยู่ในส่วนกลางมากเกินไป ทำให้หลักสูตรที่นำมาสอนห่างไกลชีวิตจริงของชุมชน ผู้เรียนเรียนรู้เรื่องไกลตัวมากกว่าที่จะรู้เรื่องตนเอง ทำให้เกิดปัญหาในการดำรงชีวิตและช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ (อังกูร สมคะเนย์, 2535:36) ต่อมาในปีพุทธศักราช 2544กระทรวงศึกษาธิการได้ปรับปรุงหลักสูตรทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาขึ้นใหม่และใช้ในการจัดการศึกษาในปัจจุบันโดยหลักสูตรเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดการศึกษามากขึ้นกล่าวคือโรงเรียนสามารถพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นสามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยในการจัดการเรียนการสอนได้ซึ่งคาดว่าจะทำให้ผู้เรียนรู้จักท้องถิ่นของตนเองมากขึ้นเกิดความรักและผูกพันกับท้องถิ่นมีความรู้ความสามารถในการจัดการและการแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบทั้งที่เกี่ยวกับตนเอง งานอาชีพ และการพัฒนาสังคมแสวงหา แนวปฏิบัติใหม่ๆ ให้ได้ผลดีขึ้นกว่าเดิม บำรุงรักษาทรัพยากรศาสนาและศิลปวัฒนธรรมด้วยการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างคุ้มค่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนานมีลักษณะที่เชื่อมโยงกันได้หมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ การศึกษา วัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด(ประเวศ วะสี 2530)

2) ลักษณะความสำคัญของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (ประเวศ วะสี , 253: 86) มีดังนี้

1. มีวัฒนธรรมเป็นพื้นบานไม่ใช่วิทยาศาสตร์
2. มีบูรณาการสูง
3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาของมนุษย์ในระดับบุคคลหรือระดับกลุ่ม จึงประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

- 1) ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของบุคคลนั้นหรือของกลุ่มนั่นเอง
- 2) ส่วนที่ได้รับมาจากความรู้ ความคิด ประสบการณ์ของผู้อื่น หรือกลุ่มอื่น
- 3) ส่วนที่ตนเองสังเคราะห์ขึ้นใหม่ จากประสบการณ์ของตนเอง หรือจากคำบอกเล่าของผู้อื่น

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถทำได้ 2 ลักษณะ (สามารถธรรม์สุรย์, 2533: 52)

1) ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นการศึกษาจากโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2) ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ

ลักษณะของภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะตามที่ (เสรี พงศ์พิศ , 2529: 63) ได้กล่าวถึง

1) ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

2) ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และอื่นๆ

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

- 1) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก คนกับสิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
 - 2) ความสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือชุมชน
 - 3) ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้
- ทั้งหลายทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือชีวิตของชาวบ้านที่สะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (253 2: 75 อ้างใน กิตติพิศ ศิริสูตร, 253 7: 36) กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

1) ภูมิปัญญา เป็นความรู้ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิง ผู้ชาย ประเภทครอบครัว ฯลฯ

2) ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อของสังคม โดยอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน

3) ภูมิปัญญา คือความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ปัญหา หรือป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว

4) ภูมิปัญญาทางวัตถุ เช่น เรือชนบ้านช่อง เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ในครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ เป็นต้น

การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามที่ (กิตติพิศ ศิริสูตร , 2537:7) ได้กล่าวไว้ ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี ผลของการศึกษาสอดคล้องกับ วิจิตร ไชยศิลป์ (25 46:32) กล่าวคือ การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น อยู่ในลักษณะการปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริม การปรับปรุงและเลือกใช้สื่อการเรียนการสอน ส่วนการจัดทำสื่อการเรียนการสอน การจัดทำเนื้อหาวิชาและรายวิชาขึ้นใหม่นั้น ส่วนใหญ่ไม่ได้ดำเนินการ เนื่องจากครูผู้สอนไม่มีความรู้ความเข้าใจ และไม่มีเวลาในด้านการถ่ายทอดความรู้หรือประสบการณ์ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรของปราชญ์ชาวบ้าน ส่วนใหญ่ได้รับการติดต่อโดยตรงจากครูผู้สอน และปกติชาวบ้านทุกคนมีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับคติ ความคิด ความเชื่อ และเรื่องเกี่ยวกับแนวปฏิบัติ เทคโนโลยีชาวบ้าน ส่วนวิธีการถ่ายทอดความรู้หรือประสบการณ์ ใช้การถ่ายทอดความรู้ และแนะนำครูผู้สอน ให้นำไปจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

2.3.3 ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดค้นขึ้น แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขพัฒนาแก้ปัญหา เป็นทั้งสติปัญญาและองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ดังนั้นจึงมีความครอบคลุมเนื้อหาสาระ และแนวทางดำเนินชีวิตในวงกว้าง ซึ่งภูมิปัญญาชาวบ้านนี้ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ในหลายวิชา ดังที่ สำนักงาน(คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ , 2541: 62) ได้จำแนกไว้ รวม 10 สาขา ดังนี้

1) สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหา การเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2) สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึงการรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าทางการตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรมอันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3) สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกัน และ รักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4) สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนา และใช้ประโยชน์จาก คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล และยั่งยืน

5) สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้าน การสะสมและบริการกองทุนและธุรกิจในชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6) สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกัน คุณภาพชีวิตของคนให้เกิด ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรม

7) สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขา ต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8) สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้าน ต่าง ๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรทางสังคมอื่น ๆ ในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่ม แม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน เป็นต้น กรณีของการจัดการศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญา สาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิผล

9) สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้าน ภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10) สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้ หลักธรรม คำสอนทางศาสนาความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติ ปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณี บุญประเพณีข้าว เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ โดยพิจารณาจากการจัดระบบความสัมพันธ์ของ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ตามที่ (รัตนะ บัวสนธิ์ , 2537: 19) จำแนกไว้

1) ภูมิปัญญาที่เกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และสิ่ง เหนือธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงการที่คน (ในชุมชนท้องถิ่น) จัดวางอธิบายตนเองกับธรรมชาติและสิ่งเหนือ ธรรมชาติในลักษณะการพึ่งพาให้ความเคารพ และสอดคล้องสมดุลโดยแสดงออกให้เห็นได้ในด้าน ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ

2) ภูมิปัญญาที่เกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับงาน หมายถึงการที่คนประพฤติ ปฏิบัติตัวทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นได้ในรูปของคำสอนปทัสถาน วิถีประเพณีของชุมชน

3) ภูมิปัญญาที่เกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการทำมาหากิน ซึ่งได้แก่การประกอบอาชีพ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการดำรงชีพ อาทิ การทำเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร การรักษาโรค การใช้แหล่งน้ำ การรักษาป่าไม้ของชุมชน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้วภูมิปัญญาชาวบ้าน สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภทคือ

- 1) ภูมิปัญญาด้านคติ ความคิด ความเชื่อ
- 2) ภูมิปัญญาด้านศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี
- 3) ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น
- 4) ภูมิปัญญาด้านแนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีชาวบ้าน

2.3.4 วิธีการค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่น

การค้นหาหรือการศึกษาเพื่อการสืบค้นรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น มีขั้นตอนดังต่อไปนี้ (รัตนะ บัวสนธ์, 2537: 56)

- 1) กำหนดเลือกประเด็นหรือขอบข่ายสาระของภูมิปัญญา

การเริ่มศึกษาหรือค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ผู้ทำการศึกษาควรได้มีการกำหนดขอบข่ายสาระหรือประเด็นที่จะทำการค้นหาและศึกษาให้ชัดเจนเช่น การทำมาหากิน การสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรม ความเชื่อ คำสอน และพิธีกรรม เป็นต้น

การกำหนดเลือกประเด็นของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะทำการศึกษาค้นหานี้ ขึ้นอยู่กับความสนใจหรือวัตถุประสงค์ของผู้ที่ทำการศึกษาเป็นสำคัญว่าจะทำการศึกษาค้นหาไปเพื่ออะไร

- 2) กำหนดเลือกชุมชนท้องถิ่น

หลังจากกำหนดประเด็นเลือกภูมิปัญญาที่จะทำการศึกษาได้แล้ว ก็เป็นการกำหนดชุมชนท้องถิ่น (หรือที่เรียกว่า “สนามวิจัย”) ที่จะไปดำเนินการศึกษา ค้นหาซึ่งในการกำหนดเลือกชุมชนท้องถิ่นนี้ จะต้องมีการพิจารณาในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผู้ทำการศึกษา ค้นหาเกิดขึ้น และควรคำนึงถึงความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ สำหรับการเข้าไปอยู่ในชุมชน (กรณีผู้ศึกษาค้นหาเป็นบุคคลภายนอกชุมชน) เช่น การคมนาคมติดต่อการหาที่พัก การติดต่อสื่อสารกับกลุ่มคนภายในชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ควรมีการสำรวจศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆเสียก่อน

3) การเข้าอยู่ร่วมในชุมชน

กรณีที่ผู้ทำการศึกษาเป็นบุคคลภายนอกชุมชน ยังไม่มีความคุ้นเคยกับคนในชุมชนนั้นๆ การเข้าไปอยู่ร่วมในชุมชนควรที่จะต้องทำการแนะนำตนเองกับผู้นำที่เป็นทางการของชุมชนนั้นๆ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน โดยอาจจะใช้หนังสือรับรองประกอบการแนะนำตนเอง ควรมีการติดต่อสถานที่พักไว้ก่อนล่วงหน้า สถานที่พักที่เหมาะสมสำหรับการเข้าพักในระยะแรกๆ ภายในชุมชน ได้แก่ บ้านพักครู วัด บ้านพักเจ้าหน้าที่ (สถานีอนามัย, บ้านพักเกษตรตำบล, บ้านพักผู้ใหญ่บ้าน, บ้านกำนัน) ผู้ทำการศึกษาควรสร้างสัมพันธภาพกับชาวบ้าน หรือกลุ่มต่างๆ ภายใตชุมชนก่อนที่จะเริ่มดำเนินการศึกษา ค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้าน

4) การวางแผนเก็บรวบรวมข้อมูล

การวางแผนเพื่อรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้าน ควรจัดเตรียมดังต่อไปนี้

4.1 การกำหนดแหล่งข้อมูลควรพิจารณาเกี่ยวกับที่มาของข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านเช่น ตัวบุคคล สถานที่ เอกสารบันทึก เป็นต้น

4.2 การกำหนดเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล มีหลายลักษณะให้เลือกใช้ ควรพิจารณาตามลักษณะข้อมูลและแหล่งข้อมูลเป็นสำคัญ โดยทั่วไปแล้วเครื่องมือและวิธีการที่นิยมใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านประกอบด้วย

4.2.1 การสังเกตและแบบบันทึกการสังเกต เพราะในการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้าน บางครั้งจะการใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น หลังจากการสังเกตได้แล้วควรต้องรีบทำการบันทึกข้อมูลที่ได้ลงในแบบบันทึกทันที ทั้งนี้เพื่อป้องกันการหลงลืม

4.2.2 การสัมภาษณ์ บางครั้ง การใช้วิธีการสัมภาษณ์อาจจะเหมาะสมสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านและจะทำให้ได้ข้อเท็จจริงที่ได้ความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น โดยอาจใช้ได้ทั้งการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล และการสัมภาษณ์กลุ่ม เป็นต้น การใช้วิธีการสัมภาษณ์จะมีความเหมาะสมก็ต่อเมื่อ ผู้สัมภาษณ์ได้สร้างสัมพันธภาพ คุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์พอสมควรแล้ว นอกจากนั้นในขณะที่สัมภาษณ์อาจจะใช้เทปบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์ด้วยก็ได้ แต่ต้องขออนุญาตบันทึกเทปจากผู้ให้สัมภาษณ์เสียก่อน

4.2.3 การสำรวจเอกสาร ในบางกรณี ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านได้มีการบันทึกไว้แล้วในเอกสารต่างๆที่มีอยู่ในชุมชน หรือได้รับการค้นคว้า บันทึกไว้โดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่อยู่นอกชุมชน ตลอดจนได้รับการเก็บรวบรวมไว้ในห้องสมุดของหน่วยงานต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนนั้นๆ ซึ่งถ้าเป็นกรณีเช่นนี้ ผู้ทำศึกษาค้นหา ก็ดำเนินการศึกษา ค้นหาข้อมูลด้วยการสำรวจข้อมูลจากเอกสารบันทึกตามแหล่งดังกล่าว

5) การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

ภายหลังจากที่ได้วางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านแล้ว ก็ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแผนที่กำหนดไว้ ทั้งนี้การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลควรมีการนัดหมายไว้ล่วงหน้าในบางกรณี หรือไม่ควรเคร่งครัดยึดแบบแผน หรือเวลาในการเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง ควรมีการปรับและยืดหยุ่นให้เหมาะสมตามสถานการณ์ ควรระมัดระวังในการรักษาสัมพันธภาพระหว่างผู้เก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล ให้ความสม่ำเสมอ อย่ารบกวนเจ้าของข้อมูล จนกระทั่งก่อให้เกิดความอึดอัดกับผู้ให้ข้อมูลในการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์นั้น ควรสร้างบรรยากาศให้เป็นการพูดคุยกันเรื่อยๆธรรมดา ไม่มุ่งหวังเร่งรัดเอาคำตอบให้ได้ทันทีทันใด เช่นเดียวกันกับการสังเกต หากจะมีการถ่ายรูปหรือบันทึกเสียง ควรขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลก่อน

6) การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ควรมีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ การตรวจสอบด้านแหล่งข้อมูล การตรวจสอบด้านวิธีการ และการตรวจสอบด้านผู้รวบรวมข้อมูล เป็นต้น การวิเคราะห์ข้อมูลนิยมใช้การวิเคราะห์จำแนกสรุปบรรยายให้เห็นภาพความสัมพันธ์ของสิ่งที่เรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นๆ

2.3.5 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจมีวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น ได้มีนักวิชาการ นักการศึกษา ได้กล่าวไว้ดังนี้

การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน (สามารถ จันทรสุรีย์ , 2533: 36) ได้กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดไว้ดังนี้

1) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กโดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้น ในสิ่งที่ใกล้ตัว ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น

2) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะมีขั้นตอน มีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาว วิธีถ่ายทอดในรูปแบบการบันเทิง เช่น หนังสือลูกภาคอีสาน (หนังสือประโมทัย) กลอนลำ คำผญา คำสอยของภาคอีสาน คำข่อยของภาคเหนือ เป็นต้น

ถ้าจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาในอดีตตามรูปแบบใหญ่ๆ อาจจะได้ 2 รูปแบบ คือแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร กับแบบเป็นลายลักษณ์อักษร ในอดีตส่วนใหญ่เขียนใส่ใบลานหรือสมุดข่อย ส่วนในปัจจุบัน ในยุคที่การสื่อสารมวลชน การคมนาคม เทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้าทันสมัยและรวดเร็ว ก็มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านทางสื่อมวลชนทุกสาขา เช่น หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์และอื่นๆ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น(ปฐม นิคมานนท์, 2538: 41) ได้สรุป ไว้ดังนี้

1) การสืบทอดความรู้ภายในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ทำนา เช่น เครื่องปั้นดินเผา จักสาน ทอผ้า ซึ่งสมาชิกของชุมชนได้คลุกคลี คຸ້ນเคยมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน

2) การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ ความชำนาญที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ ช่างฝีมือ ความรู้ด้านพิธีกรรมต่างๆ ความรู้เหล่านี้จะถ่ายทอดในครอบครัวและเครือญาติ บางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในสายตระกูล

3) การฝึกจากการรู้ ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการ ผู้รับอาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติ หรืออาจอยู่นอกชุมชนก็ได้ เช่น ช่างโบสถ์ ช่างลายไทย หมอตำแย เป็นต้น

4) การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่าง เกิดขึ้นด้วยการคิดค้น ดัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน

5) ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ บางอย่างเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเอง โดยไม่ได้สนใจ หรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน มีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับเข้าสิงมาบอก ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคได้

สรุปการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ การส่งทอดความรู้ ความเข้าใจจากบุคคลหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมีลายลักษณ์อักษร และไม่มีลายลักษณ์อักษรโดยมีองค์ประกอบในการถ่ายทอด คือ (ปฐม นิคมานนท์, 2538: 45)

1) องค์คติ (Concepts) ได้แก่ ความเชื่อ ความคิดความเข้าใจ อุดมการณ์ต่างๆ

2) องค์พิธีการ (Usages) ได้แก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ซึ่งแสดงออกมาในรูปพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีการตั้งศพ การแต่งกาย เป็นต้น

3) องค์วัตถุ (Instrumentary And Symbolic Objects) ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ที่มีรูปร่างสามารถจับต้องได้ เช่น ผลิตผลทางศิลปกรรม งานฝีมือ และองค์วัตถุที่ไม่รูปร่าง แต่เป็นเครื่องแสดงสัญลักษณ์ความหมายต่างๆ เช่น ภาษา เป็นต้น

2.4 สภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดเพชรบูรณ์

จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นจังหวัดที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีความเด่นชัดทางด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดติดต่อกันมาเป็นระยะเวลานาน ดังนั้นจึงปรากฏว่ามีนักปราชญ์ และผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ ได้ทำการถ่ายทอดภูมิปัญญาไว้หลายด้าน ซึ่งสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเพชรบูรณ์ (2544: 15) ได้ระดมความคิดเห็นที่เกี่ยวกับประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งหลายที่เห็นว่ามีค่าควรที่จะให้ชุมชนรู้จักและเผยแพร่เป็นมรดกของไทยให้ลูกหลานได้รู้จักและสืบสานต่อไปจาก นักวิชาการ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน องค์การบริหารส่วนตำบล ครูในโรงเรียนประชาชนในหมู่บ้านและผู้นำชุมชนว่ามีบุคคลใดจะให้ข้อมูลได้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับเรื่องแนวคิด คติ ความเชื่อ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี การประกอบอาชีพท้องถิ่นและแนวคิดหรือเทคโนโลยีชาวบ้าน และบุคคล ที่ได้รับการยอมรับและนับถือจากชุมชนหมู่บ้านโดยแบ่งประเภทออกเป็น 4 กลุ่มคือ

กลุ่มที่ 1 ภูมิปัญญาด้านคติ ความคิด ความเชื่อ

สภาพของภูมิปัญญานี้ ได้แก่ แนวความคิด ความเชื่อต่าง ๆ ที่ปฏิบัติและยึดถือสืบทอดกันมาเพื่อการดำเนินชีวิตสงบสุขในแต่ละท้องถิ่น ได้แก่

- ความเชื่อแบบพุทธ ได้แก่ พิธีสวดมนต์ไหว้พระ พิธีฟังเทศน์ในวันสำคัญทางศาสนา พิธีเข้าวัดจำศีล การอบรมจริยธรรมและศีลธรรม ความดีความชั่ว บุญบาป ความกตัญญู
- ความเชื่อแบบพราหมณ์ ได้แก่ พิธีสู่ขวัญต่าง ๆ ทำขวัญข้าว โขนจุก
- ความเชื่อแบบผี ได้แก่ พระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา ผีตาโม้ พิธีเจ้าเข้าทรงหลักเมือง และการบวงสรวงต่าง ๆ ผีปูดหรือผีอีตา ผีประจำตัวของเครื่องใช้ เช่น สุ่ม ช้อง ไช
- ความเชื่อแบบบุคคล ได้แก่ การเคารพบรรพบุรุษ ผู้อาวุโส พระสงฆ์ และผู้นำศาสนาต่าง ๆ ความเชื่อเรื่องโชคลาง ความฝัน การทำนาย

จังหวัดเพชรบูรณ์ยังคงมีความเชื่อเรื่องผีอยู่ตามชนบท ชาวบ้านจะเชื่อว่าข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันมีผีประจำอยู่เช่น ผีสุ่ม ผีตะข่อง ผีก้านหญ้า ผีกวัก (กวักเครื่องมือทอผ้า) ผีควาย และผีอื่นๆในเขตอำเภอหล่มเก่าและอำเภอหล่มสัก ดังนั้นยามเทศกาลสำคัญของหมู่บ้าน มักจะมีการละเล่นเข้าผีตามชุมชนต่างๆในจังหวัดเพชรบูรณ์ จุดประสงค์ของการละเล่นเข้าผี เป็นการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนมีการรวมตัวกันมาแสดงความคิดเห็นและมาชมการละเล่นโดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีมีอิทธิพลต่อความสุขและจิตใจของคนอย่างสูงหากมีความเชื่อแล้วจะทำให้เกิดความสุขและเกิดความเคารพผู้ใหญ่เพราะความเชื่อฝังอยู่ในตัวคนอยู่แล้ว โดยความเชื่อแบบผีกับการละเล่นได้สอดคล้องกับ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

สาระที่ 1 : ทักษะศิลป์

มาตรฐาน ศ 1.2 : เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์ และ วัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย

มาตรฐาน ศ 1.2(1 ,2) มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ม 1-3 : (1) เข้าใจความเชื่อทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการสร้างงานศิลปะ (2) ชาบซึ่งเห็นคุณค่าศิลปะ วัฒนธรรมไทย มีส่วนร่วมในการสร้างงานทัศนศิลป์ที่สะท้อนวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญากลุ่มนี้ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้อาวุโส ผู้นำทางศาสนาต่างๆ หมอทรงหรือหมอผี ซึ่งมีในแต่ละหมู่บ้านของจังหวัดเพชรบูรณ์

กลุ่มที่ 2 ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

สภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านในกลุ่มนี้ ได้แก่

- ศิลปะการเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ หมอลำหมู่ (สงกรานต์, การละเล่นนางควาย) หมอลำคู่ หมอลำกลอน และการรำเชิงต่าง ๆ การฟ้อนรำเสื้อแขนกลาน รำศรีเทพ รำจะคี รำบัว
- ศิลปะดนตรีพื้นบ้าน ได้แก่ การเป่าแคนวงดนตรีตึกเป่ เพลงพื้นบ้าน
- ศิลปะดนตรีไทย ได้แก่ อังกะลุง ชลุ่ม ซอ ระนาด ซ้อง กลอง ฉิ่ง ฉาบ
- ประเพณีในสิบสองเดือน ได้แก่ บุญข้าวจี่ บุญพระเวส บุญทรงน้ำ บุญบั้งไฟ บุญเบิกบาน บุญเข้าพรรษา บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน บุญผ้าป่า งานแห่เทียนเข้าพรรษา

มีการละเล่น ดนตรีและประเพณีต่างๆหลายรูปแบบจากการระดมความคิดเห็นของชุมชนแล้วมีความคิดเห็นตรงกันว่า

การรำต่างๆ เป็นการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดและการฟ้อนรำเสื้อแขนกลานมีเพียงจังหวัดเพชรบูรณ์อำเภอหล่มเก่าเท่านั้นที่มีการแสดงนี้อยู่ในงานบุญบั้งไฟที่เป็นแหล่งกำเนิดการแสดงนี้งานฟ้อนรำของจังหวัดที่น่าสนใจก็มีการฟ้อนรำเสื้อแขนกลานเต็มไปด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเครื่องดนตรีขับเพลง เครื่องแต่งกาย ปรากฏชาวบ้านในกลุ่มนี้ได้แก่นางดา สุระคำ อายุ 75 ปี บ้านเลขที่ 65 หมู่ 8 บ้านท่า ตำบลบ้านดัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหมอน้ำมัน /คาถา รักษาผู้ป่วยเกี่ยวกับ เป่าปิ๋ขาง ได้เรียนรู้วิธีการเป่าปิ๋มาจากแม่ผา ฤทธิ์เบา เริ่มเป่าปิ๋มาตั้งแต่อายุ 40 ปี ชุมชนและชาวบ้านมาใช้ให้เป่าปิ๋เพื่อรักษาอาการไข้ต่างๆ คนป่วย ส่วนมากเป็นเด็ก ที่ให้เป่าและมีอาการตัวเหลือง ขอบร้อมให้ตอนบ่าย เวลาที่ใช้เป่าประมาณ 5-7 วัน จะเป่าตอนเช้า-เย็น เป่าครั้งละประมาณ 30 นาที ได้ทำการรักษา

คนไข้ในหมู่บ้าน ตำบล บ้านดัว และตำบลใกล้เคียง ซึ่งรักษาเด็กที่ไม่สบาย ที่เรียกว่าเป็นปี และชาว
ปัจจุบันไม่มีผู้ใดสืบทอด โดยนางตา ได้รับการยอมรับจากชุมชนในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียงว่าเป็น
ผู้เชี่ยวชาญในการรักษาด้านหมอน้ำมันต์ /คาถา การฟ้อนรำเสื้อแขนเสื้อได้สอดคล้องกับ กลุ่มสาระ
การเรียนรู้ศิลปะ

สาระที่ 3 : นาฏศิลป์

มาตรฐาน ศ 3.2 : เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์
และวัฒนธรรม เห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย

มาตรฐาน ศ 3.2(1) มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ม 1-3 : สำรวจและทำ
ความเข้าใจรูปแบบและวิธีการแสดงออกทางนาฏศิลป์ และการละครตามบริบททางสังคมและ
วัฒนธรรม โดยยึดเนื้อหาตามหลักสูตรแกนกลางที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดขึ้น

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญากลุ่มนี้ ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้อาวุโส ผู้นำใน
หมู่บ้าน หมอลำ นักดนตรีพื้นเมือง เป็นต้น และภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านี้มีการปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป
และสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน

กลุ่มที่ 3 ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพของท้องถิ่น

สภาพภูมิปัญญาชาวบ้านกลุ่มนี้จากการสำรวจพบว่า เป็นส่วนหนึ่งของสภาพภูมิ
ปัญญาชาวบ้านในกลุ่มที่ 3 คือ งานศิลปกรรมพื้นบ้าน แต่เนื่องจากชาวบ้านได้นำมาใช้ประกอบอาชีพ
จึงได้จัดไว้ในกลุ่มนี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- การทำผ้าไหม ได้แก่ ทอผ้าไหมพื้น มัดหมี่ ทอผ้ามุก ทอผ้าขาวม้าไหม
ทอผ้าไหมลาย ทอผ้าไหมลายดอก
- การทอผ้าด้วยกี่กระตุก ทอผ้าฝ้าย ทอผ้ามัดหมี่ไหม ทอผ้าลายน้ำไหล
ทอผ้าฝ้ายขาวม้า การทำร่ม กลดพระ การทำผ้าห่มหมอน(ผ่านววมพื้นบ้าน)
- ทอผ้าซิดด้วยกี่พื้นเมือง ได้แก่ ทอผ้าซิดตัดเสื้อ ทอผ้าซิดทำหมอน ทอผ้า
ห่มลายซิด
- ทำหมอนซิด ได้แก่ หมอนซิดสามเหลี่ยม ทำเบาะนั่ง
- การจัดสานไม้ไผ่ ได้แก่ สานตะกร้า สานหวด สานกระติบข้าว สานส้อมไก่อ
- การทำไม้กวาด ได้แก่ ไม้กวาดดอกหญ้า ไม้กวาดทางมะพร้าว ไม้กวาด
เสียนตาล
- เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ อิฐ โอ่ง ไห กระถาง หม้อดิน เตาเผาธัญพืช

- การเกษตร ได้แก่ การทำเกษตรผสมผสาน การทำไร่ การทำนา ทำสวน การเลี้ยงสัตว์ ปลุกผัก พืชไร่แต่ก่อนชาวบ้านในจังหวัดเพชรบูรณ์ปลูกฝ้ายเอาไว้ทำเส้นใยในการทอผ้า และตัดเย็บออกมาในงานต่างๆ เช่นผ้าถุง ผ้าขาวม้า ตลอดจนทำผ้านวม(ผ้าห่มหมอน) เขตตำบลยางงาม อำเภอหนองไผ่ จังหวัดเพชรบูรณ์ ทำกันความหนาแน่นในฤดูหนาวซึ่งอากาศหนาวจัด การทำผ้านวมเป็นการฝึกปรีห์หญิงสาวก่อนออกรับบวช ปัจจุบันคนที่ทำผ้านวมลดน้อยลงส่วนใหญ่จะใช้เวลาว่างสวดสวดสวดในการซื้อผ้าห่มสำเร็จรูปที่มีราคาแพงมาใช้ การทำผ้าห่มหมอน(ผ้านวม)ได้สอดคล้องกับกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ประชาชนชาวบ้านในกลุ่มนี้ได้แก่นางผ่าน ลือกิจ อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 159 หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านตัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้า มีความรู้เรื่องการทอผ้าพื้นเมือง ได้แก่ ผ้ามุก ผ้าขิด ผ้ามัดหมี่ ผ้าตีนจก ผ้าฝ้ายต่างๆ และผ้าราชวัตร มีความชำนาญในเรื่องของการทอผ้าและมีความต้องการที่จะผลิตสำหรับไว้ใช้ในครัวเรือนเท่านั้น ต่อมาได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเพราะผ้าที่ทอออกมาแล้วมีลวดลายสวยงาม จึงเป็นที่ต้องการของชุมชนและท้องถิ่นใกล้เคียงการทอผ้าได้มีการพัฒนาฝีมือ ทักษะและรูปแบบของผลิตภัณฑ์อยู่ตลอดเวลา โดยนางผ่าน ลือกิจ ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ในเรื่องของการทอผ้า ได้รับเลือกเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของจังหวัดเพชรบูรณ์

นายสลิติ แก้วขาว หมู่ที่ 2 บ้านกกเตือ ตำบลบ้านตัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านรำเสื่อแถบลาน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เสื่อแถบลาน” โดยได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษการรำเสื่อแถบลานเป็นประเพณี วัฒนธรรมประจำตำบลบ้านตัว เป็นวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านที่เกิดขึ้นมาหลายปีแล้ว นางรำเสื่อแถบลานของบ้านตัวเป็นสมรภูมิใช้ของเจ้าพ่อมหศักดิ์ เป็นเจ้าฟ้าตาไฟได้มีการรำในงานเจ้าพ่อมหศักดิ์ทุกปี ได้มีการนำท่ารำเสื่อแถบลานเข้าไปใช้ในการเรียนการสอนของโรงเรียนต่างๆ ในจังหวัดเพชรบูรณ์ จนเป็นที่ยอมรับของชุมชนว่าเป็นปราชญ์ในเรื่องของการรำ และได้จัดตั้งเป็นกลุ่มนางรำเสื่อแถบลานของตำบลบ้านตัว

สาระที่ 1: การดำรงชีวิตในครอบครัว

มาตรฐาน ง 1.1 : เข้าใจ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทักษะ มีคุณธรรม มีจิตสำนึกในการใช้พลังงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในการทำงาน เพื่อการดำรงชีวิต และครอบครัวที่เกี่ยวข้องกับงานบ้าน งานเกษตร งานช่าง งานประดิษฐ์และงานธุรกิจ

มาตรฐาน ง 1.1(1) : มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ม 1-3 : เข้าใจ ความหมาย ความสำคัญ ประโยชน์ หลักการ วิธีการ ขั้นตอน กระบวนการทำงาน การจัดการ สามารถทำงานและประเมินผลการทำงานโดยยึดเนื้อหาตามหลักสูตรแกนกลางที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดขึ้น

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านกลุ่มนี้ได้แก่ ช่างชาวบ้าน ช่างเทคนิคชาวบ้าน ช่างฝีมือชาวบ้าน พบว่า มีการกระจายไปตามแหล่งของภูมิปัญญาในแต่ละท้องถิ่น

กลุ่มที่ 4 ภูมิปัญญาด้านแนวคิดหรือเทคโนโลยีชาวบ้าน

สภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านในกลุ่มนี้ จากการสำรวจเท่าที่พบ มีดังนี้

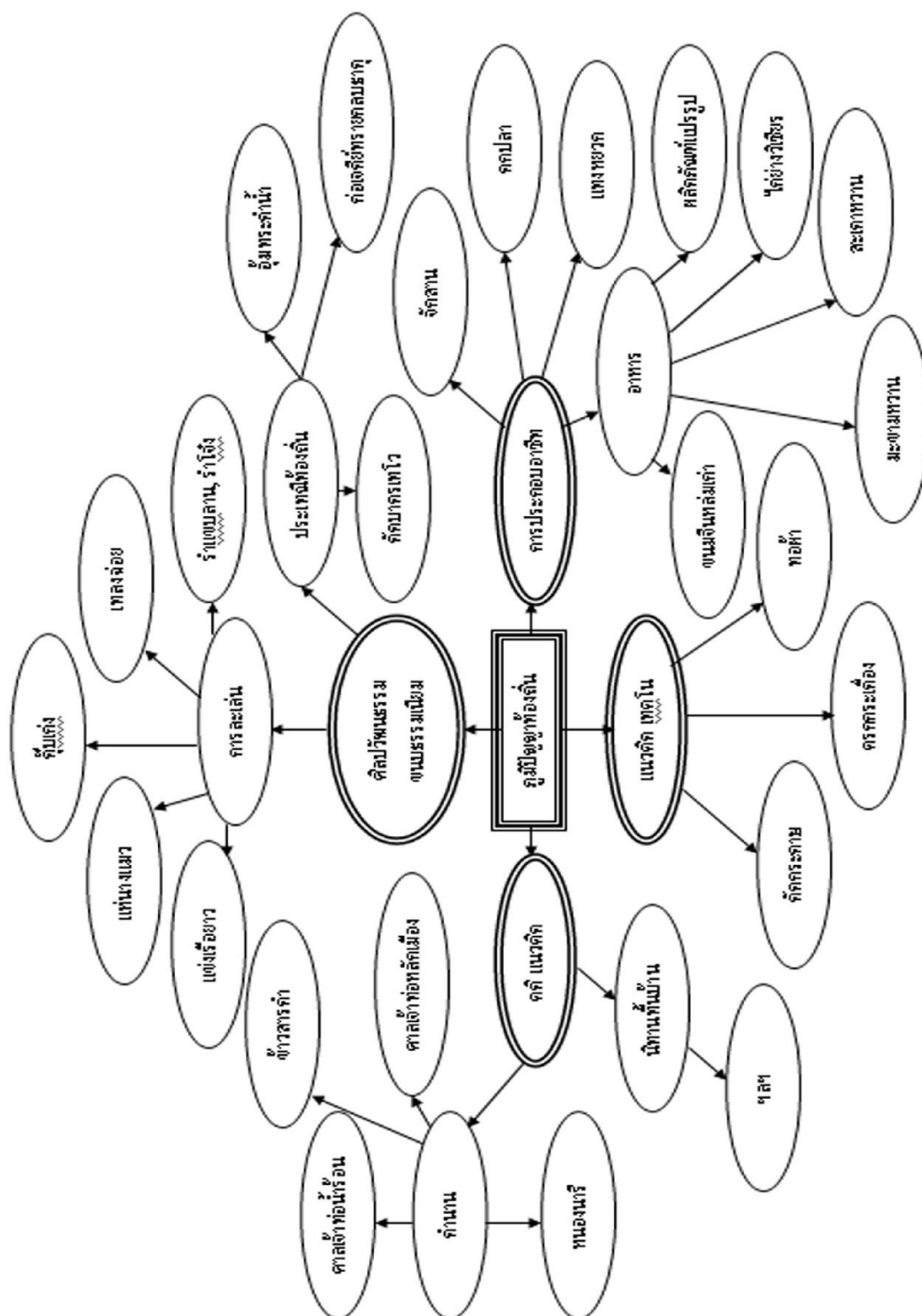
- เทคโนโลยีการตีเหล็กน้ำพี้ เทคโนโลยีแบบดั้งเดิมของชาวบ้านตำบลตาลเดี่ยว อำเภอลำสัก
- เครื่องมือจับสัตว์น้ำ ได้แก่ อีโด้ง ไชแงบ เครื่องมือดักกุ้งที่ทำจากพลาสติกที่ใช้แล้ว
- เครื่องมือดักปลาไหล ดักกุ้ง ที่ผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาเดิมกับเศษวัสดุ
- ครกกระเดื่อง (ครกมอง) ใช้ตำข้าวโปง ข้าวแตงมา ขนมะจัน

ในอดีตชุมชนที่มีถิ่นฐานอาศัยอยู่ติดกับแหล่งน้ำมักจะสร้างเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ทำมาจากวัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ หวาย ในเขตตำบลหนองยางทอย อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ปัจจุบันวัสดุธรรมชาติมีน้อยลง แต่วิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านยังคงดำเนินต่อไป ความฉลาดของชาวบ้านที่ได้นำวัสดุเหลือใช้ที่มีส่วนผสมของพลาสติกและวัสดุสังเคราะห์มาผสมผสานกับเครื่องมือจับสัตว์น้ำเดิมทำให้มีรูปแบบที่พัฒนามาใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถนำวัสดุในท้องถิ่นมาใช้งานได้ เพื่อให้ชุมชนรุ่นหลังได้เห็นแนวทางในการแก้ปัญหาในชีวิตที่คงอยู่กับสังคมได้อย่างดีในอนาคตต่อไปการใช้เทคโนโลยีได้สอดคล้องกับกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ปรากฏชาวบ้านในกลุ่มนี้ได้แก่

นายเสงี่ยม ใจตรงดี เกิดวันอังคาร เดือนกันยายน พ.ศ.2483 อยู่บ้านเลขที่ 148/1 ซอย บุศราคม 2 หมู่ที่ 13 ตำบลท่าโลง อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ งานช่างที่ถนัดที่สุดคือ งานช่างไม้ ช่างก่อสร้าง ได้สร้าง ตะลอมพอกที่ใช้ในการบวชนาค มีประวัติว่าตำนานของพญานาคอยากจะบวช จึงได้แปลงกายเป็นคนเพื่อจะบวช จึงทำให้ปู่ ย่า ตา ทวด ของชาววิเชียรบุรีทำ ตะลอมพอก โดยมีพญานาคตบแต่งลวดลายและแต่งตัวให้ผู้บวชที่เตรียมตัวบวชอย่างสวยงาม จัดสานเป็นตะลอมพอกมีลวดลายของพญานาคประดับไว้ข้างหูทั้งสองข้างของตะลอมพอก และถือว่าพญานาคได้บวชด้วยกับบุตรหลานของตนเอง เพื่อส่งกุศลผลบุญให้กับพญานาคอีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้นายเสงี่ยมยังได้รับการยกย่องจากคนในชุมชนและผู้ใหญ่บ้านว่าเป็นผู้ชำนาญงาน และเป็นผู้มีความเพียรพยายามทำในสิ่งแปลกใหม่อยู่เสมอ

สาระที่ 3: การออกแบบและเทคโนโลยี

มาตรฐาน ง 3.1 : เข้าใจธรรมชาติและกระบวนการเทคโนโลยี ใช้ความรู้ภูมิปัญญา จินตนาการและความคิดอย่างมีระบบในการออกแบบ สร้างสิ่งของ เครื่องใช้ วิธีการเชิงกลยุทธ์ตามกระบวนการเทคโนโลยี สามารถตัดสินใจ เลือกใช้เทคโนโลยีในทางสร้างสรรค์ต่อชีวิต สังคมสิ่งแวดล้อม โลกของงานและอาชีพ

2.5 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) เป็น การวิจัยที่มุ่งแก้ปัญหา หรือปรับปรุงการทำงาน หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการอยู่ในหน่วยงานหรือ องค์กร นับเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคมและชุมชนที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย (สกว.) และบัณฑิตวิทยาลัยของมหาวิทยาลัยหลายแห่งทั้งภาครัฐและเอกชนได้ให้ความสำคัญ และกระตุ้นให้นักวิจัย/นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาใช้เป็นรูปแบบในการวิจัยและการทำวิทยานิพนธ์/ การค้นคว้าอิสระเพื่อตอบสนองต่อโจทย์แห่งการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาที่มุ่งไปที่การค้นหา แนวทางอันเป็นรูปธรรมที่เกิดจากการระดมสมองในลักษณะของการมีส่วนร่วมของหลายฝ่ายที่ เกี่ยวข้อง โดยปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของการวิจัยจากรูปแบบดั้งเดิมที่การตั้งประเด็นของปัญหา เริ่มต้นและจบกระบวนการโดยนักวิจัย ซึ่งพบว่างานวิจัยหลากหลายชิ้นมิได้ถูกนำไปเผยแพร่หรือ นำไปทดลองใช้หรือถูก “เก็บขึ้นหิ้ง” อันเป็นการสูญเสียทั้งกำลังความคิด งบประมาณและทรัพยากร เวลาอย่างน่าเสียดายยิ่ง มาเป็นงานวิจัยที่เริ่มต้นจากชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วม ทั้งในมิติของการร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันแสวงหาปัญหา และคิดค้นแนวทางออกเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาที่เป็นเรื่องอันเป็น ฉันทามติของชุมชน รวมทั้งร่วมรับผลของการพัฒนา โดยมีนักวิจัยภายนอกทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวย หรือวิทยากรกระบวนการร่วมกับนักวิจัยชุมชนที่เป็นชาวบ้าน ดังนั้น การวิจัยจึงสร้างคุณลักษณะของ การเรียนรู้แบบพหุภาคี พร้อมกับบังเกิดผลพลอยได้ที่เป็นจิตสำนึกตระหนักในปัญหา หน้าที่ และ ร่วมกันแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ส่งเสริมกิจกรรมกลุ่ม ทำงานร่วมกันทั้งแก้ปัญหา และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเชิงปฏิบัติการซึ่งมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การมีส่วนร่วมนี้ ย่อมไม่ใช่เรื่องง่ายดังที่นักวิจัยผู้มีประสบการณ์ภาคสนามหลายท่านสะท้อนความเห็นและข้อสังเกต เอาไว้ โดยเฉพาะประเด็นของการสร้างส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยแต่ละขั้นตอนอันจะเป็นแนวทาง และคำแนะนำที่น่าสนใจ รวมทั้งช่วยให้นักวิจัยที่สนใจใช้รูปแบบนี้ในการทำวิจัยปัญหาของสังคม เศรษฐกิจและการเมืองโดยเฉพาะการวิจัยเพื่อพัฒนา (Research and Development)

2.5.1 ความหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

Kerlinger (1988) กล่าวว่า การวิจัยเป็นรูปแบบหนึ่งของการแสวงหาความรู้ ความจริงที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ ตรวจสอบได้ เกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ส่วนคำว่าเชิงปฏิบัติการ หมายถึง การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาที่ควบคู่ไปกับการวิจัย และคำว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลในขั้นตอนต่างๆ ของการดำเนินกิจกรรมอย่างหนึ่ง สรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ก็คือ การแสวงหาความรู้ ความจริงที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ตรวจสอบได้ โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีกลุ่มบุคคลเข้ามาร่วมกันเรียนรู้เพื่อรู้จักตัวเองชุมชนสิ่งแวดล้อม ให้เห็นปัญหาของตัวเอง และเห็นทางแก้หรือทางออกจากปัญหา โดยลงมือปฏิบัติจริง ได้ผลจริง แก้ปัญหาได้จริง

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี ใช้คำว่า **การวิจัยเชิงปฏิบัติ** (action research) เป็นระเบียบวิธีสำหรับเรียนรู้จากประสบการณ์ เสนอโดยนักจิตวิทยาสังคมชื่อเคิร์ท เลวิน (Kurt Lewin) รวมถึงวิธีสร้างและจัดการความรู้ในลักษณะของการสอบถาม (inquiry) ประกอบด้วยเส้นเวียนก้นหอย (spiral) ของกิจกรรมตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน (planning) การปฏิบัติ (acting) การสังเกตผล (observing) และการประเมินสะท้อนกลับ (reflecting) โดยจะมีการกระทำซ้ำกิจกรรมในเส้นเวียนก้นหอยทั้งหมด จนกว่าจะบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่นั้น

วิธีการแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มาจากคำว่า "การปฏิบัติ" (Action) และ"การวิจัย" (Research) ที่เกี่ยวข้องกับวิธีการทำงานร่วมกัน การตกลงใจร่วมกัน การพัฒนาปรับปรุงร่วมกันของกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในงานนั้นๆมากกว่าการอาศัยผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก และโดยอาศัยคุณสมบัติของนักวิจัยที่แตกต่างกับการวิจัยแบบอื่นที่มีอาศัยเครื่องมือการวิจัยและความเห็นของกลุ่มตัวอย่างเป็นสิ่งสำคัญ

Action Research เน้นการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพมิใช่เพียงเก็บข้อมูลโดยการส่งแบบสอบถามความคิดเห็นกับกลุ่มตัวอย่างแต่อย่างเดียว มีการเก็บข้อมูลหลายวิธี เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต การอภิปรายกลุ่ม (เล็กและใหญ่) การศึกษาค้นคว้าด้วยการวิเคราะห์เอกสารและการสนทนากลุ่ม (Focus group)

กมล สดุดะเสริฐ (2540 : 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) คือ การวิจัย ค้นคว้า และหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิมๆ ต่างกันเพียงแต่ว่า PAR นั้นมีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนาและเป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้ร่วมงาน รวมทั้งในกระบวนการวิจัย และในการมีหุ้นส่วนใช้ประโยชน์ของการวิจัย” ซึ่งสอดคล้อง

สุภางค์ จันทวนิช (2547: 67) กล่าวว่าการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) หมายถึง วิธีการที่ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการวิจัย นับตั้งแต่การกำหนดปัญหา การดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตลอดจนหาแนวทางในการแก้ปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรม

(<http://www.ru.ac.th/>) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่นำแนวคิด 2 ประการมาผสมผสานกันคือการปฏิบัติการ(Action) ซึ่งหมายถึงกิจกรรมที่โครงการวิจัยจะต้องดำเนินการ และคำว่า การมีส่วนร่วม (Participation) อันเป็นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย โดยมีความหมายถึง วิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัยหรือชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาของการดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและการช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชนและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา กระบวนการวิจัยจึงดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ ส่วนกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลเป็นไปในเชิงการวิภาษ (Dialectic) ซึ่งชาวบ้านจะค่อย ๆ เรียนรู้ด้วยตัวเอง และด้วยวิธีการวิจัยเช่นนี้ ข้อมูลที่ได้จึงมีความชัดเจน สะท้อนความคิดอ่านตลอดจนนิสัยใจคอของชาวบ้าน สะท้อนความต้องการและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของเขา การวิจัยแบบนี้จึงเป็นวิธีการที่สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ ประกอบกับการใช้ภูมิปัญญาและทุนที่มีอยู่ในชุมชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ นอกจากจะส่งผลดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังช่วยให้เกิดการพัฒนาของผลงานวิจัยและกระบวนการวิจัยในตัวของมันเองอีกด้วย และอีกทางหนึ่งการวิจัยยังเป็นส่วนสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ให้แก่ประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย ซึ่งสามารถเป็นต้นาของการพัฒนาไปสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพอีกด้วย

ชนิษฐา กาญจนสินนท์ (2536) ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา วางแผนและดำเนินการตามแผนในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการดำเนินการประเมินผล โดยที่ทุกขั้นตอนดังกล่าวสมาชิกชุมชนเข้าร่วมด้วย อันเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ได้พัฒนาตนเอง ในการทำงานพัฒนา

อุทัย ดุลยเกษม (2535 อ้างถึงใน ขนิษฐา กาญจนสินนท์ .2536) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนซึ่งเคยเป็นประชากรของการวิจัย กลับบทบาทมาเป็นผู้ร่วมในการทำวิจัย โดยเข้ามามีบทบาทส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย

โดยทั่วไปแล้ว ข้อกำหนดของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นแตกต่างไปจากแนวคิดของการวิจัยแบบเดิมอยู่มาก แนวคิดในการวิจัยแบบเดิมนั้น ตั้งอยู่บนฐานของปรัชญา ปณิธานนิยมเชิงตรรก (Philosophy of Logical Positivism) และพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioralism) ซึ่งมีข้อกำหนดว่า นักวิจัยทุกคนจะต้องรักษาความเป็นกลาง (Neutrality)โดยแยกตัวเองโดยสิ้นเชิงออกจากสิ่งที่ศึกษาเพื่อมิให้เกิดอคติ (bias) ต่อการศึกษา อันจะทำให้ผลของการศึกษาเบี่ยงเบนและไม่น่าเชื่อถือ แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัย และนักพัฒนาหรือนักปฏิบัติการ (Practitioners) ตลอดกระบวนการศึกษาค้นคว้า กมล สดุดประเสริฐ (2537:7) จึงให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่าเป็นการวิจัยที่จัดกระทำโดยผู้ปฏิบัติการ

เพื่อนำผลการวิจัยมาใช้ในการแก้ไขปัญหาโดยทันที และต้องกระทำเป็นหมู่คณะร่วมกัน ขยายความอีกได้ว่า เป็นการวิจัยที่ต้องอาศัยกระบวนการทำงานร่วมกันที่จะต้องสืบสวนสอบสวนหาปัญหาและข้อโต้แย้งร่วมกันเป็นกลุ่ม วิเคราะห์สาเหตุแห่งปัญหา โดยเป็นกระบวนการที่ค่อนข้างจะลำเอียงไปในทางทางกระบวนการประชาธิปไตย

นิตยา เงินประเสริฐศรี (2544) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกลยุทธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเดินทางไปสู่การพัฒนา (Journey of Development) โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ ทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม โดยหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่กระบวนการวิจัย ซึ่งใช้แนวทางความร่วมมือ (Collaborative Approach) ระหว่างนักวิจัยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทั้งนี้กระบวนการวิจัยจะต้องเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม มีอิสระ และส่งเสริมคุณค่าของชีวิต และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะเข้าร่วมสังเกต ตรวจสอบสถานการณ์ต่าง ๆ สะท้อนความคิดเห็นและความต้องการของตน ทրพพยากรที่มีอยู่ อุปสรรคและปัญหาที่ปรากฏอยู่ ตรวจสอบทางเลือกที่เป็นไปได้ และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่

กล่าวโดยสรุป การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหมายความว่า การร่วมกันดำเนินกระบวนการวิจัยโดยผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ทั้งที่เป็นชาวบ้านและนักพัฒนา กับผู้วิจัยภายนอก เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพความจริงของสังคมนั้น และเพื่อให้เห็นภาพแห่งคุณลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่เด่นชัด

2.5.2 คุณลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

คุณลักษณะสำคัญของงานวิจัยรูปแบบดังกล่าวเมื่อเทียบกับงานวิจัยแบบดั้งเดิม สามารถสรุปได้จากผลงานความคิดของพันธุทิพย์ รามสูตร (2540:63) ได้ดังนี้

ประเด็นเปรียบเทียบ	การวิจัยแบบดั้งเดิม	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
รูปแบบ	เป็นพิมพ์เขียวที่กำหนดให้	เน้นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์
อุดมการณ์/ปรัชญา	เน้นกลุ่มคนชั้นสูง	เน้นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคม คนชายขอบ
จุดมุ่งหมาย	ไม่ผูกพัน ทำให้ได้ข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัย	มีพันธกรณีระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านที่จะร่วมกันเพื่อสิทธิของมนุษย์
กรอบการวิจัย	กำหนดโดยนักวิจัยองค์กร	กำหนดโดยประชาชนในพื้นที่
จุดเน้น	วัตถุ เน้นการสร้างสิ่งของ	คน เริ่มที่คนเป็นหลัก ทำให้คนมีคุณค่า สร้างความภาคภูมิใจและกำลังใจ
เป้าหมาย	กำหนดไว้ล่วงหน้า	ปรับเปลี่ยนตามความต้องการของท้องถิ่นตามเงื่อนไขความเหมาะสม
ยุทธวิธี	เน้นการวางแผนที่อ้างว่าชาวบ้านไม่สามารถวางแผนเองได้	เน้นการมีส่วนร่วม เชื่อมั่นในความสามารถในการเรียนรู้ของคน
วิธีการ	เข้มงวดรัดกุม เน้นหลักการวิจัยเชิงปริมาณ มองมิติชุมชนที่ศึกษาและใช้เทคโนโลยีหรือระเบียบวิธีการชั้นสูง	เรียบง่าย ใช้วิธีการที่ชาวบ้านรู้จักและถนัดมองชุมชนอย่างเป็นองค์รวม และใช้เทคโนโลยีชาวบ้าน
การวิเคราะห์สถานการณ์	เน้นการย่อส่วน (Reductionism)	การมององค์รวม (Holistic Approach)
รูปแบบการพัฒนา	ควบคุม ชี้นำและให้แรงจูงใจเป็นวัตถุ เน้นการทำงานตามแผนและส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพา	ปลดปล่อย สร้างกำลังใจอำนาจในการคิดและต้อรองให้สำเร็จในสิ่งที่ได้กระทำ โดยมีแรงจูงใจคือความภูมิใจในศักดิ์ศรีของตน และเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพาตนเอง
มองชาวบ้าน	เป็นผู้รับประโยชน์จากความสำเร็จของโครงการวิจัย	เป็นผู้ทำประโยชน์ เป็นผู้ลงมือกระทำโครงการสำเร็จ และมีส่วนร่วม
ผลลัพธ์ (Output)	เน้นวัตถุที่เป็นผลิตผลของโครงการ เช่น รั้ว ถนน อาคารเป็นต้น	ไม่เน้นวัตถุ แต่เน้นความสามารถของชุมชน เน้นการเรียนรู้ ความพอใจ ความหลากหลาย กำลังใจและแรงใจของประชาชน

2.5.3 แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

ปัญหาสำคัญของการพัฒนาที่ผ่านมาไม่ใช่ว่าการใช้การขาดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่อยู่ที่ว่าการกระจายผลพวงของการพัฒนายังไม่ตกไปถึงมือผู้ยากไร้และขัดสนจริง ๆ ทำนองเดียวกันกับการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ประสบปัญหาในลักษณะดังกล่าวไม่ว่าจะเป็นการวิจัยเพื่อแสวงหารูปแบบเพื่อการพัฒนาการวิจัย เพื่อการวางแผนหรือการวิจัยเพื่อนำเอาวิทยาการสมัยใหม่ไปปรับใช้ในชนบทต่างก็มิได้ช่วยให้กระบวนการพัฒนาและผลพวงของการศึกษาคงถึงกลุ่มคนที่ควรจะเป็นเป้าหมายที่แท้จริงอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยแต่อย่างใด ทั้งนี้ก็อาจเป็นเพราะว่างานวิจัยแบบดั้งเดิมเพื่อการพัฒนาชุมชนนั้นจะให้ความสำคัญกับชาวบ้านในฐานะที่เป็น “ผู้ถูกวิจัย” และมักจะกันผู้ถูกวิจัยออกไปหรือปฏิบัติต่อเขาในฐานะที่เป็นเพียงแหล่งข้อมูลดิบ วิธีการวิจัยต่าง ๆ แบบแผนการวิจัย ระเบียบวิธี การรวบรวม ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนกรอบแนวความคิดทางทฤษฎีต่าง ๆ จะถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว และนักวิชาการหรือนักวิจัย ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกชุมชนมักจะเป็นผู้กำหนดหรือผู้วิเคราะห์และสรุปว่าปัญหาในชุมชนหนึ่ง ๆ นั้นได้แก่อะไรบ้างซึ่งถ้าโครงการวิจัยนั้นทำโดยนักวิชาการหรือนักวิจัยสาขาใด การกำหนดปัญหาของชุมชนมักขึ้นอยู่กับศาสตร์ (Discipline) หรือความสนใจของนักวิชาการหรือนักวิจัยสาขานั้น ๆ และหากการวิจัยนั้น ๆ ได้รับการมอบหมายให้หน่วยงานหนึ่งที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบหน่วยงานนั้น ๆ ก็มักจะทำการศึกษาวิจัยเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายสำหรับหน่วยงานของตน การกำหนดปัญหาเพื่อการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนจึงเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของหน่วยงานนั้น ๆ มากกว่าเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความร่วมมือของประชาชนในการรวบรวมข้อมูลปัญหาทั้งหลายนั้นอยู่ในวงจำกัดและประชาชนเกือบจะไม่ได้อะไรจากการวิจัยอันเป็นองค์ความรู้เหล่านั้นเลย (กมล สุตะประเสริฐ, 2537:77)

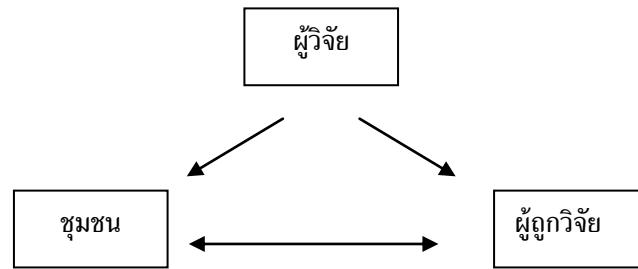
ต่อมาแทนที่จะเป็นการศึกษาโดยนักวิจัยฝ่ายเดียว จึงได้มีการปรับใช้วิธีการศึกษาเป็นแบบสองทาง คือ ผู้ถูกศึกษา หรือ สมาชิกของชุมชนได้มีโอกาสรับรู้ด้วยว่านักวิจัยกำลังศึกษาเรื่องอะไร เพื่ออะไร เป็นต้น และจะได้มีส่วนร่วมในการศึกษานั้น เมื่อสมาชิกในชุมชนเข้าใจในโครงการวิจัย มีส่วนร่วมในการวิจัย และผู้วิจัยยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนหรือประชาชนโดยการเชื่อมโยงระหว่างความร่วมมือของชุมชนในการตัดสินใจกับวิธีการศึกษาสภาพปัญหา ซึ่งใช้ความพยายามทุกวิถีทางที่จะพัฒนาแนวทางการวิจัยให้รวมเอาผู้ที่คาดว่าจะจะได้รับประโยชน์จากการวิจัยเอาไว้ด้วย และให้เข้ามามีบทบาทตั้งแต่เริ่มวางแผนโครงการวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูล การตีความของข้อมูล การเชื่อมโยงดังกล่าวนี้ เป็นวิธีการวิจัยที่เรียกว่า การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) ซึ่งการวิจัยแบบนี้เข้ามามีบทบาทในฐานะที่เป็นทางเลือกและนวัตกรรมเพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชนตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา การวิจัยแบบมีส่วนร่วมได้รับการพัฒนาเป็นระยะ ๆ ปัจจุบันได้มีการใช้การวิจัยแบบนี้มากขึ้นทั้งภาครัฐบาลและเอกชน

2.5.4 พัฒนาการของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

หลักการและวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมได้พัฒนามาจากหลายฐานทฤษฎีทางสังคมศาสตร์โดยเฉพาะแนวโน้มในสาขามานุษยวิทยา เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในจุดเริ่มต้นของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมเพราะวิชามานุษยวิทยาเป็นหนึ่งในไม่กี่สาขาของสังคมศาสตร์ที่ใช้วิธีการศึกษาแบบเจาะลึกในชุมชนและการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมก็ใช้วิธีเหล่านี้ไปตลอดกระบวนการวิจัย (พันธ์ทิพย์ รามสูตร, 2540:5) ซึ่งวิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนามของนักมานุษยวิทยา มีเทคนิควิธีการศึกษาที่เน้นการสังเกต สัมภาษณ์ จดบันทึกข้อมูล ซึ่งทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ซึ่งเป็นการสังเกตโดยเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนนั้นด้วย ลักษณะเด่นของการศึกษาชุมชนของนักมานุษยวิทยานี้ มีผลดีตรงที่ช่วยให้เข้าใจคนที่ถูกศึกษาเป็นอย่างดี ทั้งนี้เป็นความเข้าใจที่รวมความเห็นใจ พร้อมทั้งจะช่วยเหลือ วิธีการศึกษาของนักมานุษยวิทยา จึงถูกนำมาประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาอยู่เสมอ จากการนำวิธีการศึกษาของนักมานุษยวิทยามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนานั้น วิธีการศึกษาก็มีการปรับปรุงขึ้นด้วย กล่าวคือ การวิจัยในระยะแรกจะเป็นการที่ผู้วิจัยเข้าไปในชุมชน เพื่อไปสังเกตและซักถามหรือรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีต่าง ๆ แต่ฝ่ายเดียวซึ่งเป็นการวิจัยที่บุคคลภายนอกพยายามที่จะทำความเข้าใจ ทำความรู้จักชุมชนนั้น ๆ แต่ต่อมาเมื่อมีการใช้ประโยชน์จากการวิจัยเชิงคุณภาพมากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของการศึกษาชุมชนจึงได้มีการปรับปรุงรูปแบบแนวทางการวิจัย โดยให้ผู้ถูกวิจัยได้มีโอกาสรับรู้ ได้ร่วมศึกษาวิเคราะห์ชุมชนด้วย เพื่อเป็นประโยชน์ให้สมาชิกได้เข้าใจสังคมและชุมชนของตนเองรวมทั้งเป็นการชักนำและกระตุ้นให้สมาชิกของชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งการศึกษาแบบนี้เราเรียกว่าการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research)

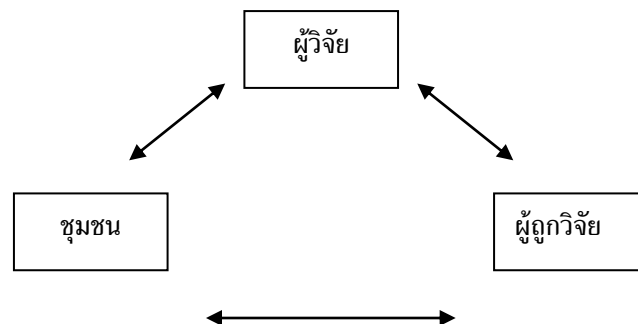
วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพโดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับการวิจัยแบบมีส่วนร่วมดังกล่าวมาแล้วนั้นมักจะทำให้เกิดความสับสนอยู่บ้างเกี่ยวกับความหมายและวิธีการ ซึ่งสามารถเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างเทคนิควิธีการวิจัยเชิงคุณภาพทั้ง 2 วิธี ดังกล่าวดังนี้คือ วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นการวิจัยที่นักวิจัยทำการสังเกตเพื่อเก็บข้อมูลในสนามโดยที่นักวิจัยเข้าร่วมเป็นสมาชิกของสังคม (สุภางค์ จันทวานิช, 2537:67)

วิธีการศึกษาจะเน้นการสังเกตและการสัมภาษณ์รวมทั้งการใช้ชีวิตในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลเฉพาะเรื่องอย่างละเอียดลึกซึ้ง นักวิจัยมีโอกาสซักถามและตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาด้วยการเปลี่ยนคำถามและหรือการตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ อาจต้องใช้เวลาที่ยาวนานในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้สามารถแน่ใจได้ว่านักวิจัยและชาวบ้านเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างถูกต้องไม่คลาดเคลื่อน ชาวบ้านมีโอกาสให้คำตอบเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีและพฤติกรรมที่ปฏิบัติกันจริง ๆ รวมทั้งแน่ใจได้ว่าชาวบ้านไม่ได้พยายามเอาใจนักวิจัย โดยให้ข้อมูลที่คาดหวังว่านักวิจัยอยากได้ (อมรา พงศาพิชญ์, 2531:10) ซึ่งแสดงในรูปที่ 5.1 ได้ดังนี้

รูปที่ 2.3 แสดงวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม
ที่มา : อมรา พงศาพิชญ์ (2531:10)

ส่วนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้นเป็นวิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัย (ชาวบ้าน) เข้ามามีส่วนร่วมวิจัย เป็นวิธีการที่เหมาะสมสำหรับโครงการวิจัยประเภทประยุกต์ให้ชาวบ้านเป็นนักวิจัยด้วย มีส่วนร่วมในการช่วยให้ข้อมูลวิจัยและช่วยวิเคราะห์ข้อมูล (สุภางค์ จันทวานิช, 2539:67) ซึ่งในขั้นตอนการเก็บข้อมูลเป็นการแลกเปลี่ยนข่าวสาร เป็นแบบสองทาง (Two-way Communication) และการสัมภาษณ์เป็นแบบลักษณะพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสาร ที่เรียกว่า การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน (Dialogue) วิธีการนี้นักวิจัยและชาวบ้านได้ศึกษาสภาพชุมชนร่วมกัน (อมรา พงศาพิชญ์, 2531:11) ซึ่งจากข้อแตกต่างของวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพดังกล่าว แสดงในรูปที่ 5.2 ได้ดังนี้

รูปที่ 2.4 แสดงวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม
ที่มา : อมรา พงศาพิชญ์ (2531:11)

การวิจัยแบบมีส่วนร่วม ทำให้ชาวบ้านหรือประชาชนได้รับประโยชน์ในสองทางด้วยกัน คือ ได้เรียนรู้วิธีการในการแก้ไขปัญหาของตนเอง ด้วยตนเอง และผลของการวิจัย ชาวบ้านสามารถ นำมาใช้ประกอบการวางแผนดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนของตนได้ตรงตามความต้องการของชุมชน อย่างแท้จริงและจากการสนับสนุนของสภาการศึกษาผู้ใหญ่ระหว่างประเทศ (The International Council of Adult Education) ทำให้นักวิจัยหลายรายในประเทศต่าง ๆ ใช้ทดลองปรับปรุงเอาวิธีการ วิจัยแบบมีส่วนร่วมไปใช้ในโอกาสต่าง ๆ อย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ถ้ามีการประยุกต์การ วิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาก็ทำเป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) วิธี การศึกษาก็จะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ซึ่งองค์กร และโครงการขนาดเล็กได้ใช้วิธีการเช่นนี้ได้ผลมาแล้ว (สุภางค์ จันทวานิช, 2539:68)

โดยปกติแล้ว การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มีอยู่สองแบบคือ การวิจัยเชิง ปฏิบัติการโดยผู้วิจัยเป็นผู้กำหนด (Manipulative Action Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) การวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยผู้วิจัยเป็นผู้กำหนด กระบวนการที่ผู้วิจัยได้เลือกกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งที่เห็นว่าดี เหมาะสม ตามความรู้ความเข้าใจ ของผู้วิจัยมาเน้นการปฏิบัติเพื่อประเมิน ดูความเหมาะสมในความเป็นจริง ต่างจากการวิจัยเชิง ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ในการวิจัย แบบนี้ชาวบ้านหรือประชาชนเป็นผู้ที่รู้ดีเท่า ๆ กับนักวิจัยหรือนักพัฒนา การกำหนดปัญหาและการ เลือกปฏิบัติใด ๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตปัญหาของการวิจัยจะเริ่มจากชาวบ้านด้วย ไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัยหรือผู้พัฒนาเพียงฝ่ายเดียว (สุภางค์ จันทวานิช, 2539:69)

ลักษณะที่สำคัญที่สุดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ วิสุทธ์ นิลโมจน์ (2528: 55) ได้สรุปว่า อย่างน้อยที่สุดจะต้องประกอบด้วยลักษณะต่อไปนี้

1. โดยตัวมันเองเป็นการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและการโฟกัสปัญหา เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงการปฏิบัติการทางสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น
2. เป็นการวิจัยที่มีหลายกระบวนการในตัวของมันเอง คือ เป็นการวิจัยที่ ประกอบด้วยขั้นตอนของการค้นหาข้อเท็จจริงที่เป็นระบบการกำหนดนโยบายและการวางแผนการที่ มียุทธวิธีและการประเมินผล
3. เป็นการวิจัยแบบร่วมมือกัน คือ เป็นการวิจัยที่เกิดจากความพยายามร่วมกัน ระหว่างผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการเน้นมากในเรื่องของกระบวนการกลุ่ม การวิจัย เชิงปฏิบัติการที่สมบูรณ์นั้น จะต้องเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนร่วมในการ วิจัย ซึ่งผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยต้องมีความเข้าใจซึ่งกันและกันโดยใช้แนวทางประชาธิปไตยในการ แก้ปัญหาตลอดกระบวนการวิจัย

2.6 กรอบแนวความคิดของการวิจัย

การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้น จะต้องมีการพัฒนาที่เป็นระบบ คือต้องมีการสำรวจความต้องการและข้อมูลพื้นฐาน การออกแบบและการร่างหลักสูตร รายวิชา การทดลองใช้ การหาประสิทธิภาพและการประเมินผลการใช้หลักสูตร หลักสำคัญอยู่ที่การจัดกิจกรรมที่เน้นให้นักเรียนให้เกิดการเรียนรู้ ทักษะ เจตคติที่ดี มีกระบวนการวัดและประเมินผลการใช้หลักสูตรอย่างจริงจังทั้งขณะและหลังการทดลองใช้เพื่อทำการแก้ไขและปรับปรุงหลักสูตรต่อไป

การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จำเป็นต้องมีการศึกษาสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ ศิลปะและวัฒนธรรมรวมถึงสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำความเข้าใจกับท้องถิ่นและทำการศึกษาค้นคว้าที่เป็นปัจจุบันของชุมชนเพื่อใช้ในการกำหนดทิศทางในการร่างหลักสูตรท้องถิ่นให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีต่างๆเพื่อที่จะนำไปสู่ข้อมูลที่เป็นหลักฐานเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการร่างหลักสูตรเพื่อการพัฒนาให้เป็นหลักสูตรสำหรับสถานศึกษา

การนำภูมิปัญญาชาวบ้านที่แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม มาทำการพัฒนาได้แก่

กลุ่มที่ 1. คติความคิดความเชื่อ

กลุ่มที่ 2. ศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี

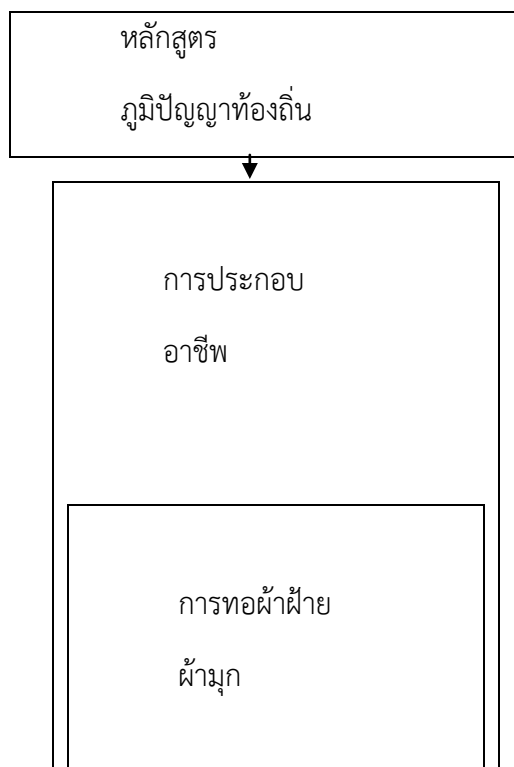
กลุ่มที่ 3. การประกอบอาชีพ

กลุ่มที่ 4. เทคโนโลยีชาวบ้าน

เป็นการนำข้อมูลการประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญมาสร้างเป็นหลักสูตรสถานศึกษาตามความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น

การประเมินผลหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการวางแผนในการประเมินเพื่อทำการเก็บข้อมูลและทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการทดลองและนำผลการทดลองมาปรับปรุงแก้ไขจนเป็นที่เรียบร้อยแล้วจึงนำไปใช้สร้างเป็นหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อใช้กับสถานศึกษาจริง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทที่ 1-3 และจากผู้รู้ในเชิงทฤษฎีผู้ปฏิบัติจริง ทำให้ผู้วิจัย ได้แนวคิดในการวิจัยครั้งนี้สามารถ สรุปและเขียนเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังแผนภาพ 7

รูปที่ 2.6 กรอบการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องการทอผ้าฝ้าย

ความต้องการหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียน ชุมชนบ้านตัว บุคลากร ผู้ปกครอง นักเรียน นักเรียน และครู-อาจารย์ในโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม ต่างมีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า ต้องการให้โรงเรียนพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จัดอยู่ในกลุ่มที่ 3 ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพของท้องถิ่น มีเนื้อหาเกี่ยวกับ “การทอผ้าฝ้าย” (ผ้ามุก) มากที่สุด เพราะเป็นภูมิปัญญา ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษและเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้กับชุมชนเพื่อเป็นการรักษาและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนบ้านตัวให้คงอยู่ตลอดไปและโรงเรียนให้การสนับสนุน ส่งเสริมในเรื่องการเรียนการสอน ตลอดจนมีปราชญ์ชาวบ้านที่คอยดูแลและถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียนและชุมชน

สมมติฐานการวิจัย

1. นักเรียนในกลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนสูงกว่าคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียนของนักเรียนในกลุ่มควบคุม
2. นักเรียนในกลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยหลังเรียนสูงกว่าคะแนนหลังเรียนของนักเรียนในกลุ่มควบคุมที่เรียนรายวิชา “ภูมิปัญญาท้องถิ่น กับงานอาชีพ” เรื่อง การทอผ้าฝ้าย (ผ้ามุก)
3. วิธีการสอนแบบร่วมมือที่ใช้สอนกับนักเรียนในกลุ่มทดลองมีประสิทธิภาพดีกว่าวิธีการสอนแบบปกติที่ใช้สอนกับนักเรียนในกลุ่มควบคุม

2.7 ประวัติการทอผ้ามุก

2.7.1 ทบทวนวรรณกรรมและสารสนเทศที่เกี่ยวข้อง

การทอผ้า มีผู้ให้ความหมาย หรือคำอธิบายเกี่ยวกับการทอผ้าไว้ดังนี้

ยุพินศรี สหทอง (2527) นิยามไว้ว่า การทอคือการทำใ้เส้นด้ายสองพวกขัดกัน โดยทั้งสองพวกตั้งฉากกัน เส้นด้ายพวกหนึ่งเรียกว่า ด้ายยืน และอีกพวกหนึ่งเรียกว่าด้ายพุ่ง ทำนองเดียวกันกับการสานด้วยไม้ไผ่ หรือการสานด้วยกระดาษ ลักษณะของการขัดกันของด้ายพุ่ง และด้ายยืนจะขัดกันแบบธรรมดา ที่เรียกกันว่าลายขัด หรือจะกำหนดให้เป็นลายอื่น ๆ ก็ได้

สมชัย พัวพันพัฒนา (2531) กล่าวว่า การทอผ้าคือการนำเอาเส้นใยต่าง ๆ มาสานให้ต่อเนื่องกันไปจนเป็นผืน วัตถุที่นำมาทอให้เป็นผ้านั้นมีมากมายหลายชนิด เช่น เส้นใยไหมเอามาทอเป็นผ้าไหม ใยฝ้ายใช้ทอเป็นผ้าฝ้าย ขนแกะทอเป็นสั๊กหลาด และเยื่อจากใบไม้ทอเป็นผ้าลินิน และผ้าป่าน เป็นต้น

สุพัตรา จิรนนทนารณ์ (2536) อธิบายไว้ว่า การทอผ้าเริ่มจากการจักสานลักษณะการทอผ้าประกอบด้วยเส้นด้าย 2 ชุด ชุดที่เป็นเส้นด้ายยืนจะวิ่งไปตามความยาวของผ้าอยู่ติดในเครื่องทอผ้าหรือแกนหมุนด้ายยืน อีกชุดหนึ่งเป็นด้ายพุ่งกรอเข้ากับกระสวยเพื่อให้กระสวยเป็นตัวนำเส้นด้ายพุ่งสอดขัดเส้นด้ายยืนเป็นมุมฉาก

มโน พิสุทธิรัตนานนท์ (2539) อธิบายประเภทของศิลปะพื้นบ้านเกี่ยวกับงานถักทอ (Weaving) ว่า ได้แก่ ศิลปะพื้นบ้านที่เป็นงานทอเสื่อ ทอผ้าที่ใช้เป็นเครื่องปูลาดและเครื่องนุ่งห่ม ใช้วัสดุพื้นถิ่น เช่น กก ฝ้าย ไหม ป่าน ฯลฯ งานศิลปะพื้นบ้านประเภทนี้ที่มีชื่อเป็นที่นิยมแพร่หลาย คือ ผ้าทอพื้นเมือง ใช้เครื่องทอที่ช่างพื้นถิ่นประดิษฐ์สร้างขึ้นเอง เรียกว่า กี่กระตุก ลักษณะของงานประเภทนี้โน้มเอียงไปในด้านหัตถกรรม แต่ความงามซึ่งเป็นคุณค่าด้านศิลปะเป็นที่น่าประทับใจนั้น ได้แก่ ลวดลายต่าง ๆ ลายผ้า และสีสันทัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ค้นพบจากวัสดุชีวภาพที่เป็นทรัพยากรท้องถิ่น จึงสะท้อนแบบอย่างและเอกลักษณ์ของชุมชนได้เป็นอย่างดี

อัจฉราพร ไสลสุต (2539) กล่าวว่า ผ้าทอเกิดจากการนำเอาเส้นด้าย 2 หมู่มาชัดกัน หมู่มหนึ่งวิ่งไปตามความยาวของผ้า เรียกว่า ด้ายยืน อีกหมู่มหนึ่งที่ขัดกับด้ายยืน เรียกว่า ด้ายพุ่ง มุมการขัดของเส้นด้ายทั้งสองหมู่มนี้ ในผ้าทอธรรมดาทั่ว ๆ ไป คือมุมฉากและแนวเส้นตรงที่ด้ายทั้งสองหมู่มขัดกัน เรียกว่า เกรน

นวลแข ปาลิวนิช (2542) กล่าวว่า “ความหมายของ Textiles โดยสรุป คือสิ่งทอหรือผลิตภัณฑ์สิ่งทอทุกชนิดที่ผลิตจากเส้นใยทั้งด้วยวิธีการทอและไม่ทอ”

สรุปความจากผู้รู้ทั้งหลายได้กล่าวมานี้ว่า การทอผ้า หมายถึง การนำเอาวัตถุที่เป็นเส้นใยพืช หรือเส้นขนจาก สัตว์ หรือวัสดุสังเคราะห์ มาสานขัดกันโดยใช้เส้นด้ายสองพวก คือ ด้ายยืนและด้ายพุ่งมาขัดกันไปตลอดทั้งผืน จนกลายเป็นผ้าที่ใช้เป็นเครื่องปูลาดเครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ ได้

2.7.2 ประวัติความเป็นมาของการทอผ้า

บริษัท เมจิกไลน์ จำกัด (2534) กล่าวถึง ความเป็นมาของการทอผ้าในประเทศไทยไว้ว่า หลักฐานสำคัญที่ยืนยันได้ว่ามนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ 2400–2800 ปีมาแล้ว มีการทอผ้าขึ้นใช้ คือ เศษผ้าที่ติดอยู่กับภาโลสำริดของบ้านเชียง และเศษผ้า ด้าย เส้นใย ไหม ซึ่งพบที่บ้านนาดี อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี สิ่งเหล่านี้แสดงว่ามนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์มีการทอผ้า ถักผ้าจากเส้นใยพืช และไหมขึ้นใช้แล้ว และผ้าในสมัยนั้นอาจมีสีต่าง ๆ กันด้วย เพราะมีหลักฐานพอเชื่อได้ว่ามนุษย์รู้จักใช้สีย้อมธรรมชาติมานานนับพันปี โดยการค้นสีจากผล ราก เปลือก และแก่นของพืชมาเป็นสีย้อม และตกแต่งผ้าให้เกิดลวดลายงดงามด้วยการใช้ลูกกลิ้งจุ่มสีแล้วกลิ้งลงบนผ้าอีกด้วย

ในสมัยอาณาจักรพูนัน ซึ่งมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6–11 นั้น มีบันทึกและจดหมายเหตุจีน เป็นหลักฐานยืนยันว่าผู้คนสามารถผลิตสิ่งของต่าง ๆ และสินค้าซื้อขายแลกเปลี่ยนกับต่างประเทศแล้ว สินค้าสำคัญอย่างหนึ่งของพูนัน คือ ผ้าไหมและผ้าแพร นอกจากนี้ยังกล่าวอีกด้วยว่าชนชั้นสูงของพูนัน มีเครื่องนุ่งห่มที่ทอด้วยไหมเงิน ไหมทอง ผู้หญิงใช้ผ้าคลุมชนิดหนึ่งรูปคล้ายหมวกแขก ผู้คนส่วนใหญ่มีเครื่องนุ่งห่ม ลูกผู้ดีมีตระกูลจะสวมโสร่ง และนิยมเครื่องประดับที่เป็นสร้อยคอทองคำ แหวน หรือเครื่องใช้ที่ทำด้วยเงิน จากจดหมายเหตุดังกล่าวจะเห็นว่าในภูมิภาคแถบนี้สิ่งทอได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างมากทั้งรูปแบบและขบวนการผลิต

อัจฉรา ไสละสุต (2529) กล่าวถึงการทอผ้าในประเทศไทยว่า การทอผ้าของประเทศไทยนั้นเชื่อกันในระยะแรกว่ามนุษย์ยุคหินในประเทศไทยยังไม่รู้จักวิธีการทอผ้า แต่จะใช้หนังสัตว์ หย้าใบไม้ และเปลือกไม้หุ้มห่อปกปิดร่างกาย หลักการจิตรกรรมบนแผ่นหินในประเทศไทย (ประมาณ 3000–4000 ปีก่อนคริสตกาล) แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ยุคนั้นมิได้เปลือยกายแต่อย่างใด หากแต่ห่อหุ้มส่วนของร่างกายตั้งแต่เอวลงไปด้วยผ้าชิ้นเล็ก ๆ ที่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าทำมาจากอะไร ส่วนการปั่นฝ้ายและการทอผ้าก็ไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดเช่นกันว่าเริ่มขึ้นเมื่อใด แต่พอสันนิษฐานได้ว่าเริ่มขึ้นในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เป็นที่น่าเสียดายว่าเส้นผ้าและสิ่งทอในยุคต่าง ๆ ได้เสื่อมสูญไปเนื่องจากธรรมชาติของวัสดุ สิ่งทอในยุคนั้นทำมาจากอินทรียสารที่ไม่สามารถทนทานต่อดินฟ้าอากาศในประเทศไทยที่ชื้นแฉะและร้อนได้ ดังนั้นสิ่งทอที่ยังเหลืออยู่มาจนถึงปัจจุบันจึงมีน้อย

จิราภรณ์ อธิฐาน (2535) กล่าวถึงหลักฐานการขุดค้นพบทางโบราณคดีช่วยให้สามารถหาร่องรอยของการทอผ้า คือ ลายเส้นต่าง ๆ ที่ปรากฏบนเครื่องปั้นดินเผา ทั้งในสภาพสมบูรณ์ และแตกหักชำรุด ซึ่งขุดพบจากแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในประเทศไทย ลวดลายและรูปแบบการตกแต่งบนเครื่องปั้นดินเผาแสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีการทอผ้า ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ยุคหิน เพราะมีหลักฐานที่บ่งชี้ คือ มนุษย์ยุคหินรู้จักการทำเชือก โดยนำเส้นใยจากสัตว์และพืชมาบิดให้เป็นเกลียว เพื่อเพิ่มความแข็งแรง ความเหนียว และความยืดหยุ่น ลวดลายส่วนใหญ่ประกอบด้วยด้ายหรือเส้นที่ถักขนานไปตามแนวตั้ง ส่วนที่เหลือจะเป็นลายสลับเหลี่ยมขนมเปียกปูนที่มีเส้นตัดกันเส้นผ่าศูนย์กลางของเชือกแตกต่างกัน (ตั้งแต่ 0.5 – 3 มิลลิเมตร) ลวดลายเส้นทั้งหมดเป็นชนิดธรรมดา ประกอบด้วยเส้นใย 2-3 เส้น เข้าเกลียวกันตามเข็มนาฬิกาเป็นรูปตัว Z หรือทวนเข็มนาฬิกา เป็นรูปตัว S

สาวตรี สุวรรณสถิตย์ (2535) กล่าวถึงการทอผ้าปัจจุบันไว้ว่า ผู้ประกอบอาชีพทอผ้าที่พบในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของผู้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามอำเภอของจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทยหลายชั่วคน ลวดลายบนผืนผ้าที่ผลิตขึ้นนั้นได้รับอิทธิพลมาจากถิ่นฐานเดิม คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ผ้าทอแบบเรียบ แบบมีลายรูป หรือเป็นผ้าย้อมสี ผ้าทอและผ้าย้อมสีจะมีลวดลายคล้ายกัน ส่วนเทคนิคการทอประเภทตกแต่งให้สวยงามมีลวดลายทอที่นิยมกันมากที่สุด ได้แก่ การทอผ้าขิดและการทอผ้ามัดหมี่ การทอเหล่านี้เป็นที่ยอมรับของประชากรที่อาศัยอยู่ตามชนบท เพราะเป็นงานที่เพิ่มพูนรายได้ให้กับครอบครัว ถึงแม้ว่าการทอผ้าจะมีประวัติการทอมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่การทอผ้าด้วยมือแบบดั้งเดิมเกือบสูญหายไปโดยสิ้นเชิง ถ้ามิได้มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาให้ทันการ ทั้งนี้เพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการค้าขายกับต่างประเทศมาเป็นเวลายาวนาน จึงสามารถซื้อผ้าที่มีลวดลายสวยงามแปลกใหม่และมีราคาถูกได้ง่าย แต่นับเป็นโชคอันประเสริฐอย่างหนึ่งสำหรับผ้าพื้นเมืองของไทย

สุพัตรา จิรนนทนการ (2536) กล่าวถึงการทอผ้าในประเทศไทยไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2414 เป็นช่วงของการรับอารยธรรมตะวันตกเข้ามาสู่สังคมไทย มีโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าเกิดขึ้นมากมายสตรีสามัญมีโอกาสเข้าไปทำงานในโรงงาน และมีการใช้เครื่องแบบประจำโรงงานเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งแฟชั่นสมัยใหม่จากญี่ปุ่น และตะวันตกเข้ามาสู่สังคมไทยมากขึ้น การใช้ผ้าที่ทอด้วยเครื่องจักรจึงมีปริมาณมาก ขณะที่ผ้าที่ทอด้วยมือมีความต้องการลดลงต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการส่งผ้าไหมไปขายในต่างประเทศมากขึ้น การผลิตผ้าไหมพื้นเมืองจึงได้รับการสนับสนุนฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งหนึ่งในรูปของโรงงานหัตถกรรม โดยมีผู้ทอผ้าและเส้นไหมของโรงงานอยู่ผู้ริเริ่มโรงงานหัตถกรรมทอผ้า คือ นายจิม ทอมป์สัน (Jim Thomson) ได้ว่าจ้างชาวบ้านชุมชนบ้านครัวในกรุงเทพฯ เป็นผู้ทอผ้าส่งภายใต้การควบคุมคุณภาพและลวดลายของบริษัท ทำให้สตรีมีรายได้จากการทอผ้ามากขึ้น แต่การทอผ้าไหมที่เป็นอุตสาหกรรมก็ยังมีเฉพาะในเขตเมืองเท่านั้น ขณะที่ในชนบทยังคงทอผ้าเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยในชีวิตประจำวันคงเดิม

สรุปว่า ในประเทศไทยมีหลักฐานแน่ชัดว่ามีการทอผ้าขึ้นใช้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ประมาณ 2400-2800 ปี มาแล้ว และยังคงปฏิบัติกิจกรรมการทอสืบเนื่องต่อ ๆ มาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ้าทอด้วยมือของไทย กำลังได้รับการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาขึ้นเป็นลำดับ รวมทั้งได้รับการส่งเสริมให้นำมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน ดังนั้นจึงมีการผลิตผ้าพื้นเมืองในลักษณะอุตสาหกรรม โดยมีโรงงานเป็นผู้จัดเส้นไหมหรือเส้นด้ายที่ย้อมสีเสร็จเรียบร้อยแล้วมาให้ทอเพื่อเป็นการควบคุมคุณภาพ บางแห่งจะมีคนกลางรับซื้อผ้าจากช่างทออิสระ โดยช่างทอจะเป็นผู้ดำเนินการปั่นด้าย ย้อมสี และทอลวดลายตามความคิดของตนเอง แต่คนกลางจะเป็นผู้กำหนดราคาตามคุณภาพ และความสวยงามของลวดลายผ้าตามที่ตลาดต้องการ ในบางจังหวัดจะมีกลุ่มแม่บ้านที่รวมตัวกันทอผ้าเป็นอาชีพเสริม และนำออกจำหน่ายในลักษณะสหกรณ์ อย่างไรก็ตามในสภาพที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นการทอเพื่อจำหน่ายเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงมีการปรับปรุงพัฒนาสีให้เข้ากับรสนิยมของตลาดแทนการย้อมตามลวดลายสีสันทนของประเพณีดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด

2.7.3 การทอผ้าแบบต่างๆ

สุพัตรา จิรนนทนการณ (2536) กล่าวถึงการทอผ้าแบบต่าง ๆ ไว้ดังนี้

การทอผ้าแบบต่าง ๆ ในประเทศไทยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ แบ่งตามวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ และแบ่งตามกรรมวิธีในการทอ

1) แบ่งตามวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ

ฝ้าย เป็นพืชเศรษฐกิจ เจริญเติบโตในบริเวณพื้นที่ที่มีอากาศร้อน ลักษณะดินเป็นดินเหนียวปนทราย อากาศโปร่ง ไม่ชอบที่ร่มเงาบัง เส้นใยของฝ้ายดูดความชื้นได้ง่าย เหมาะสำหรับทอเป็นเครื่องนุ่งห่มในเมืองร้อน เพราะเมื่อฝ้ายดูดความชื้นแล้ว ความชื้นจะระเหยกลายเป็นไอน้ำ ผู้ที่สวมเสื้อผ้าด้วยฝ้ายจะรู้สึกเย็นสบาย ฝ้ายจะปลูกในเดือนพฤษภาคมต่อกับเดือนมิถุนายน หรือปลายเดือนกรกฎาคมต่อเดือนสิงหาคม ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝน เป็นช่วงที่จะช่วยให้ฝ้ายได้รับฝนดีครั้งประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ฝ้ายก็จะแก่และแตกปุย การปลูกฝ้ายชาวบ้านจะปลูกไปพร้อมกับปลูกข้าว ระยะเวลาที่ใช้ในการปลูกฝ้ายจนกระทั่งสามารถเก็บเกี่ยวได้ใช้เวลาประมาณ 6 – 7 เดือน ชาวบ้านทุกครัวเรือนสามารถปลูกฝ้ายได้ แล้วนำเส้นใยของฝ้ายมาทอเป็นผืนผ้าสำหรับเป็นเครื่องนุ่งห่มและใช้สอยในชีวิตประจำวัน

ไหม เส้นใยไหมได้จากตัวไหมที่เลี้ยง โดยเริ่มต้นจากการปลูกต้นหม่อน สำหรับเป็นอาหารของตัวไหม ต้นหม่อนขึ้นได้ดีในดินเกือบทุกชนิด หม่อนต้องการความชุ่มชื้นเล็กน้อยระยะตั้งตัว แต่เมื่อโตหม่อนจะทนความแห้งแล้งได้ดีพอสมควร การเลี้ยงไหม ตัวไหมเป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง มีลักษณะคล้ายตัวหนอน เมื่อแก่ตัวเข้าจะชักใยหุ้มตัวของมันเอง และตัวไหมจะอาศัยอยู่ภายในนั้น ชาวบ้านจะเอาใบหม่อนที่หั่นเป็นฝอย ๆ ไปให้ตัวไหมกิน และเฝ้าดูแลตัวไหมชักใย ตัวไหมและใบหม่อนสามารถเลี้ยงและปลูกได้ทุกบ้าน ชาวบ้านจะเอารังไหมมาสาวเพื่อจะเอาเส้นไหม ต่อจากนั้นก็นำเส้นไหมมาฟอก โดยนำมาต้มฟอกด้วยด่าง เพื่อขับให้สีเส้นไหมเดิมออก จากนั้นนำมาทอเพื่อทำให้เส้นใยไหมติดต่อกันเป็นเส้นเดียวกันตลอด แล้วจึงนำมาย้อมสี นำไปทอเป็นผืนผ้าตามที่ต้องการ เส้นใยไหมมีคุณสมบัติ ลื่น มั่น และยืดหยุ่นได้ดี

2) แบ่งตามกรรมวิธีในการทอ

กรรมวิธีในการทอผ้าเป็นกรรมวิธีทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้าในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่ซับซ้อนและไม่ซับซ้อน มีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไป ได้แก่

(1) ฝ้ายมัดหมี่ มีกรรมวิธีการทอผ้าให้เกิดลวดลายโดยการย้อมเส้นด้ายและการทอเป็นหลัก การย้อมเส้นไหมหรือฝ้ายให้ต่างโดยการผูกมัดให้เกิดช่องว่าง สีไม่ติดกัน การทอมัดหมี่แต่ละผืนต้องใช้เวลาและความประณีต จัดเรียงเส้นไหมและฝ้ายให้สม่ำเสมอคงที่ และกรรมวิธีต้องเรียงลำดับก่อนหลัง เพื่อให้เกิดลวดลายสวยงาม ถูกต้อง ลวดลายสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ หรือเกิดจากการจินตนาการ การทอฝ้ายมัดหมี่ มี 3 แบบ คือมัดหมี่เส้นพุ่ง (WeftYarn) มัดหมี่เส้นยืน (Warp Yarn) มัดหมี่ทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน (Doubles Yarns)

(2) ผ้ายก กรรมวิธีการทอจกเป็นการทอและปักผ้าไปพร้อม ๆ กัน การทอลวดลายบนผืนผ้าด้วยวิธีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าเป็นช่วง ๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผ้า การกระทำโดยใช้ไม้หรือขนเม่นหรือนิ้วมือล้วงขึ้น

(3) ผ้าขิด เป็นผ้าทอด้วยกรรมวิธีใช้ไม้เขี่ยหรือสะกิดซ้อนเส้นด้ายยืนขึ้น แล้วสอดเส้นพุ่งไปตามแนวเส้นยืนที่ถูกจัดซ้อนนั้น จึงหะการสอดเส้นด้ายพุ่งทำให้เกิดลวดลายรูปแบบต่าง ๆ ชาวอีสานเรียกว่า การทอผ้าแบบขิด มีทั้งท้องถิ่นที่ทอด้วยผ้าไหมและผ้าฝ้าย ผ้าทอลายขิดจะทอขึ้นเพื่อใช้ในโอกาสพิเศษ เช่น พิธีทางศาสนา ชาวอีสานใช้หมอนขิดเป็นของกำนัล เครื่องมือในการเก็บขิด ได้แก่ ไม้เก็บขิด ทำด้วยไม้ไผ่ หรือไม้แก่นเหลา แผ่นบางกว่าประมาณ 1 นิ้ว ยาวกว่าพื้มนเล็กน้อย 1 อัน ไม้ซ้อนขิดทำด้วยไม้ไผ่เหลากลมเล็กยาวกว่าพื้มนประมาณ 20 อัน ไม้ค้ำขิด 2 อัน อันใหญ่กว้าง 5 นิ้ว อันเล็กกว้าง 3 นิ้ว เสียมปลายให้เรียบเรียบมน

(4) ผ้าสำหรับห่ม เป็นผ้าที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันโดยทั่วไป อันได้แก่ ผ้าสบผ้าแพรเปียง ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพาดเฉียง ผ้าคาดอก เป็นต้น

(5) ผ้าในพิธีกรรมทางศาสนา เป็นผ้าที่ใช้ในพิธีและโอกาสต่าง ๆ ที่สืบเนื่องทางศาสนา ได้แก่ ผ้าขาว ผ้าดิบ ผ้าสบง ผ้าจีวร ผ้าห่อคัมภีร์ เป็นต้น

(6) ผ้าแพรวา เป็นผ้าทอมือ มีกรรมวิธีการทอผ้าเพื่อให้เกิดลวดลายเป็นลักษณะผสมกันระหว่างลายขิดกับลายจก ใช้ไหมเส้นละเอียดล้วนทั้งผืน และไหมที่ทำให้ลวดลายของจกและแพรวาต่างกัน รวมทั้งจกใช้เป็นผ้าต่อชิ้น แพรวาใช้เป็นผ้าห่มเฉียงไหล่ การทอผ้าแพรวาต้องมีหลาย ๆ ลายอยู่ในผ้าผืนเดียวกัน ใช้เป็นผ้าแถบขึ้น ผ้าสบเฉียงไหล่

(7) ผ้ายกดอก มีกรรมวิธีการทอให้เกิดลวดลายโดยการยกตะกอกแยกด้ายเส้นยืน แต่ไม่ได้เพิ่มเส้นด้ายยืนหรือพุ่งพิเศษเข้าไปในผืนผ้า และในบางครั้งการยกดอกจะมีการเพิ่มด้ายเส้นพุ่งจำนวน 2 เส้น หรือมากกว่านั้นเข้าไป ลวดลายที่ทอจะเป็นลายที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม และความเชื่อทางศาสนา อันได้แก่ ลายปราสาท ลายธรรมาสัน ลายสัตว์ ลายพืช ลายจากสิ่งของเครื่องใช้ และลายเรขาคณิต นอกจากนี้ผ้าทอจะเรียกตามสถานที่ทอก็ได้ เช่น ผ้าทอ เกาะยอ และผ้าทอพุมเรียง เป็นต้น

(8) ผ้ายกมุก คือ ผ้าที่มีลวดลายเอกลักษณ์ที่ได้จากการเพิ่มเส้นด้ายยืนพิเศษด้วยเทคนิคการทอ โดยใช้เส้นด้ายยืน 2 ชุด ชุดแรกใช้เส้นด้ายยืนสีเดียวหรือหลายสีทอเป็นพื้นลายขัดธรรมดา ชุดที่สองใช้เส้นด้ายยืนที่เพิ่มจากเส้นด้ายยืนธรรมดา มีสีเดียวหรือหลายสี อาจสอดแทรกด้วยเส้นไหมหรือด้นสีต่าง ๆ ลักษณะลวดลายผ้ายกมุกเป็นรูปลายซ้ำยาวติดต่อกันเป็นเส้นริ้วหรือแถบตามทิศทางของเส้นด้ายยืน ลวดลายเรียงชิดติดกันหรือเว้นระยะห่างกันจนเต็มหน้าผ้า

2.7.4 วัสดุในการทอผ้าหมัก

ในการทอผ้าลายหมักและผ้าพื้นเมืองต่างๆ ของไทยนั้น กว่าจะเป็นผืนผ้าจะต้องผ่านกระบวนการหลายขั้นตอนด้วยกัน เริ่มจากวัตถุดิบที่ใช้ในการทอ ส่วนใหญ่จะมาจากฝ้ายและไหม

ฝ้าย เป็นพืชที่ชาวบ้านปลูกไปพร้อม ๆ กับการปลูกข้าว ใช้เวลาประมาณ 6-7 เดือน จึงเริ่มเก็บดอกฝ้ายมาฝัดให้แห้ง นำมาผ่านกระบวนการต่างๆ คือ อีว ดิด ล้อ เซ็น ทำเช็ดทำใจ ก่อนที่จะย้อมสีจะต้องฆ่าฝ้ายเสียก่อน โดยการนำฝ้ายไปแช่ในน้ำข้าวจ้าวที่นึ่งสุก แล้วนำมาตีด้วยท่อนไม้ให้น้ำข้าวเข้าไผ่ผสมกับเส้นด้ายก่อน จึงนำไปตากแห้ง เพื่อให้เส้นด้ายคงทน เมื่อย้อมสีเสร็จก็นำเส้นฝ้ายไปเข้าเครื่องมือหมักที่เรียกว่า กวัก เพื่อปั่นด้ายให้เรียบเสมอกันและแน่นยิ่งขึ้น จึงนำไปคั่นหรือสับหลักคั่น หรือที่ซึงด้ายก่อนนำไปเข้าเครื่องทอที่เรียกว่า กี่หรือหูก เพื่อทอให้เป็นผืนผ้าต่อไป

ในการย้อมสีนั้น ในอดีตนิยมย้อมด้วยสีที่ได้จากวัสดุธรรมชาติ โดยสกัดมาจากส่วนต่าง ๆ ของพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น เปลือกของลำต้น แก่น ราก ลูก ผล ดอก ใบ พืชที่ใช้ย้อม เช่น ครั่ง คราม ลูกหว้า ใบหูกวาง แดง หรือจากสัตว์บางชนิด ปัจจุบันมีการนำสีวิทยาศาสตร์หรือสีเคมีมาใช้ในการย้อมมากขึ้น เนื่องจากราคาไม่แพง หาได้ง่าย ใช้สะดวก และควบคุมน้ำหนักของสีได้ง่ายกว่า สำหรับอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า ประกอบด้วยส่วนสำคัญ คือ กี่หรือหูก ฟันหวี ตะกอลหรือเขากกระสวย และเขาหูก เส้นใยฝ้าย

ฝ้าย เป็นไม้พุ่มในสกุล *Goosypium* วงศ์ *Malvaceae* เรานำปุ๋ยหุ้มเมล็ดมาป็นเป็นเส้นใยทอผ้าได้ ส่วนเมล็ดฝ้ายนำไปสกัดทำน้ำมันได้ ต้นฝ้ายเป็นพืชที่ทนทานต่อความแห้งแล้งขึ้นมากในภูมิภาคที่อากาศร้อน หลักฐานทางโบราณคดีที่เก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับฝ้ายคือผ้าฝ้ายอายุประมาณ 5000 ปีก่อนคริสตกาล พบที่ประเทศเม็กซิโก ส่วนในทวีปเอเชียพบหลักฐานอายุประมาณ 3000 ปี ก่อนคริสตกาลที่บริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศปากีสถาน ในประเทศไทยพบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นดินเผาที่ใช้ปั่นฝ้ายสมัยก่อนประวัติศาสตร์อายุประมาณ 3000 ปีที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

พันธุ์ฝ้ายพื้นเมืองที่ปลูกกันโดยทั่วไปในประเทศไทยแยกตามสีของปุ๋ยฝ้ายออกเป็น 2 ชนิด คือ พันธุ์สีตุ่น ปุ๋ยฝ้ายมีสีตุ่น คือ สีน้ำตาลอ่อน ๆ และพันธุ์สีขาวมีปุ๋ยฝ้ายสีขาว ฤดูกาลปลูกฝ้ายในประเทศไทย คือประมาณช่วงเดือนพฤษภาคม เพื่อให้ต้นฝ้ายได้รับน้ำฝนในช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคมได้เต็มที่ในฤดูฝน เมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูหนาวฝ้ายจะแก่และแตกปุ๋ยราวเดือนพฤศจิกายนหรือเดือนธันวาคม ซึ่งนับเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสม เพราะอากาศในฤดูหนาวจะแห้ง มีความชื้นน้อย ช่วยให้ปุ๋ยฝ้ายแห้งดีขึ้น ปุ๋ยฝ้ายที่นำมาทำเส้นใยนี้เป็นพัฒนาการขั้นสุดท้ายจากดอกฝ้าย เมื่อดอกฝ้ายผสมเกสรแล้วเติบโตเป็นลูกฝ้าย หรือเรียกกันทั่วไปว่า สมอฝ้าย เมื่อต้นฝ้ายแก่เต็มที่ สมอฝ้ายจะแตกออกเป็น ปุ๋ยฝ้าย เก็บปุ๋ยฝ้ายมาป็นเป็นเส้นใยฝ้าย กลุ่มวัฒนธรรมที่นิยมใช้เส้นใยฝ้ายทอผ้ามักปลูกฝ้ายเองและปั่นเส้นใยมาทอผ้าเพื่อเป็นทั้งเครื่องนุ่งห่ม เคหะสิ่งทอ และสิ่งทอในพระพุทธศาสนา กลุ่มชนเหล่านี้ ได้แก่ ไทยวน ไทลื้อ และไทพวนในภาคเหนือ ไทคังและไททรงดำในภาคกลาง ภูไทหรือผู้ไทย ไทญ้อ และไทโส้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

2.7.5 ขั้นตอนการทอผ้าผุก

1. การปลูกฝ้ายให้ได้ผลผลิตสูง

ความรู้เกี่ยวกับการปลูกฝ้าย การดูแล การเก็บฝ้าย

2. การทำเส้นด้ายไทยโบราณ การทำเส้นด้ายจากฝ้าย การดีดฝ้าย การเข็นฝ้ายให้เป็นเส้นใย

3. การย้อมสีเส้นด้ายจากสีธรรมชาติโดยใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น

4. การเตรียมอุปกรณ์ก่อนการทอผ้าฝ้าย

5. การเตรียมด้ายก่อนการทอผ้าฝ้าย การดันเครื่องด้ายยืน การดันด้ายเครื่อง การต่อเครื่องเข้ากับฟืมเพื่อเตรียมทอเป็นผืน

6. การทอผ้าฝ้ายที่น่าภูมิใจ

7. การดูแลรักษาผ้าฝ้าย

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.8.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี จากโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 308 โรง ผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้บริหารและครูวิชาการรวมทั้งสิ้น 616 คน และศึกษานิเทศก์ จังหวัดละ 1 คน ศึกษานิเทศก์อำเภอ / กิ่งอำเภอละ 1 คน รวม 24 คน ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ ใช้วิเคราะห์เนื้อหา ค่าความถี่และค่าร้อยละ ดังที่ (อังกูล สมคะเนย์ , 2535: 49) ได้ทำการวิจัย ผลการวิจัยปรากฏว่า

1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ส่วนใหญ่เป็นเรื่องการประกอบอาชีพของท้องถิ่น และนำมาใช้ในการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริม โดยการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านให้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน และการพัฒนาหลักสูตร

2) ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เชิญมาส่วนใหญ่ จะเป็นฝีมือหรือช่างทางเทคนิคชาวบ้าน

3) สภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร มีดังนี้

3.1) เรื่องคติ ความคิด ความเชื่อ ที่นำมาใช้มาก คือ เรื่องความเชื่อแบบพิธีพุทธในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

3.2) เรื่อง ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ที่นำมาใช้มาก คือ เรื่องวัฒนธรรมต่างๆ ของท้องถิ่น ในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

3.3) เรื่องการประกอบอาชีพของท้องถิ่น ที่นำมาใช้มาก คือ เรื่องการจักสานไม้ไผ่ในกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

3.4) เรื่องเทคโนโลยี ที่นำมาใช้มาก คือ เรื่องการปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ ในกลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

การวิจัยเรื่องการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง ดังที่ (รัตนะ บัวสนธิ์ , 2535: 223) ได้ทำการวิจัยผลการวิจัยพบว่า

1) ภายในชุมชนที่ศึกษา มีสิ่งที่แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การอนุรักษ์และสร้างป่าไม้ของชุมชน ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ (การใช้สมุนไพร) ที่เป็นกระบวนการคิดและการกระทำโดยเจ้าอาวาสวัดในชุมชน แต่โรงเรียนกับชุมชนไม่เคยมีการวางแผนร่วมกันเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน

2) หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้เปิดโอกาสให้โรงเรียนสามารถพัฒนาหลักสูตร และจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และจากการสนทนากลุ่มสมาชิก ผู้ร่วมสนทนาสามารถช่วยกันกำหนดเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุประสงค์ของหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อ และวิธีการวัดผลและประเมินผล

3) นโยบายการควบคุมวิชาการจากหน่วยงานบังคับบัญชาและจากส่วนกลาง เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การใช้หลักสูตรไม่ประสบผลสำเร็จ

4) ความไม่เชี่ยวชาญและไม่ใส่ใจงานวิชาการอย่างเพียงพอของผู้บริหารโรงเรียน มีแนวโน้มทำให้การใช้หลักสูตรไม่ประสบผลสำเร็จ

5) ความเอาใจใส่ทางวิชาการของครูที่แตกต่างกันทำให้การนำหลักสูตรไปใช้ประสบผลสำเร็จแตกต่างกัน

การวิจัยเรื่อง ผลของกิจกรรมเทคโนโลยีพื้นบ้านที่มีต่อการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และความตระหนักต่อเทคโนโลยีของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนหนองบัวบานวิทยา จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 60 คน แบ่งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มละ 30 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ชุดกิจกรรมเทคโนโลยีพื้นบ้าน แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ด้านการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และแบบวัดความตระหนักต่อเทคโนโลยี การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวนร่วมแบบทางเดียว และพบว่า นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมเทคโนโลยีพื้นบ้าน มีผลสัมฤทธิ์ด้านการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และความตระหนักต่อเทคโนโลยีสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างเชื่อถือได้ ด้วยความเชื่อมั่นร้อยละ 95 (จริยา พรพงศ์พล, 2536: 53)

จากรายงานการวิจัยของ (กรมวิชาการ , 2539:153) เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

1) ผู้บริหารสนับสนุนให้ครูนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ได้ดำเนินการดังนี้

1.1 แนะนำให้ครูผู้สอน ศึกษาหาความรู้จากผู้รู้ในท้องถิ่นแล้วนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

1.2 สนับสนุนการจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ

1.3 เชิญวิทยากรในท้องถิ่นมาร่วมวางแผนกับครูผู้สอนในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การวิจัยเรื่อง การศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น : กรณีศึกษา โรงเรียนจอมราช อำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า

1) บุคคลส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตรเน้นการปลูกพืชไร่ คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ดี ปัญหาสำคัญของชุมชนคือปัญหาทางด้านเศรษฐกิจคนในชุมชนส่วนใหญ่มีความต้องการให้มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับการเกษตร ชุมชนมีความพร้อมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการเกษตร

2) โรงเรียนจอมราชมีการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาจนถึงมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเคยจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นแต่ปัจจุบันไม่มีการจัดแล้ว ผู้บริหารมีลักษณะเป็นผู้นำ บุคลากรในโรงเรียนมีความสัมพันธ์กันดี บุคลากรในโรงเรียนทุกคนต้องการให้มีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การพัฒนาด้านการเกษตรให้ดีขึ้นกว่าเดิมและการนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้กับการเกษตร

3) โรงเรียนกับชุมชนมีความสัมพันธ์ในลักษณะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4) แนวทางในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการจัดการเรียนการสอนเป็นไปในลักษณะที่โรงเรียนควรจะประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนทราบ และทำความเข้าใจโดยการเชิญมาประชุมกันที่โรงเรียนหรือให้มีผู้ประสานงานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน(สุสิมาศ บุญศรี , 2534: 3) ได้ทำการวิจัยไว้

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การทอผ้ามัดหมี่ โรงเรียนบ้านโคก
แสมสาร อำเภอกอเจริญ จังหวัดลพบุรี ผลการวิจัยพบว่า

1) โรงเรียนและชุมชนมีศักยภาพและความต้องการที่จะทำหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องการทอผ้ามัดหมี่ โดยชุมชนมีความพร้อมและยินดีให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่

2) นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนซึ่งประเมินจากการใช้แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและแบบประเมินชิ้นงานอยู่ในระดับดีมาก

3) ทักษะที่พึงประสงค์ของนักเรียนได้แก่ ทักษะการนำเสนอผลงาน การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการแสวงหาความรู้ พบว่ามีการพัฒนาเพิ่มขึ้นทุกทักษะ

4) คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนซึ่งได้แก่ความรับผิดชอบและความกล้าแสดงออก มีการพัฒนาเพิ่มขึ้นทั้งสองคุณลักษณะ

5) เจตคติต่ออาชีพการทอผ้ามัดหมี่ของนักเรียนก่อนการเรียนและหลังการเรียนมีค่าเพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ โดยมีแนวโน้มว่าหลังเรียนของนักเรียนมีคะแนนสูงกว่าก่อนเรียน

6) นักเรียนและชุมชนรู้สึกชอบที่มีการจัดการเรียนการสอนเรื่องการทอผ้ามัดหมี่ ดังที่ (อุดม ปานหวด, 2546: 3) ได้ทำการวิจัยไว้

การวิจัยเรื่อง การศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จังหวัดนนทบุรี(สมหมาย สว่างวัฒนารักษ์, 2546: 4) ผลการวิจัยพบว่า

โรงเรียนส่วนใหญ่มีการศึกษา สำรวจ รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและ นำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาพบว่า ผู้บริหารโรงเรียน ส่วนใหญ่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านคติ ความคิด ความเชื่อ มาใช้ในการกำหนดวิสัยทัศน์ของโรงเรียน หัวหน้ากิจกรรมพัฒนาผู้เรียนส่วนใหญ่ นำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่นมาใช้ในการ จัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ครูผู้สอนส่วนใหญ่ นำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปวัฒนธรรมและ ขนบธรรมเนียมประเพณีมาใช้ในการกำหนดสาระการเรียนรู้รายปี /รายภาค การจัดทำคำอธิบาย รายวิชา การจัดทำหน่วยการเรียนรู้ การจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ การจัดกิจกรรม การเรียนรู้และ การประเมินผลการเรียนรู้

ปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา พบว่า บุคลากร ในโรงเรียนไม่มีเวลาที่จะดำเนินการ ขาดการประสานงานระหว่างโรงเรียนกับท้องถิ่น ผู้รู้ในท้องถิ่นไม่มีเวลามาประชุมทำการสอนหรือถ่ายทอดความรู้ และบุคลากรในโรงเรียนขาดความรู้ความเข้าใจใน การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง การประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริงโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน สำหรับครูวิทยาศาสตร์ประถมศึกษา (อมรา เขียวรักษา , 2548: 4) ผลการวิจัยพบว่า

1) หลักสูตรฝึกอบรมที่พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพ (E1/E2) เท่ากับ 81 /76.03 ซึ่ง เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด 75/75

2) ผลการทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม

2.1) ครูมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ตาม สภาพจริงหลังการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนฝึกอบรม

2.2) ครูมีเจตคติต่อการประเมินผลตามสภาพจริงอยู่ในเกณฑ์ดี

2.3) ครูสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้พัฒนาผู้เรียนในชั้นเรียนได้อยู่ใน เกณฑ์ดี

2.4) ครูมีความคิดเห็นต่อความเหมาะสมของหลักสูตรฝึกอบรมอยู่ในระดับ มาก

2.8.2 งานวิจัยเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน

เมื่อปี พ.ศ. 2522 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) ร่วมกับ กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย เริ่มดำเนินโครงการวิจัยและประเมินผลประสิทธิภาพของการประถมศึกษา เพื่อหาองค์ความรู้และกำหนดประสิทธิภาพของการประถมศึกษา ทั้งนี้ โดยทำการวิจัยเกี่ยวกับการประถมศึกษาหลายด้าน ได้แก่ โอกาสเข้าศึกษา กลไกการจัดการประถมศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน กรณีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน งานวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้านวิชาการ (Cognitive Achievement) ซึ่งพิจารณาจากคะแนนที่ได้จากแบบทดสอบวิชาภาษาไทยและคณิตศาสตร์ และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่ไม่ใช่วิชาการ (Non-Cognitive Achievement) พิจารณาจากคะแนนแบบทดสอบลักษณะนิสัย การใช้เวลาว่าง การหาความรู้ด้วยตนเอง และอื่นๆ กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ทั่วประเทศ ผลการวิจัยพบว่า ค่าเฉลี่ยของผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการเป็นร้อยละ 50.05 ผลสัมฤทธิ์ที่ไม่ใช่ทางวิชาการเป็นร้อยละ 71.76 นอกจากนี้ยังพบว่า นักเรียนที่เรียนอยู่ในเขตอำเภอเมือง มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนทั้ง 2 ประเภทสูงกว่านักเรียนที่เรียนอยู่ในเขตอำเภออื่นๆ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2526)

ต่อมาปี 2532 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ก็ได้ทำการวิจัยและประเมินผลประสิทธิภาพของการประถมศึกษา โดยทำการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เขตการศึกษา 10 ผลการวิจัยพบว่าค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนในวิชาเลขคณิตและวิชาภาษาไทยมีค่า 51 % และ 52 % ตามลำดับ ครั้นถึงปี 2534 หน่วยงานเดียวกันนี้จัดทำโครงการวิจัยและวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษา รายงานสรุปผลการทดสอบความสามารถพื้นฐานของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ทั่วประเทศ ผลการวิจัยก็พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในวิชาภาษาไทยและเลขคณิตมีค่าเฉลี่ยร้อยละ 52 เท่านั้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2532, 2534)

2.8.3 งานวิจัยเกี่ยวกับการสอนและการยอมรับของครูที่มีต่อหลักสูตร

การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการสอนของครู ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (กระจาย คงแสง, 2529 :111 – 121) ได้ทำการวิจัย ผลการวิจัยสรุปว่า พฤติกรรมการสอนของครูยังไม่สอดคล้องกับหลักสูตร กล่าวคือ ครูประถมศึกษาร้อยละ 64 ทำการสอนแบบ “ยึดตัวครูเป็นศูนย์กลาง” ซึ่งผลงานวิจัยนี้สนับสนุนงานวิจัยของ (วัลภา ถนอมวงษ์ , 2528:5) ที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ด้านทักษะกระบวนการวิทยาศาสตร์ขั้นพื้นฐาน ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จังหวัดตราด และได้ผลสรุปการสอนของครูในกลุ่มวิชาดังกล่าวว่า ครูขาดความรู้ความเข้าใจ และความสามารถในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมประสบการณ์ชีวิตก็ได้บ่งรายละเอียดในการจัดกิจกรรมไว้ ครั้นกลับไปพิจารณาผลงานวิจัยในระยะแรกๆ เกี่ยวกับการสอนของครูตามหลักสูตรปีพุทธศักราช 2521 อันได้แก่งานวิจัยของ (สันทัด อินทริกันนท์ , 2523:3) พบว่า ครูประถมศึกษาที่สอนกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ขาดความรู้ความเข้าใจด้านความคิดรวบยอด หลักการ จุดประสงค์การเรียนรู้และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ในกลุ่มวิชาดังกล่าว อันเป็นเช่นเดียวกับงานวิจัยของสมจินตนา วงศ์แสง ที่พบว่าครูประถมศึกษา มีปัญหาในการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เพราะไม่มีความเข้าใจ ความคิดรวบยอด หลักการที่กำหนดไว้ไม่ชัดเจนไม่เหมาะสมกับท้องถิ่น อย่างไรก็ตามสรุปเกี่ยวกับการสอนของครูประถมศึกษาที่เด่นชัดคงจะเป็นไปตามผลการสังเคราะห์งานวิจัยของ (กรมวิชาการ , 2532: 276 – 277) ที่อภิปรายไว้ว่า การจัดการเรียนการสอนส่วนมากยังเน้นเนื้อหา มากกว่ากระบวนการและครูเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอนเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะครูผู้สอนระดับประถมศึกษาเกือบทุกคนต้องทำหน้าที่เป็นครูประจำชั้น และต้องสอนหมดทุกวิชา แม้ในวิชาที่ไม่ถนัด จึงทำให้ไม่สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เป็นไปตามที่หลักสูตรต้องการได้นอกจากนี้ การประเมินคุณภาพของการประถมศึกษา ที่อาศัยการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนเป็นหลักอาจเป็นตัวแปรหนึ่งที่ทำให้ครูไม่ยอมเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสอนกล่าวคือ ครูยังสอนโดยมุ่งเน้นเนื้อหาการท่องจำเป็นส่วนใหญ่ สำหรับการยอมรับของครูประถมศึกษาที่มีต่อหลักสูตรนั้น (วันทนิย์ ชูศิลป์ , 2525: 27 – 29) ทำการศึกษาทัศนคติของครูในจังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดสุโขทัย ก็พบว่าครูประถมศึกษาทั้งสองจังหวัดมีทัศนคติค่อนข้างดีต่อหลักสูตรแทบทุกด้าน ยกเว้นด้านเตรียมการสอน ด้านประเมินผลการเรียนที่ครูมีทัศนคติอยู่ในเกณฑ์ปานกลางและค่อนข้างต่ำ ซึ่งผลการสังเคราะห์งานวิจัยของ (กรมวิชาการ , 2525: 244) ก็สนับสนุนว่าครูมีทัศนคติที่ดีต่อหลักสูตรและการเรียนการสอนตามหลักสูตร

2.8.4 งานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตร

ในปีแรกที่มีการใช้หลักสูตร (สุกัลยา นาคะพงษ์ , 2521: 28–29) ทำการศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในเขตอำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่าผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่รับรู้เรื่องการปรับปรุงหลักสูตร จากการพูดคุยกับเพื่อนครูและจากการประชุมเป็นบางครั้ง ซึ่งก็ทำให้ผู้บริหารมีความเข้าใจหลักสูตรไม่แน่ชัดหรือไม่ค่อยเข้าใจนัก ต่อมาในปี 2524 (วีระ แก้วแหวน , 2524: 101) ทำการศึกษาพฤติกรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา หลังการใช้หลักสูตรประถมศึกษา 2521 ในเขตการศึกษา 6 ผลการศึกษาพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องหลักสูตรศึกษาน้อย ซึ่งข้อสรุปของการวิจัยนี้ก็ได้รับการสนับสนุนภายหลังจากงานวิจัยของ (วิจัย คงพ่วง, 2530: 199) ที่พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนขาดความรู้ความเข้าใจในเกี่ยวกับและการบริหารหลักสูตรรวมทั้งไม่ศึกษาเอกสารหลักสูตร เช่นกัน แต่อย่างไรก็ดี มีผลงานวิจัยที่ให้ข้อสรุปขัดแย้งกันอยู่บ้าง เช่น งานวิจัยของ (อรุณพร สร้อยสน , 2530:3) ซึ่งทำการศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครูเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่การนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียนของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดมหาสารคาม ทั้งนี้ผลการวิจัย พบว่าผู้บริหารโรงเรียนได้ปฏิบัติบทบาทหน้าที่การนิเทศการศึกษาภายในโรงเรียน ด้านหลักสูตรและการสอน รวมทั้งด้านอื่นๆ อยู่ในระดับมาก

2.8.5 งานวิจัยเกี่ยวกับการยอมรับของผู้ปกครองและชุมชนที่มีต่อหลักสูตร

ศึกษาความคิดเห็นของครูและผู้ปกครอง เกี่ยวกับปัญหาด้านการศึกษาของนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดลพบุรี (ปกติ ใจกว้าง ,2526: 6) พบว่าผู้ปกครองไม่เข้าใจวิธีการเรียน การสอบตามหลักสูตรประถมศึกษา บ้านและโรงเรียนไม่ค่อยร่วมมือกันในการแก้ปัญหาของนักเรียน มีการติดต่อประสานงานกันน้อย หลังจากนั้นต่อมา (ปริญญารอดแก้ว ,2529: 3) ก็ทำการศึกษางานของผู้บริหารโรงเรียนสังกัดสำนักงานการศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งก็พบว่าปัญหาการปฏิบัติงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ได้แก่ ความยากจน ความไม่ทั่วถึงและไม่จริงใจของการส่งเสริมและการพัฒนาอาชีพแก่ชุมชน ชุมชนยังมองไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ไม่เข้าใจหลักสูตร ความเข้าใจที่มีอยู่ไม่ตรงกับทางโรงเรียน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกันกับงานวิจัยของ (วิเชียร อ่อนประเสริฐ , 2529: 4) ที่ทำการวิจัยในปีเดียวกัน กล่าวคือ วิเชียร อ่อนประเสริฐ ทำการศึกษาปัญหาการบริหารงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการศึกษา จังหวัดสงขลา และผลการวิจัยพบว่า ปัญหาที่เกิดจากชุมชน คือ ความยากจนของประชาชน ทำให้เข้าร่วมกิจกรรมกับโรงเรียนได้น้อย ประชาชนไม่ค่อยเข้าใจเป้าหมายและไม่เห็นความสำคัญของการประถมศึกษาเท่าที่ควร คณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนและผู้นำชุมชนมีน้อยและในท้ายที่สุด (กรมวิชาการ ,2532: 260 – 262) ก็ทำการสังเคราะห์สรุปผลการวิจัยเกี่ยวกับการยอมรับของผู้ปกครองที่มีต่อหลักสูตรไว้ตามประเด็นต่างๆ ดังนี้

ความคิดเห็นของคณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนและครูเกี่ยวกับบทบาทของคณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนประถมศึกษาด้านให้คำปรึกษาและการแนะนำแก่โรงเรียนในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาและจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นแต่ความเป็นจริงของการปฏิบัติงานนั้นปรากฏว่าคณะกรรมการการศึกษาประจำโรงเรียนอยู่ในระดับต่ำ

ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ ความยากจนของชุมชนและผู้ปกครอง ชุมชนมองไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา ไม่เข้าใจหลักสูตรใหม่ๆ และความเข้าใจที่มีอยู่ไม่ตรงกับทางโรงเรียน นอกจากนั้นในแง่ของตัวครูแล้วก็ยังพบอีกว่า ครูยังมีปัญหาด้านค่าครองชีพและมักไม่อาศัยอยู่ในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่

จากเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ซึ่งได้เปลี่ยนเป็น หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 เท่าที่ผู้วิจัยนำเสนอผ่านมา ทำให้เป็นภาพรวมของการจัดการเรียนการสอน โดยสรุปได้ว่าโรงเรียนประถมศึกษา จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรมุ่งสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนตามเนื้อหาสาระที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเป็นสำคัญ พฤติกรรมการสอนของครูจึงเน้นหนักไปในทางถ่ายทอดเนื้อหาให้นักเรียนมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นด้วยนโยบายการประเมินผลสัมฤทธิ์ของหน่วยงานบังคับบัญชาระดับสูงขึ้นไปที่เป็นตัวกำหนด

ผู้บริหารโรงเรียนยังไม่เข้าใจหลักสูตรดีพอ และชุมชนผู้ปกครองก็ไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาการเรียนการสอนกับทางโรงเรียนแต่อย่างใด ซึ่งข้อสรุปดังกล่าวนี้ยืนยันได้จากการสรุปของ (เจือจันทร์ จงสถิตอยู่, 2531: 19 – 20) ที่ว่าหลักการจัดหลักสูตรให้ยืดหยุ่นสนองความต้องการของผู้เรียนตลอดจนให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น งานวิจัยเกี่ยวกับประถมศึกษาพบ ว่าไม่มีการดำเนินงาน ประเด็นดังกล่าวนี้ทำให้สามารถแน่ใจได้ว่าการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาที่ผ่านมาทอดทิ้งองค์ความรู้ท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไปโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เป็นเพราะข้อจำกัดของชุมชนของผู้ปกครอง ประการหนึ่งกับภาระหน้าที่ประจำของครู และผู้บริหารโรงเรียนที่จะต้องปฏิบัติตามนโยบายจากหน่วยงานบังคับบัญชา อีกประการหนึ่งและอีกสาเหตุหนึ่งก็อาจเป็นเพราะข้อจำกัดในฐานะเศรษฐกิจที่อยู่อาศัยของครูและผู้บริหารด้วยเช่นกัน

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิจัย เพื่อพัฒนาครู ภายในจังหวัด เพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญา การทอผ้าหมัก เพื่อเป็นแนวทางปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันสามารถอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญา ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการใช้ผลงานวิจัย วิทยุปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่น และสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีประโยชน์ในการพัฒนาท้องถิ่น อย่างยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบ และมีคุณภาพ โดยสนับสนุน ให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูลด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนตนเอง โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ โดยนักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวยให้กระบวนการวิจัยบังเกิดผล สอดคล้องกับเป้าหมาย อันนับได้ว่าการวิจัยได้ช่วยสร้างคุณลักษณะของการเรียนรู้แบบพหุภาคี พร้อม กับก่อให้เกิดผลพลอยได้ที่เป็นจิตสำนึกตระหนักในปัญหา หน้าที่ และร่วมกันอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเองโดยมีวิธีดำเนินงานวิจัยดังนี้

- 1) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 2) เครื่องมือและเทคนิคที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล
- 3) การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง
- 4) การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 5) การวิเคราะห์ข้อมูล
- 6) แผนการดำเนินการวิจัย

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มที่ 1 ผู้บริหารใช้วิธีเลือกจากผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ และรองผู้อำนวยการทุกฝ่าย จะได้ผู้บริหารร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 5 คน

กลุ่มที่ 2 อาจารย์ผู้สอนจำนวน 6 คนโดยเลือกจากอาจารย์ผู้สอนรายวิชา ดังนี้ กลุ่มสาระการเรียนรู้กลุ่มศิลปะ จำนวน 3 คน และกลุ่มสาระการเรียนรู้กลุ่มการงานอาชีพและเทคโนโลยี กลุ่มวิชาละ 3 คน และมีคุณสมบัติตามเกณฑ์ดังนี้

- มีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาโทขึ้นไป และมีประสบการณ์สอนไม่น้อยกว่า 2 ปี
- หรือมีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมีประสบการณ์สอนไม่น้อยกว่า 5 ปี
- เป็นครูชำนาญการที่ได้รับการปรับวิทยฐานะมาแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี

กลุ่มที่ 3 ปราชญ์ชาวบ้าน 3 คน ผู้อาวุโสและผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 9 คน โดยการเลือกแบบเจาะจงและเป็นที่ยอมรับของชุมชนจากผลงาน การนับถือในตำบลบ้านตัว อำเภอหล่มสัก

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการทดลอง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือนักเรียนในช่วงชั้นที่ 3 ของโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์เขต 40 อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนในโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ในช่วงชั้นที่ 3 ที่ได้เลือกเรียนวิชา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับอาชีพในเวลาปกติจำนวน 2 ห้องเรียนๆละ 30 คน

3.2 วิธีดำเนินการ

วิธีการดำเนินการศึกษาได้การกำหนดชุมชนท้องถิ่น (หรือที่เรียกว่า “สนามวิจัย”) ที่จะไปดำเนินการศึกษา ค้นหาซึ่งในการกำหนดเลือกชุมชนท้องถิ่นนี้ จะต้องมีการพิจารณาในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผู้ทำการศึกษา ค้นหาเกิดขึ้น และควรคำนึงถึงความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ สำหรับการเข้าไปอยู่ในชุมชน (กรณีผู้ศึกษาค้นหาเป็นบุคคลภายนอกชุมชน) เช่น การคมนาคมติดต่อการหาที่พัก การติดต่อสื่อสารกับกลุ่มคนภายในชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ควรมีการสำรวจศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนท้องถิ่น ดังนี้

3.2.1 เลือกสถานที่สำหรับการวิจัยจากการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นผู้วิจัยกระทำด้วยวิธีการเข้าไปศึกษารวบรวมข้อมูลด้วยตนเองในสนามและเตรียมอุปกรณ์ เช่น กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก หนังสือแนะนำตัวจากบัณฑิตวิทยาลัย หนังสือติดต่อขอความร่วมมือทางราชการ และหนังสือขออนุญาตให้ดำเนินการวิจัยโดยสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์ เขต 40

3.2.2 การเข้าสถานที่ทำการวิจัยผู้วิจัยนำหนังสือทางราชการมอบให้ผู้อำนวยการโรงเรียนพร้อมทั้งชี้แจงบอกวัตถุประสงค์ของการวิจัยการเข้าอยู่ร่วมในชุมชน

เนื่องจากผู้ทำการศึกษาเป็นบุคคลภายนอกชุมชน ยังไม่มีความคุ้นเคยกับคนในชุมชน นั้นๆการเข้าไปอยู่ร่วมในชุมชนควรที่จะต้องทำการแนะนำตนเองกับผู้นำที่เป็นทางการของชุมชนนั้นๆ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน โดยอาจจะใช้หนังสือรับรองประกอบการแนะนำตนเอง ควรมีการติดต่อสถานที่พักไว้ก่อนล่วงหน้า สถานที่พักที่เหมาะสมสำหรับการเข้าพักในระยะแรกๆ ภายในชุมชนได้แก่ บ้านพักครู วัด บ้านพักเจ้าหน้าที่ (สถานีอนามัย , บ้านพักเกษตรตำบล , บ้านพักผู้ใหญ่บ้าน , บ้านกำนัน) ผู้ทำการศึกษาควรสร้างสัมพันธภาพกับชาวบ้าน หรือกลุ่มต่างๆไปภายในชุมชนก่อนที่จะเริ่มดำเนินการศึกษา ค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้าน

3.2.3 การสร้างความสัมพันธ์ ผู้วิจัยสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจระหว่าง ผู้วิจัยกับบุคลากรในโรงเรียน

3.2.4 เวลาที่ใช้สำหรับรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นและข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนโดยใช้ช่วงเวลาที่มีการสอนตามปกติ

3.2.5 สถานที่ เก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ โรงเรียนหล่มสักวิทยาคม อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

3.2.6 บุคคล ที่ให้ข้อมูลประกอบด้วย ผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการ ครูผู้สอนและนักเรียนในโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม ในช่วงชั้นที่ 3 ผู้รู้ในท้องถิ่นและผู้นำท้องถิ่นในตำบลบ้านตัว

3.3 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตร

3.3.1 ศึกษาการวิวัฒนาการของหลักสูตรในประเทศไทยเกี่ยวกับหลักสูตรสมัยปฏิรูปการศึกษาสมัยก่อนและหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองและหลักสูตรสมัยปัจจุบัน

3.3.2 ศึกษาทฤษฎีและหลักการเรียนรู้ ทฤษฎีพหุปัญญา (Multiple Intelligences Theory) การนำทฤษฎีการเรียนรู้ของ Edward L.Thorndike ไปใช้กับการเรียนการสอน รูปแบบการเรียนรู้ การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

3.3.3 ศึกษาเกี่ยวกับ หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 หลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรสถานศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดเพชรบูรณ์ และวิธีการนำหลักสูตรไปใช้

3.3.4 ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น งานวิจัยเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน งานวิจัยเกี่ยวกับการสอนและการยอมรับของครูที่มีต่อหลักสูตร งานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารหลักสูตร งานวิจัยเกี่ยวกับการยอมรับของผู้ปกครองและชุมชนที่มีต่อหลักสูตร

3.4 การวางแผนเก็บรวบรวมข้อมูล

การวางแผนเพื่อรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านควรจัดเตรียมดังต่อไปนี้

3.4.1 การกำหนดแหล่งข้อมูลควรพิจารณาเกี่ยวกับที่มาของข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น ตัวบุคคล สถานที่ เอกสารบันทึก เป็นต้น

3.4.2 การกำหนดเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล มีหลายลักษณะให้เลือกใช้ ควรพิจารณาตามลักษณะข้อมูลและแหล่งข้อมูลเป็นสำคัญโดยทั่วไปแล้ว เครื่องมือและวิธีการที่นิยมใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านประกอบด้วย

1) การสังเกตและแบบบันทึกการสังเกต เพราะในการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้าน บางครั้งจะการใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ในปรากฏการณ์ ต่างๆที่เกิดขึ้น หลังจากการสังเกตได้แล้วควรต้องรีบทำการบันทึกข้อมูลที่ได้ลงในแบบบันทึกทันทีทั้งนี้เพื่อป้องกันการหลงลืม

2) การสัมภาษณ์บางครั้ง การใช้วิธีการสัมภาษณ์อาจจะเหมาะสมสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านและจะทำให้ได้ข้อเท็จจริงที่ได้ความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น โดยอาจใช้ได้ทั้งการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) การสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล (Individual Interview) และการสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) เป็นต้น การใช้วิธีการสัมภาษณ์จะมีความเหมาะสมก็ต่อเมื่อ ผู้สัมภาษณ์ได้สร้างสัมพันธภาพ กับคนคุยกับผู้ให้สัมภาษณ์พอสมควรแล้ว นอกจากนั้นในขณะที่สัมภาษณ์อาจจะใช้เทปบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์ด้วยก็ได้ แต่ต้องขออนุญาตบันทึกเทปจากผู้ให้สัมภาษณ์เสียก่อน

3) การสำรวจเอกสาร ในบางกรณีข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านได้มีการบันทึกไว้แล้วในเอกสารต่างๆที่มีอยู่ในชุมชน หรือได้รับการค้นคว้า บันทึกไว้โดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่อยู่ภายนอกชุมชน ตลอดจนได้รับการเก็บรวบรวมไว้ในห้องสมุดของหน่วยงานต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกับชุมชนนั้นๆ ซึ่งถ้าเป็นกรณีเช่นนี้ ผู้ทำการศึกษาค้นหา ก็ดำเนินการศึกษา ค้นหาข้อมูลด้วยการสำรวจข้อมูลจากเอกสารบันทึกตามแหล่งดังกล่าว

3.5 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ เทปบันทึกการสนทนา สมุดจดบันทึกข้อมูลที่บันทึกคำสนทนาที่ได้กำหนดประเด็นหลักดังนี้

3.5.1 ความคิดเห็นต่อการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

3.5.2 ความคิดเห็นต่อการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ปัญหาการจัดการเรียนการสอน ปัญหาของครูผู้สอน ปัญหาของนักเรียน

3.6 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีขั้นตอน ดังนี้

3.6.1 ผู้วิจัยขอหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ถึงผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์ เขต 40 เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.6.2 ขอความร่วมมือจากหน่วยศึกษานิเทศก์ในเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์ เขต 40 เพื่อประสานงานไปยังโรงเรียนที่ประจำอยู่ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์

3.6.3 ผู้วิจัยประสานงานกับโรงเรียนและหน่วยศึกษานิเทศก์สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์เขต 40 ด้วยตนเองอีกครั้งหนึ่งเพื่อนัดหมายวัน เวลา ที่จะเก็บข้อมูล

3.6.4 ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง กับผู้บริหารครูผู้สอนและประชาชนชาวบ้านด้วยตนเอง โดยมีวิธีดำเนินการดังนี้

1) ผู้วิจัยดำเนินการติดต่อประสานงานกับผู้อำนวยการโรงเรียน เพื่อคัดเลือกกลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ดังนี้

- มีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาโทขึ้นไป และมีประสบการณ์สอนไม่น้อยกว่า 2 ปี
- หรือมีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมีประสบการณ์สอนไม่น้อยกว่า 5 ปี
- เป็นครูชำนาญการที่ได้รับการปรับวิทยฐานะมาแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี โดยได้นัดหมาย และแจ้งกำหนดประเด็นในการสนทนากลุ่ม

2) ดำเนินการสนทนากลุ่มโดยการระดมความคิดเห็นในแต่ละกลุ่มตามประเด็นที่กำหนด ได้แก่ 1) ความต้องการหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนและชุมชน 2) ประเด็นการสัมภาษณ์กลุ่มของชุมชน (ประวัติชุมชน) 3) ข้อมูลทั่วไปของโรงเรียน 4) ความพร้อมของโรงเรียนและชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น 5) ประเด็นเกี่ยวกับการกำหนดเนื้อหาที่ควรนำมาจัดทำหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น 6) แนวทางในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น 7) ความคิดเห็น ต่อการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร 8) ความคิดเห็นต่อการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา 9) ประเด็นต่างๆ ไปที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ผู้บริหารครูผู้สอน และหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้

เมื่อได้ข้อมูลครบทุกประเด็นแล้ว ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการซึ่งเป็นผู้ตั้งคำถามและเป็นผู้นำการสนทนาตลอดจนจบการระดมความคิดเห็น ในการระดมความคิดเห็นได้จัดให้มีการบันทึกเทปและมีการจดบันทึกควบคู่กันไป

3) ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น การเก็บรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นดำเนินการเก็บข้อมูลตามลักษณะภูมิปัญญาที่แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเพชรบูรณ์, 2544: 16) ที่ใช้เกณฑ์สำหรับคัดเลือกองค์ความรู้ที่นำมาใช้ในหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อให้นักเรียนได้เรียนดังนี้

กลุ่มที่ 1. คติ ความคิด ความเชื่อ

กลุ่มที่ 2. ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

กลุ่มที่ 3. การประกอบอาชีพท้องถิ่น

กลุ่มที่ 4. เทคโนโลยีชาวบ้าน

โดยศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้สามารถเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์เขต 40 จังหวัดเพชรบูรณ์ ตามรายละเอียดดังนี้

3.1) ประวัติและวัฒนธรรมแบบแผนวิถีชุมชนประกอบด้วย

- (1) การมาตั้งถิ่นฐานชุมชน
- (2) การเปลี่ยนแปลงของชุมชน เช่น การประกอบอาชีพ เศรษฐกิจ
- (3) คติ ความคิด ความเชื่อ

3.2) ภูมิปัญญาท้องถิ่น คติ ความคิด ความเชื่อ/ขนบธรรมเนียมประเพณี การประกอบอาชีพท้องถิ่น/เทคโนโลยีชาวบ้าน ประกอบด้วย

- (1) ความเป็นมาของ คติ ความคิด ความเชื่อ/ขนบธรรมเนียมประเพณี / การประกอบอาชีพท้องถิ่น/เทคโนโลยีชาวบ้าน
- (2) ขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติงานในเรื่อง คติ ความคิด ความเชื่อ/ความคิด และขนบธรรมเนียมประเพณี/การประกอบอาชีพท้องถิ่น/เทคโนโลยีชาวบ้าน

3.6.5 ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนการสอน ของนักเรียนในช่วงชั้นที่ 3 และข้อมูลทั่วไปของโรงเรียนได้แก่

1) ลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มวิชาต่างๆซึ่งประกอบไปด้วยข้อมูลดังนี้

- 1.1) จำนวนเวลาที่ใช้ดำเนินกิจกรรม
- 1.2) กิจกรรมการสอนของครู
- 1.3) กิจกรรมการเรียนของนักเรียน

2) ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการเรียนการสอนในกลุ่มวิชาต่างๆ

3.6.6 ความรู้ความเข้าใจและทัศนคติของครูเกี่ยวกับการปรับปรุงหลักสูตรสถานศึกษา

ข้อมูลดังกล่าวรวบรวมด้วยการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง การสังเกตแบบไม่มีโครงสร้าง เอกสารบันทึก และการสัมภาษณ์กลุ่ม โดยมีการกำหนดประเด็นหลักสำหรับการสัมภาษณ์ไว้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ ผู้บริหาร ครูผู้สอน ประชาชนชาวบ้าน ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน และนักเรียน

3.7 การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)

ได้ดำเนินการสนทนากลุ่มระหว่างผู้วิจัยกับผู้รู้ในท้องถิ่น กำหนด ผู้ใหญ่บ้านในตำบลบ้านตัว ครู ผู้บริหาร เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นแนวทาง และวิธีการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาโดยมีรายละเอียดดังนี้

3.7.1 พื้นที่การศึกษา

ผู้วิจัยเลือกโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์เขต 40 จังหวัดเพชรบูรณ์กระทรวงศึกษาธิการ และตำบลบ้านตัวเป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากเป็นโรงเรียนที่มีนักเรียนในช่วงชั้นที่ 3 หลายกลุ่มหลายห้องเรียนที่มามีเลือกเรียนรายวิชา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับงานอาชีพสามารถแบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมในการทดลองได้ ส่วนตำบลบ้านตัวเป็นตำบลที่มีความหลากหลายในเรื่องที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดเพชรบูรณ์

3.7.2 ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในการระดมความคิดเห็น ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ร่วมให้ความคิดเห็นและใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง(Purposive Sampling) กลุ่มผู้ร่วมสนทนากลุ่มประกอบด้วย ผู้บริหาร และอาจารย์ผู้สอน ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้บริหารใช้วิธีเลือกจากผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ และรองผู้อำนวยการทุกฝ่าย จะได้ผู้บริหารร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 5 คน

กลุ่มที่ 2 อาจารย์ผู้สอนจำนวน 6 คนโดยเลือกจากอาจารย์ผู้สอนรายวิชา ดังนี้ กลุ่มสาระการเรียนรู้กลุ่มศิลปะ จำนวน 3 คน และกลุ่มสาระการเรียนรู้กลุ่มงานอาชีพและเทคโนโลยี กลุ่มวิชาละ 3 คน และมีคุณสมบัติตามเกณฑ์ดังนี้

- มีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาโทขึ้นไป และมีประสบการณ์สอนไม่น้อยกว่า 2 ปี
- หรือมีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมีประสบการณ์สอนไม่น้อยกว่า 5 ปี
- เป็นครูชำนาญการที่ได้รับการปรับวิทยฐานะมาแล้วไม่น้อยกว่า 3 ปี

กลุ่มที่ 3 ประชาชนชาวบ้าน 3 คน ผู้อาวุโสและผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 9 คน โดยเลือกแบบเจาะจงและเป็นที่ยอมรับของชุมชนจากผลงาน การนับถือในตำบลบ้านตัว อำเภอหล่มสัก

1. ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการร่วมสนทนากลุ่มและขออนุญาตบันทึกเทปในการสนทนา
2. นำเสนอประเด็นการสนทนาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นหลักสูตรสถานศึกษาตามประเด็นการสนทนากลุ่มที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ล่วงหน้า

3.8 เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ซึ่งหมายถึง แบบสัมภาษณ์ที่มีการกำหนดรายละเอียดของคำถามไว้ ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง แบ่งเป็น 3 ฉบับ ดังนี้

1) แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structure Interview) สำหรับปราชญ์ชาวบ้านผู้รู้ท้องถิ่นผู้ปกครองนักเรียนและนักเรียนในตำบลบ้านดิว แบ่งออกเป็น 3 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้านผู้อาวุโสและผู้ปกครองนักเรียน

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องที่สำคัญที่สุดที่เสนอมา

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นของนักเรียนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

2) แบบสัมภาษณ์ (Interview) สำหรับหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้และครูผู้สอน แบ่งออกเป็น 2 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ ครูผู้สอน และผู้บริหาร มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check list) และแบบปลายเปิด (Open-ended)

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการจัดการเรียนการสอน สภาพปัญหาอุปสรรคและความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย การศึกษา สํารวจ รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ การกำหนดวิสัยทัศน์ การกำหนดสาระการเรียนรู้ การจัดทำคำอธิบายรายวิชา การจัดทำหน่วยการเรียนรู้ การจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ การจัดทำกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและการประเมินผล สำหรับโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม ในเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์เขต 40 จังหวัดเพชรบูรณ์ มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check list) และแบบปลายเปิด (Open-ended)

3.9 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มมาตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลก่อนการวิเคราะห์ ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ การตรวจสอบด้านแหล่งข้อมูล การตรวจสอบด้านวิธีการ และการตรวจสอบด้านผู้รวบรวมข้อมูล เป็นต้น โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์และสรุปผลในแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นตามประเด็นที่ตั้งคำถามไว้และจะนำข้อมูลมาเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดเนื้อหาในการพัฒนาหลักสูตร

แบบสัมภาษณ์ (Interview) เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานโดยใช้การสนทนาหรือการเจรจาโต้ตอบอย่างมีจุดมุ่งหมายระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย คือ ผู้วิจัยในฐานะผู้สัมภาษณ์และผู้ให้ข้อมูลในฐานะผู้ถูกสัมภาษณ์ ภายใต้บรรยากาศของการมีปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน และลักษณะการสนทนาเป็นไปอย่างยืดหยุ่น นอกจากนี้ในระหว่างทำการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลหลักในการวิจัย ตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักฐานการวิจัยมีโอกาสร้องขอให้ผู้วิจัยอธิบายความหมายของคำถามที่ใช้สัมภาษณ์เมื่อมีข้อสงสัยเกิดขึ้น ในขณะที่ผู้วิจัยก็สามารถซักถามรายละเอียดบางอย่างเพิ่มเติมได้เมื่อเห็นว่าข้อมูลที่ได้รับยังขาดความชัดเจน(องอาจ นัยพัฒน์, 2548 :173)

แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นนำไปปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการและให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบความเหมาะสมผู้วิจัยได้วางแผนการสัมภาษณ์ไว้ก่อนล่วงหน้าอย่างเป็นขั้นตอนแบบเข้มงวด ข้อคำถามในการสัมภาษณ์เป็นแบบกึ่งมีโครงสร้างแน่นอนตายตัว ผู้วิจัยต้องการทำการสัมภาษณ์และถามคำถามในกรอบที่เตรียมมาและมีการยืดหยุ่นในการตั้งคำถามถามโดยผู้วิจัยสามารถตั้งคำถามขึ้นเองในขณะที่ทำการสัมภาษณ์โดยยึดสาระสำคัญของข้อคำถามที่จัดเตรียมไว้เป็นแนวทาง เมื่อพิจารณาเห็นว่าการตั้งคำถามดังกล่าวมีความเหมาะสมกับสถานการณ์ในขณะนั้นและทำให้ได้รับข้อมูลหลักฐานที่มีความละเอียดถูกต้องและครอบคลุมครบถ้วนในประเด็นที่ต้องการ

การสังเกตแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured/informal Interview) เป็นการสังเกตพฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูลที่ผู้วิจัยจะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ และทำตนเป็นสมาชิกของกลุ่มเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างแนวความคิดหรือทฤษฎีที่จะใช้ในการศึกษา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการทดลอง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือนักเรียนในช่วงชั้นที่ 3 ของโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์เขต 40 อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
กระทรวงศึกษาธิการ

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนในโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ในช่วงชั้นที่ 3 ที่ได้เลือกเรียนวิชา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับอาชีพในเวลาปกติจำนวน 2 ห้องเรียนละ 30 คน

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาแนวทางการพัฒนาครูในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก เพื่อเป็นแนวทาง ปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจน พัฒนาระบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันสามารถอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการ ใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ผ่านกระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการ ใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. เพื่อสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก
3. เพื่อปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการ พัฒนาระบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น
4. เพื่อสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่น อย่าง ยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ
5. เพื่อการเตรียมการร่างหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ที่สอดคล้อง กับอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยเป็นขั้นตอนดังนี้

4.1 การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้านผู้อาวุโสและผู้ปกครองนักเรียน ความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องที่สำคัญที่สุดที่เสนอมา ความคิดเห็นของนักเรียนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเด็นการสนทนากลุ่ม เรื่องวิธีการเลือกเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำมาทำการวิจัย เพื่อกำหนดข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นในสร้างโครงร่างหลักสูตร โดยแยกประเด็นการศึกษาและสรุปผลได้ ดังนี้

ข้อมูลพื้นฐานของปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส ผู้ปกครองนักเรียน

ข้อมูลพื้นฐานจากแบบสัมภาษณ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส ผู้ปกครองนักเรียน พบว่า เป็นผู้รู้ในตำบลบ้านตัวทั้งหมด ท้องถิ่นยอมรับอำเภอบึงสามพัน และจังหวัดยอมรับมีความรู้ทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายมีความเห็นว่าการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สมควรให้จัดทำหลักสูตรทุกเรื่องที่เสนอมา ได้แก่ 1. ตะลอมพอก 2. กลดธุดงค์ 3. รำโจ่ง 4. รำเสื่อเขบลาน 5. การทอผ้าฝ้าย 6. การทำดอกไม้จากเกล็ดปลา 7. การทอผ้าที่กระตุก 8. การทำผ้าหม่ผ้าสำลี 9. การตีมีด โดยมีปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ นางผ่าน ลือกิจ เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ชำนาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องการทอผ้า นายสกลิต แก้วขาว เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ชำนาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่อง รำเสื่อเขบลาน นายเสียม ใจตรงดี เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ชำนาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องงานช่าง

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มสาระการเรียนรู้และครูผู้สอน

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้และครูผู้สอน พบว่าเป็นเพศหญิงส่วนมาก มีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาตรี ยกเว้นหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ มีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาโท มีภูมิลำเนาอยู่ในอำเภอลำลูกกระพือจังหวัดเพชรบูรณ์ทั้งหมด เป็นทั้งครูผู้สอนและหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ตามโอกาสการเปลี่ยนแปลงของโรงเรียน มีประสบการณ์ในการสอนไม่ต่ำกว่า 20 ปี โดยทำการสอนในระดับช่วงชั้นที่ 3 ได้รับการอบรมในเรื่องการพัฒนาหลักสูตรปีละครั้ง ส่วนเรื่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาหลักสูตรนั้นได้รับทราบตามนโยบายเท่านั้น สภาพความจำเป็นกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรให้คำนึงถึงท้องถิ่นเป็นหลัก การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษานั้นทางโรงเรียนจะต้องนำเนื้อหาที่จะทำการสอนในเรื่องนั้นๆ มากำหนดสาระการเรียนรู้และกำหนดในองค์ประกอบของหลักสูตรทั้งหมดทุกด้าน รวมถึงการนำปราชญ์ชาวบ้านมาช่วยทำการสอนในโรงเรียนด้วย ซึ่งไม่มีปัญหาในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร

ข้อมูลพื้นฐานของผู้บริหารและผู้ช่วยผู้บริหาร

ข้อมูลพื้นฐานจากแบบสัมภาษณ์ของผู้บริหารและผู้ช่วย พบว่า ผู้บริหารเป็นเพศชาย ส่วนมาก มีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาโททุกคนได้รับการอบรมในเรื่องการพัฒนาหลักสูตรเป็นประจำได้แนะนำครูให้เข้าร่วมประชุมในเรื่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรโดยเป็นการปรึกษาหารือถึงสภาพความจำเป็นในการกำหนดวิสัยทัศน์ ผู้บริหารและครูร่วมกันในการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งทางโรงเรียนเองก็ยังไม่หลักสูตรเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นต้องให้คำนึงถึงศักยภาพของโรงเรียนเป็นหลัก กลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรให้คำนึงถึงท้องถิ่นเป็นหลัก โรงเรียนมีความพร้อมที่จะสนับสนุนในทุกด้าน ซึ่งไม่มีปัญหาในการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ส่วนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นกับโรงเรียนมีความสัมพันธ์กัน ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัย ซึ่งทางโรงเรียนเองก็จะสามารถจัดทำหลักสูตรให้เกิดความสอดคล้องกับทรัพยากรในท้องถิ่น เป็นการปลูกจิตสำนึกให้กับนักเรียนและชุมชนท้องถิ่นเกิดความรักและหวงแหนภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นและสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ อีกทั้งยังเป็นอาชีพที่หารายได้ให้กับชุมชน และเป็นการรักษา อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนบ้านตัวให้คงอยู่ตลอดไป

วิธีการดำเนินการสนทนา

ดำเนินการสนทนากลุ่มโดยการระดมความคิดเห็นในแต่ละกลุ่มตามประเด็นที่กำหนด ได้แก่ 1) ความต้องการหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนและชุมชน 2) ประเด็นการสัมภาษณ์กลุ่มของชุมชน (ประวัติชุมชน) 3) ข้อมูลทั่วไปของโรงเรียน 4) ความพร้อมของโรงเรียนและชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น 5) ประเด็นเกี่ยวกับการกำหนดเนื้อหาที่ควรนำมาจัดทำหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น 6) แนวทางในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น 7) ความคิดเห็น ต่อการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร 8) ความคิดเห็นต่อการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา 9) ประเด็นต่างๆ ไปที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ผู้บริหารครูผู้สอน และหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้

เมื่อได้ข้อมูลครบทุกประเด็นแล้ว ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการซึ่งเป็นผู้ตั้งคำถามและเป็นผู้นำการสนทนาตลอดจนจบการระดมความคิดเห็น ในการระดมความคิดเห็นได้จัดให้มีการบันทึกเทปและมีการจดบันทึกควบคู่กันไป

วิธีการชี้แจงวัตถุประสงค์

1) เริ่มดำเนินการสนทนา

1.1 ก่อนที่เราจะได้คุยกันขอแนะนำตัวเองก่อนในฐานะผู้วิจัย

1.2 การสนทนาของพวกเราวันนี้ผมขออนุญาตบันทึกเทปนะครับ เพื่อผมจะได้นำไปเปิดฟังภายหลังจากการสนทนา และขอจดบันทึกการสนทนาบางส่วนนะครับ

1.3 ขณะที่สนทนาก็ขอให้ทำตามสบายนะครับ

2) ชี้แจงวัตถุประสงค์การสนทนา

2.1 ที่ผมนัดแต่ละท่านมาคุยกันวันนี้ ก็อย่างที่ผมได้บอกไว้ล่วงหน้าบ้างแล้ว (ผู้วิจัยได้บอกวัตถุประสงค์ให้สมาชิกทราบล่วงหน้าขณะดำเนินการติดต่อนัดหมาย) นั่นคือ ผมอยากให้แต่ละท่านช่วยกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผนจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องของชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องที่ท่านคิดว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า สำหรับให้นักเรียนได้เรียนรู้ หรือเรื่องที่ท่านคิดว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนเราคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ แต่ละท่านคงจะสงสัยว่าหมายถึงอะไร ผมขออธิบายคร่าว ๆ ครับ คำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งที่ดีในท้องถิ่นนั่นเอง อาจจะเป็นการทำมาหากิน การจักสาน หรือประเพณีนิยมและการกระทำของชาวบ้านหรือใครคนใดคนหนึ่งในหมู่บ้านเราที่คิดค้นหรือได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หรืออื่น ๆ ที่ท่านอยากให้ทางโรงเรียนนำมาจัดสอนให้นักเรียน

2.2 สาเหตุที่อยู่ ๆ ผมก็นัดหมายให้แต่ละท่านมาช่วยกันแสดงความคิดเห็นนี้ก็เนื่องจากผู้วิจัยหวังจะให้โรงเรียนได้จัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ของชุมชนในหมู่บ้าน ดังนั้นการที่จะสอนเรื่องต่าง ๆ ของชุมชนในหมู่บ้านนั้น ผู้ที่จะให้ความคิดเห็นหรือวางแผนดำเนินการได้ดีที่สุดก็คือ คนที่อยู่ในหมู่บ้านนั่นเอง ซึ่งก็คือแต่ละท่านในที่นี้ ที่ผมคิดว่าเป็นผู้ที่มีความรู้และมีความคิดกว้างขวางเกี่ยวกับเรื่องของหมู่บ้านและการวางแผนจัดการเรียนการสอน ไม่ทราบว่าเป็นพุดมามีท่านใดสงสัยในเรื่องอะไรบ้างครับ

ความต้องการหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นของครู

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้และครูผู้สอน พบว่าเป็นเพศหญิงส่วนมาก มีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาตรี ยกเว้นหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ มีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาโท มีภูมิลำเนาอยู่ในอำเภอหล่มสักจังหวัดเพชรบูรณ์ทั้งหมด เป็นทั้งครูผู้สอนและหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ตามโอกาสการเปลี่ยนแปลงของโรงเรียน มีประสบการณ์ในการสอนไม่ต่ำกว่า 20 ปี โดยทำการสอนในระดับช่วงชั้นที่ 3 ได้รับการอบรมในเรื่องการพัฒนาหลักสูตรปีละครั้ง ส่วนเรื่องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาหลักสูตรนั้นได้รับทราบตามนโยบายเท่านั้น สภาพความจำเป็นกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรให้คำนึงถึงท้องถิ่นเป็นหลัก การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษานั้นทางโรงเรียนจะต้องนำเนื้อหาที่จะทำการสอนในเรื่องนั้นๆ มากำหนดสาระการเรียนรู้และกำหนดในองค์ประกอบของหลักสูตรทั้งหมดทุกด้าน รวมถึงการนำปราชญ์ชาวบ้านมาช่วยทำการสอนในโรงเรียนด้วย ซึ่งไม่มีปัญหาในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร

เนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรนำมาทำหลักสูตร

ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดถึงวิธีการ ขั้นตอนในการทอผ้าฝ้าย(ผ้ามุก)ที่ตำบลบ้านตัว นำข้อมูลที่ได้ศึกษามาวิเคราะห์ และนำไปปรึกษาหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการครูผู้สอน หลังจากนั้นได้นำเนื้อหาเสนอต่อคณะกรรมการสถานศึกษาเพื่อจัดทำหลักสูตร ชื่อวิชา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับงานอาชีพ เรื่องการทอผ้าฝ้าย ดังนี้

1. การปลูกฝ้ายให้ได้ผลผลิตสูง ประวัติความเป็นมาของผ้าฝ้าย(ผ้ามุก)
2. การทำเส้นด้ายไทยโบราณ การตีดฝ้าย การเส้นฝ้ายให้เป็นเส้นใย
3. การย้อมสีเส้นด้ายจากสีธรรมชาติ
4. การเตรียมอุปกรณ์ก่อนการทอผ้าฝ้าย
5. การเตรียมด้ายก่อนการทอผ้าฝ้าย การดันเครื่องด้ายยืน การเดินด้ายเครื่อง
6. การทอผ้าฝ้ายที่นาภูมิใจ การต่อเครื่องเข้ากับฟืม การทอผ้าเป็นผืน
7. การดูแลรักษาผ้าฝ้าย

สรุปประเด็นการสนทนา

จากการสนทนากลุ่มโดยการวิเคราะห์ผลการสนทนากลุ่มจากแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญโดยผู้เข้าร่วมในการสนทนาได้เสนอเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านการประกอบอาชีพและได้เสนอเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญจำนวน 9 เรื่อง ดังนี้ 1. ตะลอมพอก 2. กลดชุดงค์ 3. รำโจ่ง 4. รำเสื้อแขนลาน 5. การทอผ้าฝ้าย 6.การทำดอกไม้จากเกล็ดปลา 7. การทอผ้าที่กระตุก 8. การทำผ้าหมี่ผ้าสำลี 9. การตีมีด

ผลจากสนทนากลุ่มสรุปได้ว่าความต้องการหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนและชุมชนนั้น ผู้บริหาร ครู-อาจารย์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ปกครองนักเรียนในโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม และคนในชุมชนบ้านตัวต่างมีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า ต้องการให้โรงเรียนพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มที่ 3 ด้านการประกอบอาชีพ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ “การทอผ้าฝ้าย” (ผ้ามุก) มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 78.26 ประกอบกับท้องถิ่นมีปราชญ์ชาวบ้านชื่อ นางผ่าน ลือกิจ อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 159 หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านตัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้า มีความรู้เรื่องการทอผ้าพื้นเมือง ได้แก่ ผ้ามุก ผ้าขิด ผ้ามัดหมี่ ผ้าตีนจก ผ้าฝ้ายต่างๆ และผ้าราชวัตร มีความชำนาญในเรื่องของการทอผ้า โดยนางผ่าน ลือกิจ ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ในเรื่องของการทอผ้า ได้รับเลือกเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของจังหวัดเพชรบูรณ์ เลือกรการทอผ้า เพราะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้กับชุมชนเพื่อเป็นการรักษา อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนบ้านตัวให้คงอยู่ตลอดไป อีกทั้งโรงเรียนให้การสนับสนุน ส่งเสริมในเรื่องการเรียนการสอน ตลอดจนมีปราชญ์ชาวบ้านที่คอยดูแลและถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียนและชุมชน ส่วนการทอผ้าฝ้ายนั้น มีขั้นตอนในการทำผ้ามุกดังนี้ คือ การตีดฝ้าย การเส้นฝ้ายให้เป็นเส้นใย การดันเครื่องด้ายยืน การเดินด้ายเครื่อง การต่อเครื่องเข้ากับฟืม เพื่อเตรียมทอเป็นผืน การทอผ้าเป็นผืน ลักษณะของผ้ามุก 2 เครื่อง คือเป็นลวดลายนูน สัมผัสได้ด้วยมือ

4.2 การสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก

ในขั้นตอนการสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก ผู้วิจัยแบ่งการดำเนินการออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ การสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ การตรวจสอบกระบวนการเรียนรู้โดยผู้เชี่ยวชาญ การทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ และการสรุปกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งการดำเนินการในแต่ละขั้นตอนมีวิธีดำเนินการดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้

ในการสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ ผู้วิจัยแบ่งขั้นตอนการดำเนินการออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ การศึกษาแนวคิด และทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกิจกรรมตามขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ และการนำปัญหาการ สอนของครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก ใส่เป็นเนื้อหากิจกรรมตามขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้

2) การตรวจสอบกระบวนการเรียนรู้โดยผู้เชี่ยวชาญ

หลังจากผู้วิจัยนำปัญหาในการ จัดการเรียนการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่น มาผนวกเป็นเนื้อหาของกระบวนการเรียนรู้แล้ว ผู้วิจัยได้นำไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความเหมาะสม ซึ่งผู้เชี่ยวชาญประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาการสาขาต่างๆ และ ข้าราชการครูในเขตพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งได้รับข้อเสนอที่สำคัญ คือ รูปแบบการเขียนแผนกิจกรรมไม่เหมาะสม กิจกรรมเสริมความรู้ไม่สอดคล้องกับลักษณะของ ข้าราชการครู ลำดับขั้นของกิจกรรมไม่ชัดเจนนำไปปฏิบัติยาก และให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของข้าราชการครูในการดำเนินการทุกขั้นตอน

3) การทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้

หลังจากที่ผู้วิจัยนำกระบวนการเรียนรู้ไปให้ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ ตรวจสอบจนเป็นที่ ยอมรับได้ ผู้วิจัยได้นำกระบวนการเรียนรู้นั้นไปทดลองใช้กับ ข้าราชการครูที่สังกัดโรงเรียนที่เปิดสอน ช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-ม.3) ของจังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้หอประชุมโรงเรียนหล่มสักวิทยาคมเป็นสถานที่ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับข้าราชการครู จำนวน 40 คน จนครบถ้วนตามขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้

4) การสรุปกระบวนการเรียนรู้

หลังจากการทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้เพื่อ สร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายใน จังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ ข้าราชการ ครู ประเด็นการ สนทนากลุ่ม เรื่องวิธีการ สร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอดผ้าผูก โดย แยกประเด็นการศึกษาและสรุปผลได้ ดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 องค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้าหมัก

รายการ	ระดับความพึงพอใจ		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ครูมีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของผ้าหมัก	4.37	0.84	มากที่สุด
2. ครูมีความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นตอนการปลูกฝ้าย	4.40	0.92	มากที่สุด
3. ครูมีความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นตอนการทำความสะอาดฝ้าย	4.37	0.95	มากที่สุด
4. ครูมีความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นตอนการย้อมสีเส้นด้ายจาก ธรรมชาติ ดินมะพร้าว ลูกหมาก เพกาต้นประดู่ แก่นต้นขนุน	3.80	1.08	มากที่สุด
5. ครูเห็นความสำคัญของผ้าหมัก	4.20	0.98	มากที่สุด
6. ครูมีความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นตอนการทอผ้าหมัก	4.40	0.92	มากที่สุด
7. ครูเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างผ้าหมักกับผ้าฝ้าย	4.13	0.96	มากที่สุด
8. ครูนำขั้นตอนการทอผ้าหมักไปประยุกต์ใช้กับการทอผ้าฝ้าย	4.20	0.98	มากที่สุด
9. นำผ้าหมักไปประชาสัมพันธ์หรือเผยแพร่	4.23	0.96	มากที่สุด
10. ครูมีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	4.27	0.96	มากที่สุด
เฉลี่ย	4.24	0.95	มากที่สุด

จากตารางที่ 4.1 พบว่า ข้าราชการครูที่สังกัดโรงเรียนที่เปิดสอนช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-ม.3) ที่เข้าร่วมโครงการวิจัย มีความคิดเห็นต่อ การสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัด เพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าหมัก เมื่อพิจารณาภาพรวม พบว่า ทุกประเด็นอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.24$, S.D. = 0.95) เมื่อพิจารณาเป็นรายประเด็นพบว่า ทุกประเด็นอยู่ในระดับมากที่สุด ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ครูมีความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นตอนการปลูกฝ้าย ($\bar{X} = 4.40$, S.D. = 0.92) และประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ครูมีความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นตอนการย้อมสีเส้นด้ายจากธรรมชาติ ดินมะพร้าว ลูกหมาก เพกาต้นประดู่ แก่นต้นขนุน ($\bar{X} = 3.80$, S.D. = 1.08)

4.3 การปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนา ระบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น

จากการการสำรวจเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การสอนไม่ควรจะจำกัดเฉพาะการฝึกอบรมวิชาเฉพาะสาขา พันธกิจของการอุดมศึกษาคือ การให้การฝึกอบรมอันรวมถึงสาขาวิชาเฉพาะ วิชาพื้นฐานและวิชาต่าง ๆ ที่ให้ความรู้ทั่วไปในการดำรงชีวิตสถาบันอุดมศึกษาจะต้องพัฒนา “จิตใจแห่งการใฝ่รู้” ให้แก่นักเรียนและพัฒนานักเรียนให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ ในกระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้น จะต้องเน้นที่การเรียนรู้มากกว่าการสอน โดยต้องเน้นให้นักเรียนรู้จักวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง (learning how to learn) จะต้องนำ วัฒนธรรมของข้อมูลข่าวสารเข้ามาสู่ระบบอุดมศึกษาของภูมิภาค เทคโนโลยีจะเป็นตัวเร่งที่สำคัญที่จะกระตุ้นการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง

นอกจากนี้ในส่วนของหลักการสำคัญของ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 เกี่ยวกับการปฏิรูปการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด เป็นหลักการซึ่งอยู่ในมาตราที่ 22 โดยมีการกำหนดว่า “การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด” ซึ่งการปฏิรูปการเรียนรู้ ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของประเทศไทย การจัดการเรียนการสอนจะต้องยึดนัก เรียนเป็นศูนย์กลางเน้น “การเรียนรู้” มากกว่า “การสอน” โดยให้นักเรียนรู้จักวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีจิตใจแห่ง การใฝ่รู้ รู้จักแสวงหาความรู้ตลอด ฝึกให้มีความสามารถในการวิพากษ์หรือการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ มีความคิดริเริ่ม มีทักษะในการประกอบอาชีพอิสระ และยึดมั่นในวัฒนธรรมสันติ นอกจากนี้ สถานศึกษาควรปรับหลักสูตรและการสอนให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อให้สอดคล้องกับการขยายตัวและความก้าวหน้าทางวิชาการ สภาพแวดล้อม และปัญหาของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ในขณะที่ผู้วิจัยได้ดำเนินกิจกรรมการสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัด เพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าหมัก ผู้วิจัยได้แทรกกิจกรรมเพื่อสัมภาษณ์ข้าราชการครูที่เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัยถึงแนวทาง การปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น ตลอดจน ประเด็นการสนทนากลุ่ม เกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนที่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อกำหนดข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นในการพัฒนาหลักสูตร โดยแยกประเด็นการศึกษาและสรุปผลได้ดังตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนที่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับ
ภูมิปัญญาท้องถิ่น

รายการ	ระดับความพึงพอใจ		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. ครูเห็นประโยชน์ของการนำวิชาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เพื่อ การศึกษาเรียนรู้	3.90	0.94	มากที่สุด
2. ครูเกิดการเรียนรู้จากกิจกรรมการอบรม	4.20	0.91	มากที่สุด
3. เปิดโอกาสให้ครูสามารถทำกิจกรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กับ วิทยากรได้ตลอดเวลา	4.07	0.96	มากที่สุด
4. ครูพอใจกับกิจกรรมการเรียนการสอนที่สนับสนุนการเรียนรู้ โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ	4.07	0.93	มากที่สุด
5. ครูมีความสนใจที่จะติดตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง	4.43	0.84	มากที่สุด
6. ครูสนใจกิจกรรมในแต่ละแผนการจัดการเรียนรู้อย่างมี ความสุข	4.03	0.98	มากที่สุด
7. ครูพอใจในการดูแลและการเอาใจใส่ของวิทยากร	4.17	0.86	มากที่สุด
8. ครูได้สร้างผลงานที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ตรงตาม เป้าหมายของการอบรม	3.93	0.93	มากที่สุด
9. ครูได้รับความรู้ใหม่ๆ และได้เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น	3.70	0.94	มากที่สุด
10. การเรียนวิชาภูมิปัญญาท้องถิ่นเปิดโอกาสให้ครูเข้ามามี ส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน	4.10	0.87	มากที่สุด
เฉลี่ย	4.06	0.92	มากที่สุด

จากตารางที่ 4.2 พบว่า ข้าราชการครูที่สังกัดโรงเรียนที่เปิดสอนช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-ม.3) ที่เข้าร่วมโครงการวิจัย มีความคิดเห็นต่อ กระบวนการเรียนการสอนที่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เมื่อพิจารณาภาพรวม พบว่า ทุกประเด็นอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.06$, S.D. = 0.92) เมื่อพิจารณาเป็นรายประเด็นพบว่า ทุกประเด็นอยู่ในระดับมากที่สุด ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ครูมีความสนใจที่จะติดตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ($\bar{X} = 4.43$, S.D. = 0.84) และประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ครูได้รับความรู้ใหม่ๆ และได้เรียนรู้ วัฒนธรรมท้องถิ่น ($\bar{X} = 3.70$, S.D. = 0.94)

4.4 การสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ

การสร้างเครือข่าย การวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เป็นเครื่องมือที่ปัจจุบันหลายสถานศึกษามีความพยายามในการปรับเปลี่ยนรูปแบบ การบริหารจัดการสถานศึกษาให้มีสมรรถนะสูง เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการ เนื่องจากกระบวนการสร้างเครือข่ายและการมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุน และส่งเสริมให้สถานศึกษามีพลังในการพัฒนาประเทศอย่างสร้างสรรค์ อันเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนาสถานศึกษายุคใหม่ ทั้งนี้สถานศึกษาต้องสร้างระบบการดำเนินงานทางการศึกษาร่วมกับภาคที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างเครือข่ายการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบร่วมกัน

การวิจัยครั้งนี้เน้น การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของบุคคล องค์กรและชุมชนในการตระหนักถึงปัญหาและการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการสร้างเสริมประสบการณ์ การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน จนทำให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตามหลักการการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ดังนี้

- 1) การกระตุ้นความคิด ความใฝ่แสวงหาความรู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมในการพัฒนา
- 2) การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน การกระจายความรู้ทั้งในส่วนของวิทยากรสากลและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ
- 3) การแลกเปลี่ยนข่าวสารกับหน่วยงานต่างๆ ของทั้งในภาครัฐและเอกชน
- 4) การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เพื่อการพัฒนาและลดความซ้ำซ้อน สูญเปล่าให้มากที่สุด

การเรียนรู้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์มากขึ้นสำหรับบุคคลและความเจริญของชาติ ด้วยการเรียนรู้เป็นสื่อเชื่อมโยงกับข้อมูลข่าวสาร องค์ความรู้และทักษะซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ การเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จก็คือ การที่แต่ละบุคคลสามารถประยุกต์ใช้เครื่องมือ ข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้ที่เหมาะสม เพื่อแก้ปัญหา และแสวงหาโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต ส่วนเครือข่ายการเรียนรู้ก็เป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต เครือข่ายเป็นระบบการเชื่อมโยงระหว่างบุคคล หน่วยงาน องค์กร สถาบันเข้าด้วยกัน ทำให้สามารถแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากร ตลอดจนส่งเสริมการภารกิจให้มีผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ครู ประเด็นการสนทนากลุ่ม เรื่องการสร้างเครือข่ายในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้า เพื่อกำหนดข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นในการพัฒนาหลักสูตร โดยแยกประเด็นการศึกษาและสรุปผลได้ดังที่แสดงในตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 การสร้างเครือข่ายในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้า

รายการ	ระดับความพึงพอใจ		
	$\bar{X}$	S.D.	ความหมาย
1. หลังจากการอบรมเรื่องภูมิปัญญาผ้าหมักแล้วได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่นักเรียนหรือไม่	4.37	0.87	มากที่สุด
2. ได้มีการติดต่อกับกลุ่มทอผ้าหมัก	4.20	0.95	มากที่สุด
3. ได้มีการนำผ้าหมักที่ทอเสร็จแล้วไปประชาสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่น	4.23	0.84	มากที่สุด
4. มีการแนะนำกลุ่มทอผ้าหมักให้กับประชาชนในจังหวัดและชุมชนใกล้เคียง	4.27	0.89	มากที่สุด
5. มีการทำแผนเพื่อที่จะนำภูมิปัญญาผ้าหมักมาสู่การเรียนการสอน	4.07	0.89	มากที่สุด
6. มีการประชุมในกลุ่มครูที่จะนำภูมิปัญญาผ้าหมักมาทำการร่างหลักสูตร เพื่อที่จะนำไปเป็นแนวทางในการสร้างหลักสูตร	3.73	0.89	มากที่สุด
7. มีการประสานงานกับปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อที่จะให้มาเป็นวิทยากรในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับโรงเรียน	4.17	0.90	มากที่สุด
8. มีการประชุมเพื่อหาแนวทางความร่วมมือกับชุมชนเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าหมัก	4.07	0.89	มากที่สุด
9. มีการประชุมเพื่อหาแนวทางในการจัดเก็บภูมิปัญญาการทอผ้าหมัก	3.80	0.95	มากที่สุด
10. มีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าหมักกับชุมชนในท้องถิ่นและใกล้เคียง	4.13	0.96	มากที่สุด
เฉลี่ย	4.10	0.90	มากที่สุด

จากตารางที่ 4.3 พบว่า ข้าราชการครูที่สังกัดโรงเรียนที่เปิดสอนช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-ม.3) ที่เข้าร่วมโครงการวิจัย มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานการสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ เมื่อพิจารณาภาพรวม พบว่า ทุกประเด็นอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = 4.10, S.D. = 0.90) เมื่อพิจารณาเป็นรายประเด็นพบว่า ทุกประเด็นอยู่ในระดับมากที่สุด ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดคือ ภายหลังจากการอบรมเรื่องภูมิปัญญาผ้าหมักแล้วได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่นักเรียนหรือไม่ ($\bar{X}$ = 4.10, S.D. = 0.90) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ มีการประชุมในกลุ่มครูที่จะนำภูมิปัญญาผ้าหมักมาทำการร่างหลักสูตร เพื่อที่จะนำไปเป็นแนวทางในการสร้างหลักสูตร ($\bar{X}$ = 4.10, S.D. = 0.90)

4.5 การเตรียมการร่างหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

วิธีการเตรียมการร่างโครงสร้างหลักสูตรมีขั้นตอนดังนี้

1. วิจัยดำเนินการ
2. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. วางแผนเก็บรวบรวมข้อมูล
4. สร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
6. สันทนากลุ่ม
7. เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล
8. การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อจัดสร้างโครงสร้างหลักสูตร

กระบวนการสร้างโครงสร้างหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น

การสร้างโครงสร้างหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับ
สถานศึกษา ผู้วิจัยได้นำกระบวนการ

1. องค์ประกอบของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.1 หลักการและเหตุผลของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.2 แนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.3 วัตถุประสงค์ของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 1.4 กิจกรรมการเรียนการสอน
 - 1.5 สื่อประกอบการเรียนการสอน
 - 1.6 การวัดและประเมินผล
 - 1.7 โครงสร้างของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. การกำหนดโครงสร้างของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ประกอบด้วย
 - 2.1 คำอธิบายรายวิชา
 - 2.2 วัตถุประสงค์ของการเรียนรู้
 - 2.3 เนื้อหาการเรียนรู้

2.4 วิธีการสอนและกิจกรรม

2.5 สื่อการเรียนการสอน

2.6 การวัดและประเมินผล

3. การตรวจสอบโครงร่างหลักสูตร

หลังจากการเขียนโครงร่างหลักสูตร แล้วได้นำโครงร่างหลักสูตรไปประเมินเพื่อหาประสิทธิผล จากความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญดังนี้

จุดประสงค์ของการประเมิน เพื่อประเมินความเหมาะสมและความสอดคล้องของโครงร่างหลักสูตร พิจารณาในแต่ละองค์ประกอบ คือ หลักการของหลักสูตร จุดมุ่งหมาย เนื้อหาสื่อการเรียน และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการวัดและประเมินผล

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาแนวทางการพัฒนาครูในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก เพื่อเป็นแนวทาง ปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจน การพัฒนาระบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันสามารถอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการ ใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ผ่านกระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการ ใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. เพื่อสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก
3. เพื่อปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการ พัฒนาระบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น
4. เพื่อสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่น อย่าง ยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ
5. เพื่อการเตรียมการร่างหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ที่สอดคล้อง กับอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหาร ครูผู้สอน ราษฎรชาวบ้าน ผู้ปกครอง และนักเรียนเกี่ยวกับสภาพปัญหาในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับสถานศึกษาสรุปได้ ดังนี้

1. สภาพปัญหาในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับสถานศึกษาโดยการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

สภาพปัญหาในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการศึกษาพบว่า การจัดทำหลักสูตรของโรงเรียนเป็นไปตามกระทรวงศึกษาธิการกำหนด โดยโรงเรียนจะต้องพัฒนาหลักสูตรตนเองให้มีความสอดคล้องกับการจัดทำหลักสูตรแกนกลางที่เป็นหลักสูตรแม่บท แต่การพัฒนาหลักสูตรดังกล่าวไม่เป็นไปตามขั้นตอนที่ควรจะเป็น เนื่องจากทรัพยากรในท้องถิ่นไม่เอื้อต่อการพัฒนาหลักสูตร เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของหลักสูตรแม่บท

การพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นโรงเรียนให้ความสนใจต่อการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน และมีความพร้อมพอสมควรทั้งด้านครูผู้สอน ด้านนักเรียน และอาคารสถานที่ แต่ทั้งนี้ทางโรงเรียนไม่มีระบบข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น ขาดงบประมาณในการนำราษฎรชาวบ้านในท้องถิ่น มาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ราษฎรชาวบ้านเองก็ไม่ค่อยมีเวลา ครูผู้สอนยังขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และที่สำคัญโรงเรียนขาดสื่อ อุปกรณ์ที่ทันสมัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งอุปกรณ์ที่มีก็จะเป็นของท้องถิ่นเอง จากสภาพปัญหาดังกล่าวสรุปสภาพปัญหาหลักของการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

1.1 การจัดทำหลักสูตรของโรงเรียนมีทรัพยากรไม่เอื้อต่อการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับหลักสูตรแม่บท

1.2 โรงเรียนขาดงบประมาณในการสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตร

1.3 ครูผู้สอนขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

1.4 โรงเรียนขาดสื่อ อุปกรณ์ที่ทันสมัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

2. ความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับสถานศึกษาโดยการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

โรงเรียนจำเป็นต้องจัดทำและพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาทุกปีการศึกษา ซึ่งการจัดทำหลักสูตรของโรงเรียน หลักสูตรที่สร้างขึ้นจะต้องมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหา และสนองความต้องการของสังคมชุมชนที่ใช้หลักสูตรนั้น ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดทำ ส่งเสริม และพัฒนาสื่อ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

หรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความเหมาะสมกับวัยเรียน ความน่าสนใจ เพื่อให้ครูผู้สอนนำไปใช้เป็นสื่อส่งเสริมความรู้เรื่องท้องถิ่นแก่นักเรียน ทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง อีกทั้งโรงเรียนชุมชนท้องถิ่น และนักเรียนเองก็มีความต้องการจะให้หลักสูตรเพื่อให้โรงเรียนและชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนไว้แก่เยาวชนรุ่นหลัง ประกอบกับโรงเรียนเป็นโรงเรียนขนาดใหญ่ประจำอำเภอหล่มสัก และเป็นโรงเรียนนำร่องในการพัฒนาหลักสูตร ดังนั้นจำเป็นต้องจัดทำและพัฒนาหลักสูตรให้เป็นไปตามหลักสูตรแกนกลางและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และเป็นความต้องการของโรงเรียน ชุมชนท้องถิ่น และนักเรียน

3. การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญา ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส ผู้ปกครองนักเรียน พบว่า เป็นผู้รู้ในตำบลบ้านตัวทั้งหมด ท้องถิ่นยอมรับ อำเภอและจังหวัดยอมรับมีความรู้ทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายมีความเห็นว่าการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ดีมากเห็นสมควรให้จัดทำหลักสูตรทุกเรื่องที่เสนอมา ได้แก่ ตะลอมพอก กลดธุดงค์ รำโจ่ง รำเสื้อแขนลาน การทอผ้าฝ้าย การทำดอกไม้จากเกล็ดปลา การทอผ้าที่กระตุก การทำผ้าห่มผ้าสาหลี และการตีมีด โดยมีปราชญ์ชาวบ้านที่มีความชำนาญ ได้แก่ นางผ่าน ลือกิจ เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ชำนาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องการทอผ้านายสลิิด แก้วขาว เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ชำนาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องรำเสื้อแขนลาน นายเสี่ยม ใจตรงดี เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ชำนาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องงานช่าง

ผลจากสนทนากลุ่มสรุปได้ว่าความต้องการ การการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยการพัฒนา หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนและชุมชนนั้น ผู้บริหาร ครู-อาจารย์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ปกครองนักเรียนในโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม และคนในชุมชนบ้านตัวต่างมีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า ต้องการให้โรงเรียนพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มที่ 3 ด้านการประกอบอาชีพ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ “การทอผ้าฝ้าย ” (ฝ้ายมุก) มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 78.26 ประกอบกับท้องถิ่นมีปราชญ์ชาวบ้านชื่อ นางผ่าน ลือกิจ อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 159 หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านตัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้า มีความรู้เรื่องการทอผ้าพื้นเมือง ได้แก่ ฝ้ายมุก ฝ้ายชิด ฝ้ายมัดหมี่ ฝ้ายตีนจก ฝ้ายลายต่างๆ และฝ้ายราชวัตร มีความชำนาญในเรื่องของการทอผ้า โดยนางผ่าน ลือกิจ ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ในเรื่องของการทอผ้า ได้รับเลือกเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของจังหวัดเพชรบูรณ์ เลือกลงการทอผ้า เพราะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและเป็นอาชีพที่หารายได้ให้กับชุมชนเพื่อเป็นการรักษาอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนบ้านตัวให้คงอยู่ตลอดไป อีกทั้งโรงเรียนให้การสนับสนุน ส่งเสริมในเรื่องการเรียนการสอน ตลอดจนมีปราชญ์ชาวบ้านที่คอยดูแลและถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียนและชุมชน ส่วนการทอผ้าฝ้ายนั้น มีขั้นตอนในการจัดทำฝ้ายมุกดังนี้ คือ การตีด

ฝ่าย การเข็นฝ้ายให้เป็นเส้นใย การดันเครื่องด้ายยืน การดันด้ายเครือ การต่อเครือเข้ากับฟืม เพื่อเตรียมทอเป็นผืน การทอผ้าเป็นผืน ลักษณะของผ้ามุก 2 เครือ คือเป็นลวดลายนูน สัมผัสได้ด้วยมือ

4. การสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้ามุก

ในขั้นตอนการสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้ามุก ผู้วิจัยแบ่งการดำเนินการออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ การสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การตรวจสอบกระบวนการเรียนรู้โดยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะและปรับแก้กระบวนการเรียนรู้ การทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ และการสรุปกระบวนการเรียนรู้ โดยการสัมภาษณ์ข้าราชการครู ประเด็นการสนทนากลุ่ม เรื่องวิธีการ สร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้ามุก จากผลการศึกษา การสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัด เพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญา การทอผ้ามุก ให้กับข้าราชการครูที่สังกัดโรงเรียนที่เปิดสอนช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-ม.3) ที่เข้าร่วมโครงการวิจัย มีความคิดเห็นต่อ การสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้ามุก เมื่อพิจารณาภาพรวมพบว่า ทุกประเด็นอยู่ในระดับมากที่สุด

5. เพื่อปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น

จากการการสำรวจเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่นจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าในการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด ” ซึ่งการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ของประเทศไทย การจัดการเรียนการสอนจะต้องยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลางเน้น “การเรียนรู้” มากกว่า “การสอน” โดยให้นักเรียน รู้จักวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีจิตใจแห่ง การใฝ่รู้ รู้จักแสวงหาความรู้ตลอด ฝึกให้มีความสามารถในการวิพากษ์หรือการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ มีความคิดริเริ่ม มีทักษะในการประกอบอาชีพอิสระ และยึดมั่นในวัฒนธรรมสันติ นอกจากนั้น สถานศึกษาควรปรับหลักสูตรและการสอนให้ทันสมัยอยู่เสมอ เพื่อให้สอดคล้องกับการขยายตัวและความก้าวหน้าทางวิชาการ สภาพแวดล้อม และปัญหาของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

จากการ สนทนากลุ่มเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนที่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อกำหนดข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นในการพัฒนาหลักสูตร โดยแยกประเด็นการศึกษาและสรุปผลได้ ว่าข้าราชการครูที่สังกัดโรงเรียนที่เปิดสอนช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-ม.3) ที่เข้าร่วมโครงการวิจัย มีความคิดเห็นต่อ กระบวนการเรียนการสอนที่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เมื่อพิจารณาภาพรวม พบว่า ทุกประเด็นอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายประเด็นพบว่า ทุกประเด็นอยู่ในระดับมากที่สุด ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด คือ ครูมีความสนใจที่จะ

ติดตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง และประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ครูได้รับความรู้ใหม่ๆ และได้เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น

6. เพื่อสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่น อย่างยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ครู ประเด็นการสนทนากลุ่ม เรื่อง การสร้างเครือข่ายในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้า เพื่อกำหนดข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นในการพัฒนาหลักสูตร โดยแยกประเด็นการศึกษาและสรุปผลพบว่า ข้าราชการครูที่สังกัดโรงเรียนที่เปิดสอนช่วงชั้นที่ 3 (ม.1-ม.3) ที่เข้าร่วมโครงการวิจัย มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานการสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ เมื่อพิจารณาภาพรวม พบว่า ทุกประเด็นอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายประเด็นพบว่า ทุกประเด็นอยู่ในระดับมากที่สุด ประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุดคือ ภายหลังจากการอบรมเรื่องภูมิปัญญาผ้าหมักแล้วได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่นักเรียนหรือไม่ และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ มีการประชุมในกลุ่มครูที่จะนำภูมิปัญญาผ้าหมักมาทำการร่างหลักสูตร เพื่อที่จะนำไปเป็นแนวทางในการสร้างหลักสูตร

7. เพื่อการเตรียมการร่างหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น

วิธีการเตรียมการร่างโครงสร้างหลักสูตรมีขั้นตอนดังนี้ ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วางแผนเก็บรวบรวมข้อมูล สร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล สนทนากลุ่ม เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อจัดสร้างโครงสร้างหลักสูตร ขณะที่ การสร้างโครงสร้างหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับสถานศึกษา ผู้วิจัยได้นำกระบวนการ

1) องค์ประกอบของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วยหลักการและเหตุผลของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุประสงค์ของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อประกอบการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล และโครงสร้างของหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น

2) การกำหนดโครงสร้างของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ประกอบด้วย คำอธิบายรายวิชา วัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ เนื้อหาการเรียนรู้ วิธีการสอนและกิจกรรม สื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล

3) การตรวจสอบโครงสร้างหลักสูตร หลังจากการเขียนโครงสร้างหลักสูตร แล้วได้นำโครงสร้างหลักสูตรไปประเมินเพื่อหาประสิทธิผล จากความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญดังนี้ จุดประสงค์ของการประเมิน เพื่อประเมินความเหมาะสมและความสอดคล้องของโครงสร้างหลักสูตร พิจารณาในแต่ละองค์ประกอบ คือ หลักการของหลักสูตร จุดมุ่งหมาย เนื้อหาสื่อการเรียน และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการวัดและประเมินผล

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาแนวทางการพัฒนาครูในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้ามุก ได้สรุปสาระสำคัญของ การศึกษาและนำเสนอให้เห็นความเชื่อมโยงของผลการวิจัยประกอบมีประเด็นสำคัญทางแนวคิดทฤษฎี ที่ผู้วิจัยได้นำมาอภิปรายเพื่อให้ผลการศึกษา มีความชัดเจนและมีความสมบูรณ์

โดยประเด็นการอภิปรายมี 5 ประเด็น คือ 1) การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญา ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การสร้างองค์ความรู้สำหรับ พัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญา การทอผ้ามุก 3) การปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น 4) การสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ และ 5) การเตรียมการร่างหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีรายละเอียดการอภิปรายผลในแต่ละประเด็นดังนี้

ประเด็นที่ 1 การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญา ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน จากการใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหาร ครูผู้สอน ราษฎรชาวบ้าน ผู้ปกครอง และนักเรียนเกี่ยวกับสภาพปัญหาในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนสรุปได้ ดังนี้

การประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมและสำคัญของ ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจน ภูมิปัญญาท้องถิ่น อย่างยั่งยืน ได้ถูกนำมาเสนอทั้งหมดจำนวน 9 เรื่อง ได้แก่ ตะลอมพอก กลดชุดงศ์ รำโจ่ง รำเสื่อเขบลาน การทอผ้าฝ้าย การทำดอกไม้จากเกล็ดปลา การทอผ้าก๊ กระตุก การทำผ้าห่มผ้าสาส์ การตีเม็ดโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องที่มีความเหมาะสม เป็นความต้องการของชุมชนเพื่อควรจัดทำเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนใน สถานศึกษาของท้องถิ่น จัดทำเป็นฐานข้อมูลในเว็บไซต์ขององค์กรที่เกี่ยวข้อง และจัดทำเป็นหนังสือ วิดิทัศน์ ซีดีเผยแพร่ให้ผู้สนใจ เพื่อเป็นแนวทาง การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการประกอบอาชีพ เรื่อง “การทอผ้าฝ้าย” (ผ้ามุก) ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษในชุมชนท้องถิ่น โดยมีนางผ่าน ลือกิจ เป็นราษฎรชาวบ้านที่มีความชำนาญในเรื่องของการทอผ้าฝ้าย (ผ้ามุก) ที่ชุมชนท้องถิ่นและอำเภอหล่มสักให้การยอมรับ

วิธีการศึกษาและประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญมีหลายวิธีการและหลายรูปแบบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความเชื่อถือถูกต้องเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยได้เลือกวิธีการจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัย ได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปประเด็นคำถามในการสอบถามผู้บริหาร ครูผู้สอน หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ประชาชน ชาวบ้าน นักเรียนและผู้ปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539 : 124) ได้กล่าวว่า การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การจัดศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การกำหนดจุดประสงค์ ของหลักสูตรระดับท้องถิ่น การกำหนดเนื้อหา การกำหนดกิจกรรม การกำหนดเวลาเรียน การกำหนดเกณฑ์วัดผลและประเมินผล การจัดทำเอกสารหลักสูตร การทดลองใช้หลักสูตร การเสนออนุมัติใช้หลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ และการประเมินผลหลักสูตร ซึ่งแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับความคิดของผู้วิจัยในเรื่องของการเป็นแนวทางใน การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญที่จะนำมาใช้ในการสร้างหลักสูตรสำหรับสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์ เขต 40 ที่เป็นความต้องการของชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และโรงเรียนซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ รัตน์ บัวสนธิ์ (2536 : 223) กล่าวว่า หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้เปิดโอกาสให้โรงเรียนสามารถพัฒนาหลักสูตร และจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และจากการสนทนากลุ่มสมาชิก ผู้ร่วมสนทนาสามารถช่วยกันกำหนดเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุประสงค์ของหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อ และวิธีการวัดผลและประเมินผล โดยชุมชน ประชาชน ชาวบ้านและโรงเรียนต้องการให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประกอบอาชีพในเรื่อง “การทอผ้าฝ้าย” (ผ้ามุก) มากที่สุดเป็นอันดับแรก ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องอื่นๆ ที่เสนอนั้นทางท้องถิ่นได้เสนอขอให้ทางโรงเรียนจัดทำหลักสูตร ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนเห็นว่ามีค่าสำคัญทุกหลักสูตรถึงแม้จะไม่มีกระบวนการเรียนการสอนก็ยินดี เพื่อที่จะเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งหลายไว้ในโรงเรียนและไม่ให้สูญหายไปจากท้องถิ่น ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ อังกุล สมคะเนย์ (2535 : 49) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ส่วนใหญ่เป็นเรื่องการประกอบอาชีพของท้องถิ่น และนำมาใช้ในการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม โดยการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านให้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน และการพัฒนาหลักสูตร

ประเด็นที่ 2 การสร้างองค์ความรู้สำหรับ พัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก

รูปแบบการการสร้างองค์ความรู้สำหรับพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก เป็นรูปแบบที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกข้าราชการครูมีการเรียนรู้ร่วมกันในทุกขั้นตอนในรูปแบบการสร้างความรู้ด้วยการเรียนรู้จากการปฏิบัติและการเรียนรู้ร่วมกันสำหรับการพัฒนาครู การเรียนรู้ร่วมกันเป็นวิธีการเรียนรู้ที่ทำให้บุคลากรเชื่อมโยงความรู้ที่มีอยู่ในอดีตและสังเคราะห์ความรู้เหล่านั้นเพื่อที่จะสร้างเป็นความรู้ใหม่ (Garlach, 1994) ซึ่งสอดคล้องกับการเรียนรู้จากการปฏิบัติที่มีการเชื่อมโยงประสบการณ์เดิมเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาในบริบทใหม่ที่แต่ละบุคคลเรียนรู้ร่วมกันในการวิเคราะห์ปัญหาผ่านกระบวนการเรียนรู้และการสะท้อนกลับอย่างต่อเนื่องโดยการทำงานจากปัญหาที่เกิดขึ้นจริง (วรวรรณ วาณิชยเจริญชัย, 2548) ดังนั้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติและการเรียนรู้ร่วมกัน จึงมีเป้าหมายตรงกัน คือ ให้บุคลากรได้ร่วมมือกันในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยบุคลากรเหล่านั้นได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์และความคิดเห็น ตลอดจนหาหนทางในการแก้ปัญหาร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับประเวศ วะสี (2540) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติงานส่งเสริมให้เกิดความรู้เกิดอหิปัญญา และทำสิ่งที่ยากให้สำเร็จได้ การส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติงานจะช่วยปรับเปลี่ยนองค์กรที่เน้นอำนาจสั่งการให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่บุคลากรสามารถสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา

ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้นั้น พัฒนาขึ้นจากแนวคิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติและการเรียนรู้ร่วมกัน โดยกำหนดขั้นตอนที่เริ่มจากขั้นการสังเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ การตรวจสอบกระบวนการเรียนรู้โดยผู้เชี่ยวชาญ การทดลองใช้กระบวนการเรียนรู้ การสรุปกระบวนการเรียนรู้จากกระบวนการดังกล่าวทำให้ครูเกิดการเรียนรู้ได้หลากหลายวิธีการและหลายวิถีทางการได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ ทำให้ครูมีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการแก้ปัญหาโดยเฉพาะปัญหาที่เกิดจากการทำงานในบริบทจริง ครูสามารถพัฒนาได้ทั้งองค์ความรู้วิธีการแสวงหาความรู้ ตลอดจนวิธีการเรียนรู้ที่สามารถช่วยให้ครูพัฒนาตนเองและวิชาชีพได้อย่างต่อเนื่อง เหมาะกับธรรมชาติของบุคคลที่มีทั้งบุคลิกภาพแบบเก็บตัวและแบบแสดงตัว ทำให้ได้ผลดีที่เกิดขึ้นกับครูผู้เข้าร่วมกระบวนการ คือ มีการรับรู้ความสามารถของตนของครูเพิ่มมากขึ้นและมีความสามารถในการประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้เพิ่มมากขึ้นด้วย ในการใช้กระบวนการนี้ผู้ชี้แนะมีบทบาทสำคัญในการดำเนินกระบวนการและวางแนวทางการชี้แนะให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการและกลุ่มการเรียนรู้ครบทั้ง 4 ขั้นตอน ผู้ชี้แนะจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ทักษะ และมีความเข้าใจในกระบวนการอย่างลึกซึ้งจึงจะสามารถทำให้กระบวนการเรียนรู้เกิดประสิทธิภาพได้ โดยเมื่อผู้เข้าร่วมกระบวนการได้สร้างวิธีการเรียนรู้ตามขั้นตอนของกระบวนการแล้ว ก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองได้อย่างต่อเนื่องและมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

ประเด็นที่ 3 การปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบ ตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ในท้องถิ่น

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้พัฒนากระบวนการ ปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของข้าราชการครู แล้วนำไปทดลองใช้ปรากฏว่าข้าราชการครูเกิดการเรียนรู้จากกิจกรรมการอบรมในระดับมากที่สุด ซึ่งเป็นการยืนยันประสิทธิภาพของกระบวนการเรียนรู้ นอกจากนี้ยังเป็นการสนับสนุนแนวคิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติว่า เป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติ เพื่อแก้ปัญหาของตนเองให้บรรลุวัตถุประสงค์ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมระบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน อำเภอ /เขต สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ ของวารินทร์ สีนสูงสุด (2550) โดยการสร้างกระบวนการที่บุคลากรแต่ละบุคคลที่ปฏิบัติการในสถานที่นั้นเรียนรู้แล้วกระทำการ กระทำการแล้วเรียนรู้ ช่วยให้บุคลากรแต่ละคนได้รับการเรียนรู้ชนิดทันเวลา มีโอกาสพัฒนาความรู้ความเข้าใจในเวลาที่เหมาะสมกับความจำเป็นที่ต้องการ สถานที่ทำงานจึงสามารถใช้การเรียนรู้จากการปฏิบัติเป็นเครื่องมือในการพัฒนาบุคคลและพัฒนางานองค์กร สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการแก้ปัญหาของตนเอง ด้วยตนเอง สามารถเพิ่มความตระหนักในตนเองในการพัฒนาความรู้ ทักษะ เจตคติ และพฤติกรรม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

ในการนำการเรียนรู้จากการปฏิบัติไปใช้ในการเรียนการสอน สามารถใช้ใน การปฏิรูปการศึกษา กระบวนการเรียนการสอน ทั้งในและนอกระบบตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ระบบสนับสนุนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น โดยประเด็นปัญหาเป็นตัวตั้ง แล้วผู้เรียนช่วยกันขบคิดและแสดงความคิดเห็นโดยไปค้นคว้าหาหลักวิชาการต่างๆ มาแล้วช่วยกันสรุปวางแผนปฏิบัติแล้วประเมินผล การนำกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติไปใช้ในบทเรียนจะทำให้ นักเรียนรู้จักแสดงความคิดเห็นในหัวข้อที่กำหนด สามารถเกิดการเรียนรู้ได้จากการปฏิบัติ เนื่องจากนักเรียนแสดงออกในกระบวนการนั้นๆ ซึ่งย่อมส่งผลให้มีส่วนร่วมในบทเรียน ทำให้เกิดความจำได้ดี การเรียนรู้จากการปฏิบัติเป็นการให้นักศึกษาได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง มีการทำงานเป็นทีม รู้จักการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีความสามัคคีกัน ทำงานอย่างเป็นหมู่คณะ รู้จักการแก้ปัญหาจากสิ่งที่ได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง

ประเด็นที่ 4 การสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ

จากผลการดำเนินการวิจัยการสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีประโยชน์ ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบและมีคุณภาพ โดยภาพรวมมี การดำเนินงานอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 มีสาระสำคัญโดยระบุไว้ในหมวด 1 ความมุ่งหมายและหลักการ มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลัก (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มาตรา 9 การจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น หมวด 4 แนว การจัดการศึกษา มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการคือ (6) จัดการเรียนรู้ให้เกิดได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ มาตรา 29 ให้ สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กร เอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของ ชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับ สภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การ พัฒนาระหว่างชุมชน

ซึ่งสอดคล้องกับ กิตติชัย ปัญญาวัน (2548: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการเชื่อมประสาน เครือข่ายเพื่อการเรียนรู้และปฏิบัติงาน : กรณีศึกษาเครือข่ายการสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดแพร่ พบว่า การประสานกลุ่มต่างๆ ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายความร่วมมือในการปฏิบัติงานนั้น อาศัยกระบวนการ ติดต่อสื่อสารและการปฏิสัมพันธ์เป็นสำคัญ ผลที่เกิดขึ้นคือ การเกิดระบบความสัมพันธ์ในเครือข่าย แบบช่วยเหลือเกื้อกูลในการร่วมปฏิบัติงาน ควบคู่ไปกับกระบวนการเรียนรู้ระหว่างการทำงาน โดย เครือข่ายได้ให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้จากประสบการณ์จริง บนพื้นฐานความสัมพันธ์ที่มีอยู่ เดิมของกลุ่มคน การผสมผสานที่หลากหลายในการปฏิบัติงาน การผสมผสานความรู้สมัยใหม่กับความรู้ พื้นบ้านการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางศาสนา รวมถึงการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นในการดำเนินงานที่ สนับสนุนให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น ขณะที่ ทินกร หอมกุล (2546: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วน ร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี เขต 40 พบว่า ชุมชนมี ส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานด้านการวางแผน ด้านการจัดสรรทรัพยากร ด้านการ ประสานงาน ด้านการประเมินผล และด้านการดำเนินการตามแผนอยู่ในระดับมาก ข้อเสนอแนะของ ชุมชน ได้แก่ การสร้างความโปร่งใสในการดำเนินการทางการเงิน การสร้างความเข้าใจในการมีส่วน ร่วมของชุมชน และการให้ข้อมูลกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

ประเด็นที่ 5 การเตรียมการร่างหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพนั้นจะต้องอาศัยหลักสูตรเป็นแนวทางในการจัด “หลักสูตรจะกำหนดลักษณะรูปร่างของสังคมในอนาคตได้ว่าจะเป็นไปในรูปแบบใด หลักสูตรจะกำหนดแนวทางความรู้ ทักษะ ความสามารถ ความประพฤติที่จะเป็นประโยชน์ต่อสังคม อันเป็นการพัฒนากำลัง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ได้ผล หลักสูตรจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงความเจริญของประเทศ เพราะมีการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนากำลังคน ประเทศใดจัดการศึกษาโดยมีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัยมีประสิทธิภาพ ทันต่อเหตุการณ์ และการเปลี่ยนแปลง ย่อมได้กำลังคนที่มีประสิทธิภาพสูงสุด” (สันต์ ธรรมบำรุง, 2525: 23)

การจัดการเรียนการสอนที่มุ่งจะให้ผู้เรียนได้รู้จักท้องถิ่น เกิดความรัก ความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองนั้น นอกจากการจัดการกระบวนการเรียนการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับชีวิต อาชีพ เศรษฐกิจ และสังคมของท้องถิ่นแล้วจะต้องนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนด้วย เพราะจะช่วยทำให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรงกับชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่แท้จริงจนสามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดของการจัดการศึกษาตามหลักสูตรฉบับปรับปรุงที่แท้จริง จนสามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดของการจัดการศึกษาตามหลักสูตรฉบับปรับปรุงที่กำหนดไว้ว่า “การศึกษาเพื่อชีวิตที่ทำประโยชน์ต่อสังคม” โดยเฉพาะสังคมท้องถิ่นของตนเองเพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ดังกล่าว หลักสูตรได้กำหนดในส่วนที่เกี่ยวกับท้องถิ่น

อย่างไรก็ตามการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษา ยังดำเนินการไม่แพร่หลาย และการจัดการเรียนการสอนยังไม่สนองตอบความต้องการของชุมชน/ท้องถิ่น เท่าที่ควรจะเป็น ส่งผลให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ไม่ตรงกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมที่แท้จริงท้องถิ่นตนเอง เนื่องจากบุคลากรในโรงเรียนขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ โรงเรียนขาดการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้ครูไม่สามารถนำมาใช้ได้บุคลากรในโรงเรียนไม่มีเวลาที่จะดำเนินการ ขาดการประสานงานระหว่างโรงเรียนกับท้องถิ่น ภัทรวิ อุดมมงคล (2545: 4)

ทั้งนี้ สน วัฒนสิน (2544: 3) ศึกษาพบว่า ประชาชนท้องถิ่นขาดการมีส่วนร่วมจัดทำหลักสูตรและวางแผนการจัดการเรียนการสอนร่วมกับโรงเรียน ขาดความชำนาญในวิธีการสอน ไม่มีเวลาว่างมาสอนในโรงเรียน นักเรียนไม่ซาบซึ้งในความงามและคุณค่างานศิลปะพื้นบ้าน นักเรียนส่วนใหญ่ไม่ตั้งใจเรียน เพราะถูกบังคับให้เรียนมากกว่าเลือกเสรี ประกอบกับการศึกษาของ อังกฤษ สมคะเนย์ (2535: 39) ซึ่งสอดคล้องกับ กิตติพิศ ศิริสูตร (2537: 114) พบว่าโรงเรียนมีปัญหาเกี่ยวกับด้านงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ ไม่ได้รับการสนับสนุนด้านนโยบายและการนิเทศติดตามผล ตลอดจนไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น/ภูมิปัญญาชาวบ้าน และการพัฒนาหลักสูตร

5.3 ข้อเสนอแนะการวิจัย

ผลการวิจัยเพื่อพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าผืน พบว่า หลักการทดลอง การเรียนรู้ในเรื่อง ของการทอผ้าผืน ที่พัฒนาขึ้น ครูผู้สอน สามารถพัฒนาความรู้ ความเข้าใจได้ และเมื่อ ครูผู้สอนนำความรู้ที่ได้จากการเรียนไปทดลองปฏิบัติหรือไปฝึกฝนเพิ่มเติมก็สามารถดำเนินการได้และยังสามารถแนะนำความรู้ที่ได้ไปอธิบายวิธีการต่างๆให้บุคคลทั้งนอกและในชุมชนที่สนใจ ฟัง และปฏิบัติตามได้ ดังนั้นในการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ในกระบวนการเรียนการสอนทั้งในและนอกโรงเรียนหรือในท้องถิ่นอื่นที่มีลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คล้ายกัน ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะสำหรับสถานศึกษาและท้องถิ่นหรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตลอดจนนำไปเรียบเรียงเป็นผลการวิจัยหรือเอกสารประกอบการสอนโดยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กระทรวงศึกษาธิการควรออกระเบียบในเรื่องของการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักสูตรท้องถิ่นเสนอผ่านคณะรัฐมนตรี เพื่อให้บรรจุเป็นหลักสูตรที่สถานศึกษาทุกสถานศึกษาต้องมีการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักสูตรท้องถิ่น อย่างน้อย 1 หลักสูตร
2. จังหวัดและองค์การบริหารส่วนตำบลควรเข้ามาจัดการในเรื่องหลักสูตรท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองเพื่อที่จะอนุรักษ์และจัดการดูแลรักษาไว้ให้เป็นมรดกของจังหวัดเองและทำการเผยแพร่สู่สังคมตลอดจนจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัด
3. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ต้องมีการประชุมชี้แจงให้ผู้บริหารสถานศึกษาทุกแห่งทราบในเรื่องของการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักสูตรท้องถิ่น ตามนโยบายของกระทรวงศึกษา คอยติดตาม ให้คำแนะนำและวิธีการแก้ปัญหาต่างในการพัฒนาหลักสูตรที่เกิดขึ้นกับสถานศึกษา
4. สถานศึกษาควรกำหนดนโยบายที่ชัดเจนในเรื่องของการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้การพัฒนาอย่างต่อเนื่องตลอดไปอย่างน้อยควรพัฒนาหลักสูตร 1 หลักสูตรในทุกสาระการเรียนรู้และคอยดูแลติดตามผลการพัฒนาหลักสูตรเป็นระยะๆ โรงเรียนควรสนับสนุนให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างจริงจัง
5. สถานศึกษาต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนหรือเข้ามาทำการพัฒนาหลักสูตรอย่างจริงจังและต่อเนื่องในหลายๆกิจกรรม เพื่อให้ชุมชนนักเรียนได้เห็นความสำคัญของกระบวนการเรียนการสอนของโรงเรียนเพื่อที่จะได้เป็นที่ยอมรับของท้องถิ่นหรือท้องถิ่นให้ความไว้วางใจในการจัดกิจกรรมทั้งหลายเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง

6. ทางสถานศึกษาควรมีนโยบายในเรื่องของการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญทั้งหลายที่จะนำมาบันทึกไว้เป็นรูปเล่มเพื่อที่จะเก็บไว้เป็นหลักฐานทางวิชาการ และสามารถนำข้อมูลที่บันทึกไว้มานำใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้กับท้องถิ่นนำไปใช้ก่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ท้องถิ่นของตนเอง

7. ผู้บริหารควรจัดการอบรมให้ความรู้กับบุคลากรทางการศึกษาและครูในเรื่องของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้ครูเกิดความรู้ ความเข้าใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองและเรื่องราวต่างๆที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรได้รวมถึงวิธีและกระบวนการในการพัฒนา วิธีการที่จะทำให้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

8. ผู้บริหารควรมีการจัดการประชุมกับผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาหลักสูตรทั้งสถานศึกษา ศึกษานิเทศก์ ท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้าใจให้เป็นแนวทางเดียวกัน มีความคิดเห็นตรงกัน ในการที่จะทำให้เกิดกระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น

9. ครูต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองหรือของสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ เพื่อที่จะทำการถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน บุคคลทั่วไปหรือสถานศึกษาอื่นๆ ที่มาขอความร่วมมือในการพัฒนาหลักสูตรหรือข้อคิดเห็นต่างๆที่ใช้ในการจัดทำหลักสูตร

10. ครูต้องเน้นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่นักเรียน เพราะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นของโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนเกิดความรัก ห่วงแหนในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งจะเป็นหนทางที่จะทำให้นักเรียนมีเจตคติที่ดีในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนไม่ให้สูญหายไปจากท้องถิ่นของตน

11. การจัดการเรียนการสอน ทุกฝ่ายควรช่วยกันดำเนินงานร่วมกันในทุกกระบวนการ มิใช่ปล่อยให้สาระการเรียนรู้ใดทำการพัฒนาหลักสูตรในสาระการเรียนรู้นั้น แล้วก็ปล่อยให้ครูที่ทำสาระการเรียนรู้นั้นดำเนินการเองโดยไม่เข้ามาช่วยเหลือ ทั้งที่การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นผลประโยชน์ของโรงเรียน

12. ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาหลักสูตรต้องมีการนิเทศและติดตามผลในการพัฒนาหลักสูตร รับทราบ สภาพปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของสถานศึกษา ควรอำนวยความสะดวกให้แก่สถานศึกษาในทุกด้านอย่างต่อเนื่อง ช่วยแก้ไขปัญหามากมายที่จะเกิดขึ้นทันทีทั้งก่อนและหลังการพัฒนาหลักสูตรทั้งปวง

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ต้องทำความเข้าใจและศึกษาความต้องการ ความจำเป็น ของโรงเรียน สถานศึกษา ท้องถิ่น ว่ามีความต้องการ และความจำเป็นที่จะให้สถานศึกษาทำการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องใดบ้าง และเห็นควรที่จะพัฒนาหรือสร้างหลักสูตรเรื่องใดก่อนหรือหลัง เพื่อจัดทำเป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำไปพัฒนาหลักสูตร โดยใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามที่ผู้วิจัยจัดทำไว้แล้ว เมื่อมีผลความต้องการหรือความจำเป็นอย่างไร แล้วก็สามารถนำผลที่ได้มาปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมตามวัตถุประสงค์และเนื้อหาได้

2. ควรศึกษาเอกสารประกอบการสอนหรือคู่มือในการเรียนการสอน และกิจกรรมการเรียนรู้ ที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้นเป็นแผนการเรียนรู้ย่อยๆในแต่ละหน่วยการเรียนรู้อย่างละเอียด เพื่อที่จะให้ผู้ นำหลักสูตรไปใช้ได้เกิดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมให้แก่ นักเรียน

3. ต้องทำการวางแผนก่อนการพัฒนาหลักสูตร ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรท้องถิ่นหรือ หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นสิ่งที่ต้องศึกษาคือ 1) จะทำการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นหรือหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) ตรวจสอบข้อมูลและสถานที่ที่มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ 3) ทำการกำหนดเขตพื้นที่และประชากร 4) วางแผนในการพัฒนาหลักสูตรโดย กำหนด วัตถุประสงค์ โครงสร้างหลักสูตร แผนการสอน กิจกรรมการเรียนการสอน คู่มือการสอน การวัดผล และประเมินผล

4. วิธีและเทคนิคในการสอน กิจกรรมและวิธีการเรียนการสอนต่างๆที่ใช้ในการเรียน การสอนนั้น น่าจะเป็นปราชญ์ชาวบ้านเข้ามาทำการสอนทั้งหมด ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อที่จะทำให้เกิดประสิทธิผลมากที่สุดแก่นักเรียน ส่วนถ้าเป็นการทดลองหรือการวิจัยควรให้ครูที่มีประสบการณ์ ในการทอผ้าหรือครูที่ได้รับการฝึกอบรมเรื่องการทอผ้าเข้ามาทำการสอน วัดผลและประเมินผลกับ กลุ่มตัวอย่าง แต่ถ้าเป็นประชาชนที่อยากมีความรู้เรื่องการทอผ้าควรให้ปราชญ์ชาวบ้านทำการสอน โดยตรง

5. ปราชญ์ชาวบ้านที่เข้ามาทำการช่วยสอน ทางสถานศึกษาควรประสานงานในเรื่อง สถานที่ในการจัดการเรียนการสอน งบประมาณ การดูแลและบำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์ต่างๆที่ใช้ในการ เรียนการสอนให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน

6. การปฏิบัติการใช้หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นในสถานศึกษาที่ต้องใช้ระยะเวลา งบประมาณในการดำเนินงานสูงมาก ควรคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้หลักสูตร ระยะเวลาในการ ปฏิบัติ ช่วงเวลาของปราชญ์ชาวบ้านที่เข้ามาทำการช่วยสอน กลุ่มเป้าหมายในการใช้หลักสูตร สิ่ง ต่างๆเหล่านี้จะส่งผลต่อการเรียนรู้และการพัฒนาหลักสูตร ฉะนั้นการที่จะนำหลักสูตรภูมิปัญญา ท้องถิ่นไปใช้ต้องให้ความสำคัญในการวางแผนในการพัฒนาหลักสูตรอย่างรอบคอบ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการวิจัยที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร เพราะท้องถิ่นทั้งหลายใช้ชีวิตอยู่กับการเกษตรมาตลอด หากมีการพัฒนาหลักสูตรด้านการเกษตร ท้องถิ่นก็จะได้รับผลดีจากการพัฒนาหลักสูตรรวมทั้งสถานศึกษาก็ได้รับผลดีเช่นกัน ท้องถิ่นยังสามารถนำหลักสูตรที่พัฒนาแล้วนำมาใช้กับท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่ดีต่อชุมชนและท้องถิ่นยังสามารถอนุรักษ์ภูมิปัญญาทั้งหลายให้อยู่คู่กับท้องถิ่นของตนเองตลอดไป

2. ควรศึกษาปัจจัย อุปสรรคต่างๆในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาหลักสูตร เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาคือจะเกิดขึ้นก่อนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาทำการพัฒนาและสร้างหลักสูตรหรือทำการวิจัย เพื่อที่จะได้ลดปัญหาต่างๆในการพัฒนาหลักสูตรต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการ. 2540. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน. ศูนย์บรรณสารสนเทศทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา

กระทรวงศึกษาธิการ. 2551. หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

เกษมา วรวรรณ ณ อยุธยา. 2539. แนวคิดจากการอธิบายของผู้ทรงคุณวุฒิในการสรุปผลการประชุมสัมมนาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์ . กรุงเทพฯ: ครุสภาลาดพร้าว.

จริยา พรพงศ์พล. 2536. ผลของกิจกรรมเทคโนโลยีพื้นบ้าน ที่มีต่อการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และความตระหนักต่อเทคโนโลยี ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนหนองบัวบานวิทยา จังหวัดชัยภูมิ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, (วพ 64916)(5), 214 หน้า.

จำเนียร ศิลปวานิช. 2538. หลักและวิธีการสอน. นนทบุรี: เจริญรุ่งเรืองการพิมพ์.

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2529. “บริบทของระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ต่อระบบการศึกษา” การศึกษาแห่งชาติ. 21(1)2 61-76

เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. 2521. “ถึงเวลาทบทวนแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2550 หรือยัง”

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. 2539. การพัฒนาหลักสูตร: หลักการและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: อลีน เพรส.

ฉวีวรรณ กินาวงศ์. 2533. การศึกษาเด็ก. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ฉวีวรรณ แจ่มหมวก. 2545. กระบวนการคิดสู่ความสำเร็จจากประสบการณ์จริงของครู

ฉวีวรรณ แจ่มหมวก. 2545. กระบวนการคิดสู่ความสำเร็จจากประสบการณ์จริงของครูภูมิปัญญาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด.

ชวลิต ชูกำแหง. 2550. การประเมินผลการเรียนรู้. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ชวาล แพรัตนกุล. 2518. เทคนิคการวัดผล: หลักสูตรและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2543. “การปฏิรูปการเรียนรู้: การพัฒนาคนเพื่อสังคมที่สมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน” ใน ร่วมคิดร่วมเขียนปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด. กรุงเทพฯ: บริษัทพริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

ทิศนา ขัมมณี. 2545. ศาสตร์การสอน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประเวศ วะสี. 2536. การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. ใน เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1 , หน้า 17-33. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. 2542. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

มนตรี จุฬาววัฒนทล. 2543. นโยบายการผลิตและพัฒนาครู. กรุงเทพฯ : สำนักงานปฏิรูปวิชาชีพครู.

เยาวพา เดชะคุปต์. 2544. การพัฒนาพหุปัญญาเพื่อการเรียนรู้สำหรับเด็กปฐมวัย. เอกสารในการอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่องพหุปัญญาเพื่อการเรียนรู้สำหรับเด็ก ณ หอประชุมใหญ่ ระหว่างวันที่ 25-27 ตุลาคม 2544, สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา.

รัตนะ บัวสนธ์. 2535. การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฌีบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

วิชา ทรวงแสง. 2534. “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเรียนการสอนในสถาบันราชภัฏ” วารสารวิชาการ. 3(73-79) มีนาคม.

สมหมาย สว่างวัฒนารักษ์. 2546. การศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร สถานศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2532. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิชย์.

สามารถ จันทรสุรีย์. 2533. ภูมิปัญญาชาวบ้านรากฐานในการพัฒนาบ้านเมืองวัฒนธรรมไทย. ปีที่ 29 ; กุมภาพันธ์-พฤษภาคม.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2540. แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544). กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2531. สามทศวรรษของการพัฒนาการศึกษาไทย ความสำเร็จ-ความล้มเหลว- และภารกิจหอศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; 3 กุมภาพันธ์.

Edward L. Thorndike .1874–1949. “ The Man and His Career, A Psychology for Educators, Education as Specific Habit Formation” [Online].Available <http://education.stateuniversity.com/pages/2509/Thorndike-Edward-L-1874-1949.html> (October,22 2008).

Gardner, Howard. 1983. Art mind & brain. New York: Basic Book.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ครู ประเด็นการสนทนากลุ่ม
เรื่อง วิธีการเลือกเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำมาทำการวิจัย

1) เริ่มดำเนินการสนทนา มีวิธีการอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

2) มีวิธีการชี้แจงวัตถุประสงค์อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

3) มีความต้องการหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นของครูอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

4) การกำหนดเนื้อหาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรนำมาทำหลักสูตรมีวิธีการอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

5) สรุปประเด็นการสนทนา

.....

.....

.....

.....

.....

แบบประเมินความรู้ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้าหมัก

รายการ	ระดับความคิดเห็น				
	5	4	3	2	1
1. ครุมีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของผ้าหมัก					
2. ครุมีความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นตอนการปลูกฝ้าย					
3. ครุมีความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นตอนการทำความสะอาดฝ้าย					
4. ครุมีความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นตอนการย้อมสีเส้นด้ายจากธรรมชาติ ต้นมะพร้าว ลูกหมาก เพกาต้นประดู่ แก่นต้นขนุน					
5. ครุเห็นความสำคัญของผ้าหมัก					
6. ครุมีความรู้เกี่ยวกับลำดับขั้นตอนการทอผ้าหมัก					
7. ครุเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างผ้าหมักกับผ้าฝ้าย					
8. ครุนำขั้นตอนการทอผ้าหมักไปประยุกต์ใช้กับการทอผ้าฝ้าย					
9. นำผ้าหมักไปประชาสัมพันธ์หรือเผยแพร่					
10. ครุมีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น					

แบบประเมินความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน
ที่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

รายการ	ระดับความคิดเห็น				
	5	4	3	2	1
1. ครูเห็นประโยชน์ของการนำวิชาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เพื่อการศึกษาเรียนรู้					
2. ครูเกิดการเรียนรู้จากกิจกรรมการอบรม					
3. เปิดโอกาสให้ครูสามารถทำกิจกรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กับวิทยากรได้ตลอดเวลา					
4. ครูพอใจกับกิจกรรมการเรียนการสอนที่สนับสนุนการเรียนรู้โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ					
5. ครูมีความสนใจที่จะติดตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง					
6. ครูสนใจกิจกรรมในแต่ละแผนการจัดการเรียนรู้อย่างมีความสุข					
7. ครูพอใจในการดูแลและการเอาใจใส่ของวิทยากร					
8. ครูได้สร้างผลงานที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ตรงตามเป้าหมายของการอบรม					
9. ครูได้รับความรู้ใหม่ๆ และได้เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น					
10. การเรียนวิชาภูมิปัญญาท้องถิ่นเปิดโอกาสให้ครูเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน					

แบบสอบถามเรื่อง การสร้างเครือข่ายในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้า

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

เพศ..... อายุ.....

วุฒิการศึกษา.....

อาชีพ.....

ตอนที่ 2

รายการ	ระดับความคิดเห็น				
	5	4	3	2	1
1. หลังจากการอบรมเรื่องภูมิปัญญาผ้าหมักแล้วได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่นักเรียนหรือไม่					
2. ได้มีการติดต่อกับกลุ่มทอผ้าหมัก					
3. ได้มีการนำผ้าหมักที่ทอเสร็จแล้วไปประชาสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่น					
4. มีการแนะนำกลุ่มทอผ้าหมักให้กับประชาชนในจังหวัดและชุมชนใกล้เคียง					
5. มีการทำแผนเพื่อที่จะนำภูมิปัญญาผ้าหมักมาสู่การเรียนการสอน					
6. มีการประชุมในกลุ่มครูที่จะนำภูมิปัญญาผ้าหมักมาทำการร่างหลักสูตร เพื่อที่จะนำไปเป็นแนวทางในการสร้างหลักสูตร					
7. มีการประสานงานกับปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อที่จะให้มาเป็นวิทยากรในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับโรงเรียน					
8. มีการประชุมเพื่อหาแนวทางการร่วมมือกับชุมชนเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าหมัก					
9. มีการประชุมเพื่อหาแนวทางในการจัดเก็บภูมิปัญญาการทอผ้าหมัก					
10. มีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าหมักกับชุมชนในท้องถิ่นและใกล้เคียง					

ภาคผนวก ข ภาพกิจกรรม

รูปที่ ข-1 การประชุมกลุ่มผู้ร่วมวิจัย

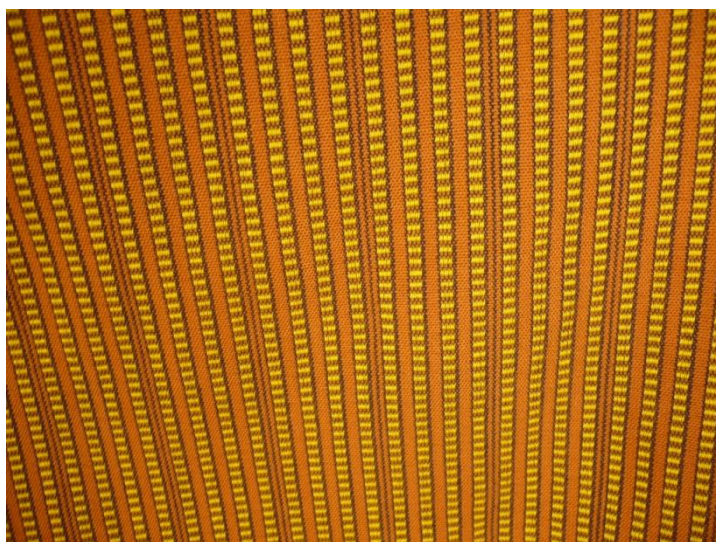
รูปที่ ข-2 การสอบถามปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องการทอผ้าจาก นางผ่าน ลือกิจ

รูปที่ ข-3 ผู้วิจัยกับสถานที่การทอผ้า

รูปที่ ข-4 ปราชญ์ชาวบ้าน คุณแม่จรัส สาพู อายุ 70 ปี

รูปที่ ข-5 ลักษณะของผ้ามุกตำบลบ้านตัว

รูปที่ ข-6 ลักษณะของการเก็บผ้ามุก

รูปที่ ข-6 กิจกรรมการอบรมเพื่อพัฒนาครูด้วยภูมิปัญญาการทอดผ้าผูก

รูปที่ ข-6 ข้าราชการครูผู้เข้ารับการอบรม

รูปที่ ข-6 ผู้อำนวยการโรงเรียน และผู้วิจัย

ภาคผนวก ค ผลผลิต (Output)

การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้ามุก ตำบลบ้านดิว อำเภอลำสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ Sustainable Conservation and Heritage Local Wisdom: A Case Study of Pamuk Weaving Wisdom, Ban Tio subdistrict, Lomsak District, Phetchabun Province

ดร.บุญช่วย สุทธิรักษ์,¹ เอนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์,²

Dr.Boonchuey Suthiraksa,¹ Anekpong Thammathiwat,²

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอแนวทาง การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยศึกษากรณีภูมิปัญญาการทอผ้ามุก ตำบลบ้านดิว อำเภอลำสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นตำบลแรกที่มีการทอผ้ามุก และมีการสืบทอดการทอผ้ามุกมาจนถึงสมัยรุ่นลูกหลานจนถึงปัจจุบัน ถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ของชาวบ้านตำบลบ้านดิวเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมระดับในครอบครัว จากแม่สู่ลูกหลาน ญาติและคนใกล้ชิดในชุมชน จึงควรที่จะทำการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์การทอผ้ามุกสู่เยาวชนรุ่นใหม่และผู้สนใจทั่วไป ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ควรจัดทำเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษาของท้องถิ่น จัดทำเป็นฐานข้อมูลในเว็บไซต์ขององค์กรที่เกี่ยวข้อง และจัดทำเป็นหนังสือ วิดีทัศน์ ซีดีเผยแพร่ให้ผู้สนใจ เพื่อเป็นแนวทางการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การอนุรักษ์, การสืบสานอัตลักษณ์, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, การพัฒนาอย่างยั่งยืน, การทอผ้ามุก

Abstract

This paper was presented sustainable conservation and heritage local wisdom by a case study of pamuk weaving wisdom, Ban Tio subdistrict, Lomsak district, Phetchabun province to reform of the educational system to support learning in line with the local way of life and able to identity and heritage conservation including local wisdom sustainability from local and traditional knowledge networking research with usefulness in sustainable local development. Data analysis found that the assessment of local curriculum is important and must do before the developing curriculum to comply with curriculum development process to achieve the desired objectives. The researcher chose the focus group to get more in-depth understanding in concept in the topic by focus group to developing teacher with local sustainability.

Keyword: conservation, heritage, local wisdom, sustainable development, textile Pamuk

¹ อาจารย์ ประจำสาขาวิชาการจัดการทั่วไป คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
โทรศัพท์ 056-717-100 E-mail: chueys@hotmail.com

² อาจารย์ ประจำสาขาวิชาเทคโนโลยีอุตสาหกรรมก่อสร้าง คณะเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยราชภัฏ
เพชรบูรณ์ โทรศัพท์ 056-717-100 E-mail: anekpong_l@hotmail.com

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) เป็นความรู้ ความสามารถอันเกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลในท้องถิ่นที่สะสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชน (ศรีธัญญา จันทร์เที่ยง , 2548: 5) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจาก ความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่คิดสร้างสรรค์สิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นเพื่อสนองความต้องการของตนเอง มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นนั้นๆ มีการสั่งสมพัฒนาและสืบทอดกันมาเป็นลำดับ (ดุสิต ธรรมโชติ, 2549: 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น ความรู้ และประสบการณ์ทั้งหลายที่มีอยู่ในตัวผู้รู้ ซึ่งเป็นชาวบ้านที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นความรู้ที่เกิดจากการคิดได้เอง และนำไปใช้ในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข มีการถ่ายทอดสั่งสมกันมาอย่างต่อเนื่องและมีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับกาลสมัย (พระมหาสิรินธร สุรินโท บัวไข, 2551: 8) โดยที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นมวลประสบการณ์ ความรู้ต่างๆ ของคนแต่ละท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต ปัจจัยสี่ การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นรากฐานของวิถีคิด ความเชื่อ การปฏิบัติ การกำหนดคุณค่า และความเป็นตัวตนของคนแต่ละท้องถิ่น (ผาณิกา เงินอัน, 2551: 11)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก ซึ่งลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นคือมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน มีความเป็นบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง อีกทั้งยังเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า (ประเวศ วะสี, 2536: 27) ลักษณะความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มีบูรณาการสูง มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง และ เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาของมนุษย์ในระดับบุคคลหรือระดับกลุ่ม จึงประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของบุคคลนั้นหรือของกลุ่มนั่นเอง ส่วนที่ได้รับมาจากความรู้ ความคิด ประสบการณ์ของผู้อื่น หรือกลุ่มอื่น และส่วนที่ตนเองสังเคราะห์ขึ้นใหม่ จากประสบการณ์ของตนเอง หรือจากคำบอกเล่าของผู้อื่น (ประเวศ วะสี, 2536: 86)

ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาความรู้ เกี่ยวกับเรื่องใดๆ หรือหน่วยสังคมหน่วยใดๆ เป็นข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้น เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ เกี่ยวกับผู้หญิงผู้ชาย ประเภทครอบครัว ของสังคมนั้น ภูมิปัญญาเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องใด ๆ ของสังคมนั้นมีความเชื่ออาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องนรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน เป็นภูมิปัญญาคือความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหาหรือป้องกันปัญหาเกี่ยวกับหน่วยสังคมหนึ่งสังคมใด ตัวอย่างครอบครัว เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว เป็นภูมิปัญญาทางวัตถุ ในหน่วยสังคมใด ๆ ตัวอย่างเช่น เรือชนาญบ้านช่องเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ เป็นต้น นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาพฤติกรรม ในหน่วยสังคมใด ๆ ตัวอย่างครอบครัว เช่น การกระทำ ความประพฤติ การปฏิบัติตัวของคนต่าง ๆ ในครอบครัว ทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้ก็นับเป็นภูมิปัญญาเช่นเดียวกัน (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2532: 26) กล่าวโดยสรุปแล้วภูมิปัญญา ท้องถิ่น

สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภท คือ ภูมิปัญญาด้านคติ ความคิด ความเชื่อ ภูมิปัญญาด้านศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น และภูมิปัญญาด้านแนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีชาวบ้าน

จังหวัดเพชรบูรณ์เป็นจังหวัดซึ่งมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน จึงมีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีสืบทอดกันมาเป็นของตนเองอย่างเด่นชัด และยังปรากฏว่ามีผู้เชี่ยวชาญในการคิดค้น การปฏิบัติ การอบรมสั่งสอน และถ่ายทอดภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ สืบทอดกันมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างมากมายหลายท่าน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ก็ได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลดีเด่นด้านวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ สมควรที่คนรุ่นใหม่จะได้ศึกษาเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิต จังหวัดเพชรบูรณ์จึงมีนโยบายกำหนดไว้ในแผนพัฒนาจังหวัดในอันที่จะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยสนับสนุนให้หน่วยงานต่าง ๆ นำองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน หรือที่เรียกกันว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเผยแพร่ แลกเปลี่ยนและถ่ายทอดแก่คนรุ่นใหม่ แต่ก็ประสบปัญหาในการปฏิบัติกล่าวคือเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านบางคน มีความรู้ และทักษะแต่ในการถ่ายทอดให้ความรู้นั้นอาจถ่ายทอดยังไม่เป็น นอกจากนั้น ยังมีภารกิจส่วนตัว ไม่มีเวลามากพอในการให้ ความรู้กับบุคคลที่สนใจ จากความเป็นมาดังกล่าวจะเห็นว่าการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนของจังหวัดเพชรบูรณ์ ยังไม่มี แนวทางการปฏิบัติที่ชัดเจน เพราะยังขาดข้อมูลที่จะทำการรวบรวมและวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำการค้นหาเรื่องราวของการได้มาและที่มาของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อที่จะนำ องค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านมาเผยแพร่แก่บุคคลอื่นที่สนใจใน การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนได้ ซึ่งสาเหตุสำคัญคือ การที่ครู อาจารย์ ปราชญ์ชาวบ้านและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอน ยังขาดความรู้ความเข้าใจในแนวทางของการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ดังนั้นจึงทำให้การดำเนินงานการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นยังไม่บรรลุผลเท่าที่ควร

จากเหตุผลและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษาแนวทาง การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าหมัก ตำบลบ้านดัว อำเภอลำสนัก จังหวัดเพชรบูรณ์เพื่อสร้างแนวทางการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น ในขณะเดียวกันเป็น การใช้ผลงานวิจัยโจทย์ปัญหาภูมิปัญญาท้องถิ่น และสร้างเครือข่ายการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีประโยชน์ในการพัฒนาท้องถิ่น อย่างยั่งยืนตลอดจนพัฒนาประเทศอย่างเป็นระบบ และมีคุณภาพ โดยสนับสนุน ให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนตนเองโดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ โดยนักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวยให้กระบวนการวิจัยบังเกิดผลสอดคล้องกับเป้าหมาย อันนับได้ว่าการวิจัยได้ช่วยสร้างคุณลักษณะของการเรียนรู้แบบพหุภาคี พร้อมกับก่อให้เกิดผลพลอยได้ที่เป็นจิตสำนึกตระหนักในปัญหาหน้าที่ และร่วมกันอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเอง ส่งเสริมกิจกรรมกลุ่ม ทำงานร่วมกันทั้งแก้ปัญหา และพัฒนาอย่างต่อเนื่องยั่งยืนของชุมชน

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าหมัก ตำบลบ้านดัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
- 2) เพื่อสร้างแนวทางการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น

วิธีการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) เก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม (Field Study) โดยการสำรวจ สัมภาษณ์ สังเกต การสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตร

2. การวางแผนเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้บริหารใช้วิธีเลือกจากผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ และรองผู้อำนวยการทุกฝ่าย จะได้ผู้บริหารร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 5 คน

กลุ่มที่ 2 อาจารย์ผู้สอนจำนวน 6 คน โดยเลือกจากอาจารย์ผู้สอนรายวิชา ดังนี้ กลุ่มสาระการเรียนรู้กลุ่มศิลปะ จำนวน 3 คน และกลุ่มสาระการเรียนรู้กลุ่มการงานอาชีพและเทคโนโลยี กลุ่มวิชาละ 3 คน โดยมีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาโทขึ้นไป และมีประสบการณ์สอนไม่น้อยกว่า 2 ปี หรือมีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมีประสบการณ์สอนไม่น้อยกว่า 5 ปี

กลุ่มที่ 3 ประชาชนชาวบ้าน 3 คน ผู้อาวุโสและผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 9 คน โดยการเลือกแบบเจาะจงและเป็นที่ยอมรับของชุมชนจากผลงาน การนับถือในตำบลบ้านดัว อำเภอหล่มสัก

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ เทปบันทึกการสนทนา สมุดจดบันทึกข้อมูลที่บันทึกคำสนทนาที่ได้กำหนดประเด็นหลัก คือ ความคิดเห็นต่อการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา และความคิดเห็นต่อการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ปัญหาการจัดการเรียนการสอน ปัญหาของครูผู้สอน ปัญหาของนักเรียน

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง กับ สมาชิกในชุมชนบ้านดัว และประชาชนชาวบ้านด้วยตนเอง โดยเก็บข้อมูลตามลักษณะภูมิปัญญาที่แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดเพชรบูรณ์, 2544 : 16) ที่ใช้เกณฑ์สำหรับคัดเลือกองค์ความรู้ที่นำมาใช้ในหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อให้นักเรียนได้เรียนดังนี้

กลุ่มที่ 1 คติ ความคิด ความเชื่อ

กลุ่มที่ 2 ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

กลุ่มที่ 3 การประกอบอาชีพท้องถิ่น

กลุ่มที่ 4 เทคโนโลยีชาวบ้าน

5. การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion)

การสนทนากลุ่มระหว่างผู้วิจัยกับผู้รู้ในท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในตำบลบ้านตัวครู ผู้บริหาร เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นแนวทางการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ร่วมให้ความคิดเห็นและใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และนำเสนอประเด็นการสนทนาเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อใช้แนวทางการอนุรักษ์และสืบสาน อัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ตามประเด็นการสนทนากลุ่มที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ล่วงหน้า

6. เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ซึ่งหมายถึง แบบสัมภาษณ์ที่มีการกำหนดรายละเอียดของข้อคำถามไว้ ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง แบ่งเป็น 3 ฉบับ คือ

1) แบบสัมภาษณ์แบบ กึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structure Interview) สำหรับผู้บริหารและผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียนแบ่งออกเป็น 2 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้บริหารโรงเรียน และผู้ช่วยผู้บริหาร

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความจำเป็นในการประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นสภาพการจัดการเรียนการสอน

2) แบบสัมภาษณ์ (Interview) สำหรับหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้และครูผู้สอน แบ่งออกเป็น 2 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้และครูผู้สอน มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check list) และแบบปลายเปิด (Open-ended)

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการจัดการเรียนการสอน สภาพปัญหาอุปสรรค ซึ่งประกอบด้วย การศึกษา สํารวจ รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check list) และแบบปลายเปิด (Open-ended)

3) แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structure Interview) สำหรับปราชญ์ชาวบ้านผู้รู้ท้องถิ่นผู้ปกครองนักเรียนและนักเรียนในตำบลบ้านตัว แบ่งออกเป็น 3 ตอนคือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้านผู้อาวุโสและผู้ปกครองนักเรียน

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องที่สำคัญที่สุดที่เสนอมา

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นของนักเรียนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มมาตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลก่อนการวิเคราะห์ ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์และสรุปผลในแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นตามประเด็นที่ตั้งคำถามไว้

ผลการศึกษา

1) สภาพทั่วไปของตำบลบ้านดัว

ตำบลบ้านดัวตั้งอยู่ในเขตอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ระยะห่างจากอำเภอหล่มสักประมาณ 8 กิโลเมตร ห่างจาก จังหวัดเพชรบูรณ์ 52 กิโลเมตร ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลห้วยไร่ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ทิศใต้ ติดกับ ตำบลปากช่อง อำเภอหล่มสัก จังหวัด เพชรบูรณ์ ทิศตะวันออก ติดกับ เทือกเขาเพชรบูรณ์ ทิศตะวันตก ติดกับตำบลบ้านหวาย และ ตำบลบ้านไสอำเภอหล่มสักจังหวัดเพชรบูรณ์ดังรูปที่ 1

รูปที่ 1 ที่ตั้งของตำบลบ้านดัว

หมู่บ้านดัวในอดีตชื่อหมู่บ้านเดิมไม่ปรากฏแน่ชัด ทราบแต่เพียงว่าเป็นหมู่บ้านที่มีไม้เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านนิยมนำไม้ไผ่มาเหลาเป็นแผ่นบางๆเพื่อใช้ในการจักสาน ไม้ไผ่ที่เหลาเป็นแผ่นบางๆนั้นภาษาท้องถิ่นเรียกว่า ดัว จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านนี้และเป็นที่มาของตำบลที่มีผลผลิตทางการเกษตรซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจ คือ ยาสูบมี 12 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านปากห้วย บ้านกกเตือ บ้านดัว บ้านดัว บ้านหวนาเลา บ้านบุง ผักหม บ้านทุ่งนาทอน บ้านท่า บ้านห้วยโป่ง บ้านหนองผือ บ้านป่าแกเครือ และบ้านไร่ณาเจริญ ตำบลบ้านดัวมีพื้นที่ 78,663 ไร่ หรือประมาณ 125.4 ตารางกิโลเมตร มีภูมิประเทศ 2 ลักษณะคือที่ราบลุ่ม ที่ราบเชิงเขา ดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนและบางที่เป็นดินจืด เนื่องจากในฤดูฝนน้ำไหลหลาก จำนวนประชากรในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านดัว 7,936 คน และจำนวนหลังคาเรือน 1,736 หลังคาเรือน

สภาพเศรษฐกิจ ในอดีตมีฐานะปานกลาง อาชีพหลักคือการทำนา ทำไร่ ทำสวน อาชีพเสริมคือการค้าขาย รายได้ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับการทำนา ต่อมากลุ่มชาวบ้านได้ร่วมมือกันจัดตั้งกลุ่มทอผ้าฝ้าย(ผ้ามุก)ขึ้นซึ่งชาวบ้านมีความถนัดอยู่แล้วมารวมตัวกันโดยมี นางผ่าน ลือกิจ เป็นหัวหน้ากลุ่ม จึงทำให้ชุมชนเกิดรายได้เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง ดังนั้นจะกล่าวโดยภาพรวมของ ตำบลบ้านดัว ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีฐานะอยู่ในระดับดี ส่วนด้านการคมนาคม ตำบลบ้านดัวมีถนนลาดยางเข้าในหมู่บ้าน มีรถประจำทางหมู่บ้านวิ่งผ่านประจำเท่านั้น

ลักษณะของครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ไม่ค่อยมีเครือญาติ หนุ่มสาวส่วนใหญ่จะแต่งงานกันในบ้านแล้วก็ไปทำงานกับถิ่นอื่น ทั้งให้คนแก่และเด็กอยู่เฝ้าบ้านจะกลับมาก็ในฤดูทำนา แต่ก็มีกลุ่มชนบางส่วนที่อพยพมาจากถิ่นอื่นมาตั้งถิ่นฐานที่นี้ ด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา คนส่วนใหญ่เป็นคนไทยและมีบางส่วนเป็นคนไทยอีสานที่ย้ายมาจากจังหวัดเลย (ภาษาถิ่นว่า ลาว) แต่จะออกเสียงเหน่อๆ ส่วนศาสนานั้นตำบลบ้านดัวส่วนใหญ่นับถือ ด้านวัฒนธรรมและประเพณี วัฒนธรรมส่วนหนึ่งได้นำมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น บุญบั้งไฟ บุญพระเวส บุญข้าวจี บุญเข้าพรรษา ส่วนด้านประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ การบวงสรวงศาลเจ้าพ่อมหศักดิ์เป็นศาลเจ้าที่ทุกคนเคารพนับถือเป็นอย่างมาก การทำบุญเบิกบานและที่ปฏิบัติเหมือนส่วนกลาง เช่น วันสงกรานต์ วันเข้า-ออกพรรษา ศิลปะพื้นบ้านได้แก่ การฟ้อนรำเสื้อแขนบาน

2) การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่มและการประชุมเชิงปฏิบัติการ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ได้แนวทางการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ดังนี้

1. ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จัดเป็นกลุ่ม

ผู้วิจัยอธิบายเรื่องการจัดกลุ่มของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามี 4 กลุ่มและในตำบลบ้านตัวได้จัดไว้ว่าในแต่ละกลุ่มมีอะไรบ้างแล้วทำการสนทนากลุ่มต่อไป ดังนี้

กลุ่มที่ 1) ด้านคติ ความคิด ความเชื่อ ได้แก่ การสวดมนต์ ไหว้พระ ความดีความชั่ว

กลุ่มที่ 2) ด้านศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ หมอลำ การฟ้อนรำเสื่อเขบลาน รำศรีเทพ

กลุ่มที่ 3) ด้านการประกอบอาชีพท้องถิ่น ได้แก่ การทอผ้าฝ้าย การทำร่ม การทำกลดพระ การทำผ้าห่มหมอน การจัดสาน การทำเครื่องปั้นดินเผา

กลุ่มที่ 4) ด้านเทคโนโลยีชาวบ้าน ได้แก่ การตีเหล็กน้ำพี้ การทำครกกระเดื่อง การทำเครื่องมือดักปลา การทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำ

2. แนวทางการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการกำหนดประเด็นของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะทำการศึกษาในข้างต้นนี้ ผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นประเด็นในการสนทนากลุ่ม เพื่อหาลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความต้องการของ ชุมชนในการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน และเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผู้วิจัย วิธีการประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นและรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์โดยการสนทนากลุ่มที่หอประชุมโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยมีผู้บริหาร ครูผู้สอน หัวหน้ากลุ่มสาระ การงานอาชีพและเทคโนโลยี ปราชญ์ชาวบ้าน นักเรียนและผู้ปกครองในชุมชนตำบลบ้านตัว จำนวน 23 คนเข้าร่วมในการสนทนากลุ่มในเรื่อง เกี่ยวกับการประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน สภาพปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ตามประเด็นของการสนทนากลุ่มและในแต่ละกลุ่มโดยสรุปสาระสำคัญในภาพรวมและเรียบเรียงลำดับที่สำคัญได้ดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส ผู้ปกครองนักเรียน พบว่า เป็นผู้รู้ในตำบลบ้านตัวทั้งหมด ท้องถิ่นยอมรับ อำเภอและจังหวัดยอมรับมีความรู้ทางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายมีความเห็นว่าการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ดีมากเห็นสมควรให้จัดทำหลักสูตรทุกเรื่องที่เสนอมา ได้แก่ ตะลอมพอก กลดธุดงค์ รำโจ่ง รำเสื่อเขบลาน การทอผ้าฝ้าย การทำดอกไม้จากเกล็ดปลา การทอผ้าที่กระตุก การทำผ้าห่มผ้าสาส์ และ การตีมีด โดยมีปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ นางผ่าน ลือกิจ เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ชำนาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องการทอผ้า นายสลิด แก้วขาว เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ชำนาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องรำเสื่อเขบลาน นายเสงี่ยม ใจตรงดี เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ชำนาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องงานช่าง

ผลจากสนทนากลุ่มสรุปได้ว่าความต้องการหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นของโรงเรียนและชุมชนนั้น ผู้บริหาร ครู-อาจารย์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ปกครองนักเรียนในโรงเรียนหล่มสักวิทยาคม และคนในชุมชนบ้านตัวต่างมีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า ต้องการให้โรงเรียนพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มที่ 3 ด้านการประกอบอาชีพ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับ “การทอผ้าฝ้าย” (ผ้ามุก) มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 78.26 ประกอบกับท้องถิ่นมีปราชญ์ชาวบ้านชื่อ นางผ่าน ลือกิจ อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 159 หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านตัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้า มีความรู้เรื่องการทอผ้าพื้นเมือง ได้แก่ ผ้ามุก ผ้าซิด ผ้ามัดหมี่ ผ้าตีนจก ผ้าฝ้ายต่างๆ และผ้าราชวัตร มีความชำนาญในเรื่องของการทอผ้า โดยนางผ่าน ลือกิจ ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ในเรื่องของการทอผ้า ได้รับเลือกเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของจังหวัดเพชรบูรณ์ เลือการทอผ้า เพราะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้กับชุมชนเพื่อเป็นการรักษานูรักษาศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนบ้านตัวให้คงอยู่ตลอดไป อีกทั้งโรงเรียนให้การสนับสนุน ส่งเสริมในเรื่องการเรียนการสอน ตลอดจนมีปราชญ์ชาวบ้านที่คอยดูแลและถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียนและชุมชน ส่วนการทอผ้าฝ้ายนั้น มีขั้นตอนในการทำผ้ามุกดังนี้ คือ การติดฝ้าย การเข็นฝ้ายให้เป็นเส้นใย การดันเครื่องด้ายยืน การดันด้ายเครื่อง การต่อเครื่องเข้ากับฟืม เพื่อเตรียมทอเป็นผืน การทอผ้าเป็นผืน ลักษณะของผ้ามุก 2 เครื่อง คือเป็นลวดลายนูน สัมผัสได้ด้วยมือ

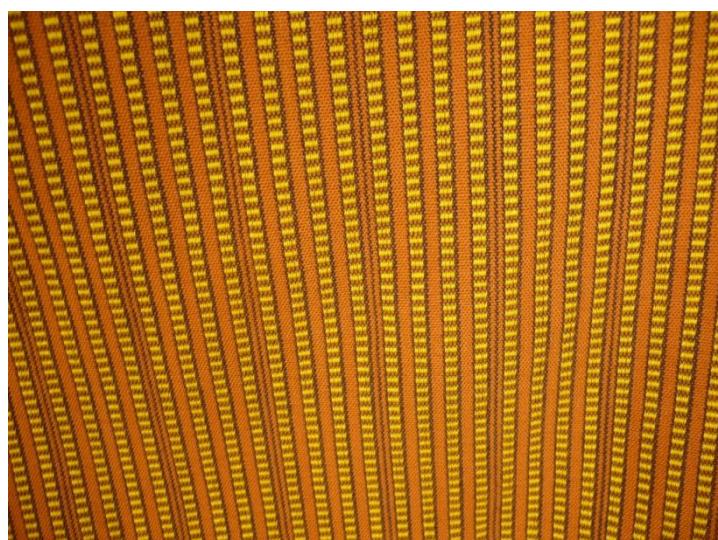
รูปที่ 2 การประชุมกลุ่มผู้ร่วมวิจัย

รูปที่ 3 การสอบถามปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องการทอผ้ามุกจาก นางผ่าน ลือกิจ

รูปที่ 4 ผู้วิจัยกับสถานที่การทอผ้ามุก

รูปที่ 5 ลักษณะของผ้ามุกตำบลบ้านดัว

รูปที่ 6 ลักษณะของการเก็บผ้ามุก

วิจารณ์และสรุปผล

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหาร ครูผู้สอน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ปกครอง และนักเรียนเกี่ยวกับสภาพปัญหาในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนสรุปได้ ดังนี้

การประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมและสำคัญของ ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจน ภูมิปัญญาท้องถิ่น อย่างยั่งยืน ได้ถูกนำมาเสนอทั้งหมดจำนวน 9 เรื่อง ได้แก่ ตะลอมพอก กลดธุดงค์ รำโจ่ง รำเสื่อเขบลาน การทอผ้าฝ้าย การทำดอกไม้จากเกล็ดปลา การทอผ้าก๊ีระตุก การทำผ้าหม่ม ผ้าสาหลิ การตีเม็ด โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องที่มีความเหมาะสม เป็นความต้องการของชุมชนเพื่อควรจัดทำเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนใน สถานศึกษาของท้องถิ่น จัดทำเป็นฐานข้อมูลในเว็บไซต์ขององค์กรที่เกี่ยวข้อง และจัดทำเป็นหนังสือ วิถีทัศน์ ซีดีเผยแพร่ให้ผู้สนใจ เพื่อเป็นแนวทาง การอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการประกอบอาชีพ เรื่อง “การทอผ้าฝ้าย” (ผ้ามุก) ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษในชุมชนท้องถิ่น โดยมีนางผ่าน ลือกิจ เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความชำนาญในเรื่องของการทอผ้าฝ้าย (ผ้ามุก) ที่ชุมชนท้องถิ่นและอำเภอหล่มสักให้การยอมรับ

วิธีการศึกษาและประมวลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญมีหลายวิธีการและหลายรูปแบบ เพื่อให้ได้ ข้อมูลที่มีความเชื่อถือถูกต้องเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยได้เลือกวิธีการจาก เอกสาร ตำรา และงานวิจัย ได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปประเด็นคำถามในการสอบถามผู้บริหาร ครูผู้สอน หัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ปราชญ์ชาวบ้าน นักเรียนและผู้ปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539 : 124) ได้กล่าวว่า การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การจัดศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การกำหนดจุดประสงค์ ของหลักสูตรระดับท้องถิ่น การกำหนดเนื้อหา การกำหนดกิจกรรม การกำหนดเวลาเรียน การกำหนดเกณฑ์วัดผลและ ประเมินผล การจัดทำเอกสารหลักสูตร การทดลองใช้หลักสูตร การเสนออนุมัติใช้หลักสูตร การนำหลักสูตร ไปใช้ และการประเมินผลหลักสูตร ซึ่งแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับความคิดของผู้วิจัยในเรื่องของการเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญที่จะนำมาใช้ในการสร้างหลักสูตรสำหรับสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบูรณ์ เขต 40 ที่ เป็นความต้องการของชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และโรงเรียนซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ รัตนะ บัวสนธิ์ (2536: 223) กล่าวไว้ว่า หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้เปิดโอกาสให้โรงเรียนสามารถพัฒนาหลักสูตร และจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น และจากการสนทนากลุ่มสมาชิก ผู้ร่วมสนทนาสามารถช่วยกันกำหนดเนื้อหาที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุประสงค์ของหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อ และวิธีการวัดผล และประเมินผล โดยชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านและโรงเรียนต้องการให้โรงเรียนจัดทำหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประกอบอาชีพในเรื่อง “การทอผ้าฝ้าย” (ผ้ามุก) มากที่สุดเป็นอันดับแรก ส่วนภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องอื่นๆ ที่เสนอมานั้นทางท้องถิ่นได้เสนอขอให้ทางโรงเรียนจัดทำหลักสูตร ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนเห็นว่ามีค่าสำคัญทุกหลักสูตรถึงแม้จะไม่มีกระบวนการเรียนการสอนก็ยินดี เพื่อที่จะเก็บข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งหลายไว้ในโรงเรียนและไม่ให้สูญหายไปจากท้องถิ่น

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก สำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ภายใต้โครงการพัฒนาครูของครูด้วยโจทย์วิจัยท้องถิ่น ประจำปีงบประมาณ 2555 ในฐานะผู้วิจัยขอขอบคุณ ศ.ดร.สุมาลี ตั้งประดับกุล เป็นผู้ให้คำปรึกษาและชี้แนะแนวทางการวิจัย ตลอดช่วงระยะเวลาการวิจัย ตลอดจนบุคลากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่มีส่วนทำให้งานวิจัยนี้สามารถทำได้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี และหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานอัตลักษณ์ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. 2539. การพัฒนาหลักสูตร: หลักการและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: อลีน เพรส.
- ฉาณิกา เงินอัน. 2551. การวิจัยและพัฒนาแบบบูรณาการการจัดทำหน่วยการเรียนรู้แบบบูรณาการบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ของนักเรียนชาวไทยภูเขา. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์
- ดุสิต ธรรมโชติ. 2549. ผลกระทบของเทคโนโลยีต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น: การปั้นหม้อดินเผา จังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- ประเวศ วะสี. 2536. การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1, หน้า 17-33
- พระมหาสิรินธร สุรินโท บัวไข. 2551. การศึกษาสภาพการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุรินทร์ เขต 40. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาหลักสูตรและการสอน. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- รัตน์ บัวสนธ์. 2535. การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- ศรัณญา จันทรเทีย. 2548. การศึกษาสภาพการรับรู้และสภาพการดำเนินงานส่งเสริมสนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2532. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิชย์.
- อังกูล สมคะเนย์. 2535. สภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาบริหารการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาคผนวก ง ประวัตินักวิจัยและคณะ

ประวัติผู้วิจัย

1. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ดร.บุญช่วย สุทธิรักษ์
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr.Boonchuey Suthiraksa
2. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน 3120600052935
3. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำ
4. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก
สาขาวิชาการจัดการทั่วไป
คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) : chueys@hotmail.com
5. ประวัติการศึกษา
ช่างก่อสร้าง (คป.) วิทยาลัยครูพระนคร
บริหารอาชีวและเทคนิคศึกษา (คอม.) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารศาสตร์ (การศึกษาเพื่อบริหารทรัพยากรมนุษย์)
มหาวิทยาลัยแม่โจ้
6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ
ช่างก่อสร้าง
การบริหารทรัพยากรมนุษย์
7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ
 - 7.1 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว
 - 1) “การศึกษาปัญหาการเรียนการสอน กลุ่มวิชาช่างอุตสาหกรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ในกรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ
 - 2) “การพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับสถานศึกษาในเขตพื้นที่เขตการศึกษาเพชรบูรณ์ เขต 40 จังหวัดเพชรบูรณ์” ดุษฎีนิพนธ์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
 - 3) “การบูรณาการการจัดการระบบการผลิตของกลุ่มผลิตภัณฑ์เฟอร์นิเจอร์ไม้ บ้านสะเดียงอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ในเชิงธุรกิจชุมชน” แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปีงบประมาณ 2554
 - 4) “การวิจัยเพื่อพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าหมัก” แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปีงบประมาณ 2555
 - 5) “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการน้ำของจังหวัดเพชรบูรณ์ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืน” แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปีงบประมาณ 2555

7.2 งานวิจัยที่กำลังทำ

1) ผู้ร่วมโครงการวิจัย “การพัฒนาศักยภาพโรงไฟฟ้าพลังน้ำท้ายอ่างเก็บน้ำห้วยป่าเลาโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม” แหล่งทุน สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ พ.ศ. 2555 ทำการวิจัยลุล่วงแล้วประมาณ 60 %

7.3 งานวิจัยที่ผ่านการพิจารณาแล้ว (อยู่ในขั้นตอนจัดทำสัญญา)

1) หัวหน้าโครงการวิจัย “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาหลักสูตรภาษาอังกฤษของสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาที่สนองการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของประชาคมอาเซียนอย่างยั่งยืน” แหล่งทุน งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ.2556 โดยผ่านการพิจารณาของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

2) ผู้ร่วมโครงการวิจัย “การพัฒนาระบบเตือนภัยและระบบการเฝ้าระวังน้ำท่วมของจังหวัดเพชรบูรณ์ตามแนวพระราชดำริอย่างยั่งยืน” แหล่งทุน งบประมาณแผ่นดินประจำปี พ.ศ.2556 โดยผ่านการพิจารณาของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) นายเอนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Mr Anekpong Thammathiwat
2. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน 3679800154743
3. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำ
4. หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก
สาขาวิชาเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
คณะเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
ไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) : anekpong_l@hotmail.com
5. ประวัติการศึกษา
วิศวกรรมศาสตรบัณฑิต (วศ.บ) สาขาวิศวกรรมโยธา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
วิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (วศ.ม.) สาขาวิศวกรรมโยธา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กำลังศึกษา)
6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ
การจัดการโลจิสติกส์และโซ่อุปทาน
วิศวกรรมโครงสร้าง
วิศวกรรมปฐพี
7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ
 - 7.1 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว
 - หัวหน้าโครงการวิจัย
 - 1) “พฤติกรรมด้านกำลังรับแรงและการเสียรูปของดินเหนียวอ่อนกรุงเทพฯ โดยการทดสอบแรงอัดสามทิศทางแบบวัฏจักร” วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2546
 - 2) “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการน้ำของจังหวัดเพชรบูรณ์ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างยั่งยืน” แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปีงบประมาณ 2555
 - ผู้ร่วมโครงการวิจัย
 - 1) “การบูรณาการการจัดการระบบการผลิตของกลุ่มผลิตเฟอร์นิเจอร์ไม้ บ้านสะเดียง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ ในเชิงธุรกิจชุมชน” แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปีงบประมาณ 2554
 - 2) “การวิจัยเพื่อพัฒนาครูภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยภูมิปัญญาการทอผ้าหมัก” แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปีงบประมาณ 2555
 - 3) “การศึกษาความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบูรณ์ แหล่งทุน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ปีงบประมาณ 2555
 - 7.2 งานวิจัยที่กำลังทำ

หัวหน้าโครงการวิจัย

- 1) “เครื่องอบข้าวเปลือกพลังงานไมโครเวฟอัตโนมัติ” แหล่งทุน เครือข่ายการวิจัยภาคเหนือตอนล่าง มหาวิทยาลัยนเรศวร ปีงบประมาณ 2554 ทำลุล่วงแล้วประมาณ 70%
- 2) “การพัฒนาศักยภาพโรงไฟฟ้าพลังน้ำห้วยอ่างเก็บน้ำห้วยป่าเลาโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม” แหล่งทุน สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ พ.ศ.2555 ทำการวิจัยลุล่วงแล้วประมาณ 50 %

7.3 ผลงานตีพิมพ์วารสารวิชาการ

- 1) Thammathiwat, A. and Chim-oye, W. “Behavior of Strength and Pore Pressure of Soft Bangkok Clay under Cyclic Loading” Thammasat International Journal of Science and Technology, Vol. 9, No. 4, October-December, 2004, pp. 21-28
- 2) Thammathiwat, A. “Application of cyclic behavior of soft clay to the road settlement prediction” International Conference on Civil and Environmental Engineering (ICCEE-2004) July 27 to 28, 2004 Faculty Club (Gakushi-Kaikan), Hiroshima University Higashi-Hiroshima, Japan, pp. 241-250
- 3) Thammathiwat, A. and Chim-oye, W. “Effect of Permeant Liquid on the Swell Volume and Permeability of Geosynthetic Clay Liners” The Electronic Journal of Geotechnical Engineering, Vol.15, 2010, pp.1183-1197
- 4) เอนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์, วีรยา นิมอ้อย “การคาดคะเนการทรุดตัวของถนน โดยใช้ผลการทดสอบแรงอัดสามทิศทางแบบวัฏจักร”, การประชุมวิชาการวิศวกรรมโยธาแห่งชาติครั้งที่ 9, ชะอำ, จ.เพชรบุรี, 19-21 พฤษภาคม 2547
- 5) วีรยา นิมอ้อย, เอนกพงศ์ ธรรมาธิวัฒน์ “อิทธิพลของสารละลายที่มีต่อคุณสมบัติการพองตัวและการซึมผ่านของแผ่นใยสังเคราะห์ดินเหนียว” วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 16, 3 (ก.ย.-ธ.ค. 2551)

ภาคผนวก จ รายงานการเงิน